Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 26 лютага 1988 г. № 9 (3419) ⊙ Выходзіць з 1932 г. ⊙ Цана 10 кап.

У НУМАРЫ:

Стары Пінск. Зіма.
Фота А. ШАБЛЮКА.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

● Ці не створыць таварыства «Асвета»?

● Чытач—пра газету

● Дзе тая вуліца...

● Навошта турбавалі прафесара?

Газета «Правда» нядаўна змясціла надзвычай важны для справы абуджэння творчай актыўнасці мас рэдакцыйны артыкул «Дэмакратыя і ініцыятыва». Усцешыла тое, што галоўная газета краіны станоўча ацэньвае малады энергічны рух як моладзі, так і людзей сталага ўзросту па стварэнні нефармальных патрыятычных гурткоў і аб'яднанняў. Безумоўна, нам трэба турбавацца аб экалогіі, аб помніках мінуўшчыны і г. д. Але ж наспела патрэба і ў таварыстве, якое б садзейнічала выпраўленню памылак і хвароб у рабоце беларускіх школ, сістэмы дашкольнага і пазашкольнага выхавання цалкам. У краіне дзейнічае Дзіцячы фонд, але ж відавочна, што яму не пад сілу апекаванне над шматнацыянальнай савецкай школай. У той моўнай сітуацыі, якая склалася ў рэспубліцы, школе ўвогуле, і асабліва беларускамоўнай, не абысціся без дапамогі грамадскасці. Па сутнасці, аб дзецях пастаянна клапоцяцца, скажам, пісьменнікі, мастакі, студэнты-філолагі і іншыя, наведваюць школьныя калектывы, гурткі, спрыяюць рабоце музеяў, сустракаюцца з бацькамі, настаўнікамі. Але, да прыкладу, мінулагодні жнівень-верасень паказаў, што стыхійны рух энтузіястаў не пераадолее коснасці і фармалізму некаторых устаноў асветы ў справе адкрыцця ў сталіцы школ і класаў з роднай мовай навучання. Мала плёну і ад гутарак з бацькамі дзетак-шасцігодак—без прыцягнення да шырокай растлумачальнай работы ўсёй патрыятычна свядомай грамадскасці рэспублікі. Ёсць шмат спраў і ў апекаванні сельскімі школамі рэспублікі. Наспела неабходнасць узяць на ўлік метадычную і матэрыяльную базу соцень і соцень кабінетаў беларускай мовы, у якіх вельмі часта няма самага неабходнага для ўрока, для пазакласнай работы па прадмету. Трэба садзейнічаць памнажэнню школьных музеяў, гасцёўняў, драматычных гурткоў і многаму іншаму. Трэба дапамагаць дзіцячым садкам, у многіх з якіх амаль не гучыць беларуская мова. Школьная рэформа прабуксоўвае, дзяржаўныя ўстановы асветы не паспяваюць вырашыць усяго комплексу задач эстэтычнага і маральнага выхавання дзяцей. Чаму ж не прыйсці на дапамогу грамадскасці?

У Заходняй Беларусі з 1921 да 1937 года аж да забароны польскім буржуазным урадам існавала Таварыства беларускай школы (ТБШ). Яно налічвала да 30 тысяч членаў, аб'яднаных у 500 гурткоў практычна па ўсёй Заходняй Беларусі. Мела ТБШ і свае друкаваныя органы, напрыклад, газету «Наш палетак» і інш. (гл. «БелСЭ», т. 10). Вядома, якую прагрэсіўную ролю адыграла ТБШ у распаўсюджванні рэвалюцыйных ідэй сярод працоўных мас, не кажучы ўжо пра культурна-асветніцкую дзейнасць у Заходняй Беларусі. Лічым, што наспела вострая патрэба ў стварэнні аналагічнага ў накіраванасці сваёй культурна-выхаваўчай работы таварыства і цяпер ва ўмовах ідэалагічнай барацьбы з буржуазным светам, наступу агрэсіўнай пошласці, маскультуры, нацыянальна-культурнага нігілізму. Назва такога таварыства магла б быць «Таварыства «Асвета» ці «Таварыства «Беларуская школа». Не чакаючы вашага адказу, паважаная рэдакцыя, мы, група бацькоў мінскіх беларускамоўных класаў і груп, а таксама прадстаўнікі творчай інтэлігенцыі, настаўнікі, студэнты і іншыя, хто не пакідае нас у адзіноце са сваімі нялёгкімі клопатамі ў выхаванні дзяцей без штучнага адрыву ад роднай мовы, паспрабуем стварыць суполку з адзначанымі ў нашым лісце вышэй задачамі.

Дарэчы, аб неабходнасці прыцягнення бацькоў і грамадскасці да вырашэння праблем асветы гаварылася на апошнім Пленуме ЦК КПСС аб перабудове вышэйшай і сярэдняй школы.

Першай практычнай справай аўтараў гэтага ліста стала арганізацыя і правядзенне ў 180-ай школе г. Мінска тыдня братніх моў—беларускай і рускай, які адбыўся ў пачатку лютага.

Я. ЦУМАРАУ, В. ЯКІМОВІЧ, Г. МАХАЛЬСКАЯ, Я. СКРЫПЧЫК, В. ШПІЛЕУСКАЯ, М. АЛБУТ, настаўнікі і бацькі вучняў 1-га класа СШ № 180.

г. Мінск.

●

Паважаныя таварышы!

Гадоў з дваццаць назад пачаў чытаць «ЛіМ». Маніць не буду, у нейкі час, асабліва ў незабыўныя застойныя гады, перастаў ім цікавіцца—газета стала ардынарнай, не адпавядала сваёй назве і прызначэнню. Цяпер—іншая справа. Кожны тыдзень чакаю «ЛіМ», як свята. Хвалююць амаль усе артыкулы, вострыя спрэчкі і супрацьлеглыя думкі. Толькі такім чынам выкрышталізоўваецца аб'ектыўны погляд на тую ці іншую з'яву. Радуе тое, што людзі розных пакаленняў, і асабліва моладзь, пачалі цікавіцца лёсам роднай мовы, культуры, гісторыі, а, значыць, пачынае расці ўсведамленне сваіх вытокаў. Да болю крануў верш «Адкажы» Ніла Гілевіча («ЛіМ», 29 студзеня 1988 г.) Як артыст бяру гэты твор на ўзбраенне.

Нарэшце пачалі згадваць свядома здатныя імёны У. Ігнатоўскага, І. Дварчаніна, У. Пічэты, В. Ластоўскага і іншых. Але ў асноўным пра іх пішуць літаратары, а хацелася б пачуць голас нашых аб'ектыўных гісторыкаў. (Дарэчы, нядаўна выйшла з друку кніга «Дары данайцаў». Дзе водгукі на яе людзей дасведчаных, якія займаюцца гістарычнай навукай? Няўжо лепш маўчанне?)

І яшчэ. Я працую ў коласаўскім тэатры, які нашы крытыкі ўпарта абыходзяць увагай. Чаму так? Няўжо іх не хвалюе лёс нацыянальнага сцэнічнага мастацтва? Мяркую, што вось так, няўвагай і непавагай да працы людзей, мы і ствараем «правінцыю». Але ж на гастролях за межамі рэспублікі наш тэатр прадстаўляе не адно толькі Віцебск, а ўсю Беларусь.

А. ЛАБАНОК, акцёр Акадэмічнага тэатра імя Якуба Коласа.

г. Віцебск.

●

У мяне, як карэннага пінчаніна, выклікае пачуццё гонару той факт, што менавіта з маім горадам, з Піншчынай звязана станаўленне Коласа-паэта, Коласа-празаіка, Коласа-грамадзяніна, змагара за правы палешукоў «людзьмі звацца». У Пінску ён жыў у 1912—1915 гадах. Тут ён працаваў настаўнікам старшага аддзялення трэцяга Пінскага прыходскага двухкласнага мужчынскага вучылішча (вул. Чыгуначная, 7). Тут ён пазнаёміўся з настаўніцай чыгуначнай школы Марыяй Дзмітрыеўнай Каменскай, якая ў 1913 годзе стала яго жонкай. У Пінску нарадзіўся іх старшы сын Даніла.

Нягледзячы на тое, што праца ў вучылішчы займала шмат часу, перыяд пражывання ў Пінску быў плённым ў творчасці Я. Коласа. У Вільні выходзяць яго першыя празаічныя зборнікі.

У Пінску напісаны ім такія апавяданні, як «Малады дубок», «Дзеравеншчына», «Чыя праўда?», і іншыя, шэраг вершаў. Пінскія ўражанні знайшлі адлюстраванне ў напісанай пазней трылогіі «На ростанях».

Але мяне засмучае і выклікае недаўменне, што ўжо многія гады будынак былога трэцяга двухкласнага мужчынскага вучылішча, дзе выкладаў паэт, нагадвае штосьці сярэдняе паміж пустой турмой і закінутым складам. А дом, дзе жыў Колас з сям'ёй, старэе, акрамя мемарыяльнай дошкі, нічога не сведчыць пра тое, што тут жыў вялікі сын Беларусі. А чаму, спытаць, не стварыць у гэтым доме музей паэта?

І вось яшчэ парадокс: спытайце ў пінчаніна, дзе ў горадзе вуліца Якуба Коласа? У адказ вы прачытаеце толькі здзіўленне ў вачах, бо такой у горадзе або зусім не існуе, а калі і ёсць, то, відаць, і не варта прысвойваць ёй такое ганаровае імя, бо самі гараджане не ведаюць аб яе месцазнаходжанні. Пра помнік паэту і гаварыць не даводзіцца: такой і думкі, відаць, не ўзнікала ў Пінску.

Думаю, даўно ўжо настаў час адкрыць рахунак на стварэнне ў Пінску музея і помніка народнаму паэту і перайменаваць Чыгуначную вуліцу ў вуліцу Якуба Коласа. Тым больш, што на гэтай вуліцы, як гаварылася вышэй, знаходзіцца будынак, дзе настаўнічаў паэт, па гэтай вуліцы ён хадзіў на працу і з працы дадому. Ды і месца для помніка тут някепскае: насупраць будынка былога мужчынскага вучылішча размешчаны сквер (праўда, і ён у занядбалым стане).

Думаецца, арганізацыі і ўстановы горада і раёна з задавальненнем адпрацуюць суботнікі і вырučаныя грошы г... равядуць у «коласаўскі» фо...

В. ГРЫШКАВЕЦ.

г. Пінск.

●

Трапілася нядаўна ў кіёску кніжачка «Сказ пра Лысую гару». Ёсць, значыцца, яшчэ порах у парахаўніцах беларускіх літаратараў. Так смяяцца над сваімі недахопамі і недахопамі сяброў (а не хіхікаць у рукаў!) можа толькі добры, адкрыты чалавек, які зычыць сваім сябрам, сваёй мове і літаратуры толькі дабра, толькі поступу, парнаскіх вышынь.

Пасля «Тараса на Парнасе» і баек Кандрата Крапівы я даўно ўжо нічога падобнага не чытаў.

Сілы вам, здароўя, і пачуцця гумару, дарагія беларускія л... таратары.

М. ВЕРАЦІЛА, маляр.

г. Ваўкавыск.

ДЫЯЛОГ У АБКОМЕ ПАРТЫІ

Вершы ў гэтай зале гучалі, напэўна, упершыню. Шмат важных абмеркаванняў адбылося тут. Але паэтычныя радкі, што прагучалі ў пачатку сустрэчы членаў бюро абкома КПБ з літаратарамі Гродзеншчыны (іх прачытала маладая паэтэса Галіна Самойла), як бы прыўнеслі ў атмасферу сур'ёзнай і да многага абавязваючай гаворкі дух творчай нязмушанасці.

Адкрыў сустрэчу першы сакратар Гродзенскага абкома КПБ Л. Г. Кляцкоў. Ён адзначыў, што задача, якая стаіць сёння перад літаратарамі, цалкам спалучаецца з задачай абласной партыйнай арганізацыі — дамагчыся, каб ідэі перабудовы авалодалі кожным чалавекам.

Л. Г. Кляцкоў коратка расказаў аб справах працаўнікоў Гродзеншчыны, іх удзеле ў працэсе перабудовы, адзначыў, што актыўна працуе абласная пісьменніцкая арганізацыя.

Сакратар абласной арганізацыі Саюза пісьменнікаў БССР Аляксей Карпюк прадставіў удзельнікаў сустрэчы, расказаў пра новыя работы гродзенскіх літаратараў, адзначыў неабходнасць больш уважлівага стаўлення ідэалагічных інстытутаў да інструмента пісьменніка — мовы. Увага да беларускай мовы дазволіць вырашыць і праблему папулярызацыі нашай літаратуры, прытоку маладых кадраў у пісьменніцкія шэрагі, падкрэсліў прамоўца.

Да канструктыўнай размовы заклікаў прысутных крытык Аляксей Пяткевіч. Ён прапанаваў адкрыць у абласным цэнтры, гарадах Гродзеншчыны школы з навучаннем па ўсіх прадметах на беларускай мове. Справа гэта дзяржаўная, і на адным энтузіязме вырашыць яе немагчыма, падкрэсліў прамоўца.

А. Пяткевіч спыніўся таксама на праблемах увекавечання памяці Кастуся Каліноўскага, іншых выдатных дзеячаў гісторыі і беларускай культуры.

Падтрымала прамоўцу Данута Бічэль-Загнетава.

Пра адсутнасць кантактаў пісьменніцкай грамадскасці з абласным тэатрам, некаторымі іншымі ідэалагічнымі і культурнымі ўстановамі, пра неабходнасць захаваць і аднавіць цэнтр старога Гродна гаварылі Марыя Шаўчонак, Ігар Жук, Алег Наважылаў, Аляксей Якімовіч.

Востра ставілі пытанні выхавання ў моладзі пачуцця павагі да духоўнай спадчыны Аляксандр Жамойцін, Алена Руцкая і іншыя прамоўцы. Гродзенскія пісьменнікі ў стане выпускаць штогадовы альманах, падкрэсліў у сваім выступленні Юрка Голуб, але сённяшняя кнігавыдавецкая палітыка аб'ектыўна перашкаджае пісьменніцкай ініцыятыве.

На сустрэчы выступілі таксама Пётр Лісіцын, Анатоль Іверс, Анатоль Мацакоў, Віктар Кудлачоў.

На пытанні, пастаўленыя пісьменнікамі, адказалі старшыня аблвыканкома Д. К. Арціменя, сакратар абкома КПБ М. М. Бірукова, першы сакратар Гродзенскага гаркома КПБ А. І. Алешын, рэдактар абласной газеты «Гродненская правда» А. В. Богуш, першы сакратар абкома ЛКСМБ А. А. Крыўдзенка, загадчык аддзела прапаганды і агітацыі абкома КПБ В. П. Таранец.

На сустрэчы выступіў першы сакратар праўлення Саюза пісьменнікаў БССР Ніл Гілевіч. Ён адзначыў, што адчуў у выступленнях гродзенскіх пісьменнікаў грамадзянскую заклапочанасць існуючымі праблемамі, што радуе жаданне кіраўнікоў вобласці разабрацца ў іх, шукаць шляхі іх вырашэння.

А. НІДЭР,
загадчык аддзела газеты «Гродненская правда».

Вечар адкрывае Максім Танк.

Паэт, драматург, тэатральны дзеяч — такім увайшоў у гісторыю пачынальнік новай беларускай літаратуры Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч. Ягоная постаць на ніве нацыянальнага адраджэння асабліва прывабная. З імем гэтага чалавека і творцы звязаны яркія старонкі беларускага прыгожага пісьменства. У лепшых сваіх творах, такіх, як «Пінская шляхта», «Залёты» і іншых, пісьменнік выкрываў паразітычную сутнасць царскага чыноўніцтва, праўдзіва адлюстроўваў жыццё тагачаснай вёскі. Ёсць усе падставы гаварыць пра В. Дуніна-Марцінкевіча як прадаўжальніка лепшых традыцый рускай сатыры, у прыватнасці М. Гогаля і М. Салтыкова-Шчадрына.

Пра ўсё гэта гаварылася на вечары, прысвечаным 180-годдзю з дня нараджэння В. Дуніна-Марцінкевіча, які адбыўся ў Доме літаратара. Адкрыў і вёў вечар старшыня праўлення СП БССР, народны паэт Беларусі Максім Танк. Слова пра жыццё і творчы шлях В. Дуніна-Марцінкевіча сказаў доктар філалагічных навук В. Жураўлёў. Пра асобныя моманты творчасці пісьменніка, яе сувязі з днём сённяшнім, яе актуальнасць і надзённасць гаварылі А. Петрашкевіч, Г. Кісялёў, А. Сабалеўскі, А. Асташонак.

Тэкст і фота Ул. КРУКА.

●

Паважаная рэдакцыя «ЛіМа»!

Мы, удзельнікі радыёперадачы для моладзі, што прагучала на Гомельскім абласным радыё ў сераду 3 лютага, у 18 гадзін 30 мінут, выказваем сваё, мякка кажучы, здзіўленне тым, у якім выглядзе яна выйшла ў эфір.

На перадачу былі запрошаны прадстаўнікі нефармальных аб'яднанняў моладзі горада. Гаворка ішла аб стварэнні каардынацыйнага савета і аб удзеле моладзі ў вырашэнні некаторых сучасных праблем. У прыватнасці, абмяркоўвалася праблема абвалавання Прыпяці.

Як паведамлялася ўжо ў друку, праект абвалавання Прыпяці з мэтай уратавання ад паводкі Палесся патрабуе больш уважлівага разгляду. У сваім цяперашнім выглядзе ён прынясе больш страт, чым набыткаў. Грунтоўная крытыка праекта была змешчана ў часопісе «Родная прырода», №№ 5—6, 1987. Аўтарам артыкула быў, дарэчы, кампетэнтны чалавек, кандыдат біялагічных навук.

У запісе перадачы гучала думка загадчыка адной з кафедраў біялагічнага факультэта ГДУ, прафесара Б. П. Савіцкага. Прафесар выказаўся супраць злачыннага праекта. Аднак ні слоў Савіцкага, ні сваіх уласных аб неабходнасці перагляду праекта мы не пачулі!

Магчыма, рэдактар абласнога радыё лічыць сябе досыць дасведчаным ва ўсім, у тым ліку і ў экалогіі. І навукова абгрунтаваныя меркаванні спецыялістаў яму не аўтарытэт! Магчыма, ён адчувае сябе... недасведчаным і жадае сам-насам разабрацца ў складанай сітуацыі, а пакуль на свой пункт гледжання няма дазволу зверху, то лепш не пускаць у эфір «невядома кім» праведзеную крытыку.

Натуральна, паўстае пытанне: а навошта ўвогуле ўсе размовы пра дэмакратыю, публічнасць і г. д.? Вось як рэалізавалі гэтыя прынцыпы на Гомельскім радыё. Дзеля запісу турбавалі прафесара Савіцкага, прымусілі ахвяраваць нас нашым асабістым часам—а што ў выніку?

Хочацца верыць, што грамадская думка будзе нарэшце ўлічвацца пры вырашэнні агульнанародных праблем.

А. ЯУСЕЕНКА, інжынер, І. МАРКОУСКАЯ, бібліятэкар, У. СЛАБІН, аспірант, удзельнікі радыёперадачы.
г. Гомель.

ПАВІНШУЙЦЕ ЖАНЧЫН...

Нашы чытачы неаднаразова пісалі аб тым, што ў кіёсках «Саюздруку» нельга знайсці беларускую віншавальную паштоўку. Сапраўды, сярод россыпу маляўнічых паштовак да гэтага амаль немагчыма было ўбачыць паштоўку на беларускай мове. Каб аблегчыць гэтыя пошукі, паведамляем, што Пермская фабрыка Дзяржзнака да свята 8-га Сакавіка выпусціла паштоўку мастака А. Ісакава тыражом 200 тысяч экземпляраў і святочны маркіраваны канверт разам з паштоўкай мастака Л. Пахітонава тыражом 100 тысяч экземпляраў. Вы іх бачыце на здымку.

А. Савіцкі, І. Шамякін, Л. Прокша, В. Трасцянскі.

Шэраг сустрэч творчых работнікаў рэспублікі з воінамі прайшлі ў гэтыя дні пад знакам 70-годдзя Савецкіх Узброеных Сіл. Адна з такіх сустрэч у мінулую нядзелю адбылася ў акруговым Доме афіцэраў. Да абаронцаў Радзімы прыйшлі тыя, у чыёй творчасці важнае месца займае тэма мужнасці і гераізму, хто ў сваіх кнігах расказвае пра подзвіг народа ў гады Вялікай Айчыннай вайны, а таксама звяртаецца да мірных будняў.

Воіны і афіцэры Чырванасцяжнай Беларускай ваеннай акругі шчыра віталі народнага пісьменніка Беларусі І. Шамякіна, старшыню ваенна-шэфскай камісіі СП БССР Л. Прокшу, які вёў сустрэчу, І. Новікава, А. Савіцкага, В. Трасцянскага, М. Чаргінца, кампазітара А. Чыркуна.

Адбылася гаворка аб адлюстраванні ў беларускай літаратуры тэмы Савецкай Арміі.

Урыўкі з твораў пісьменнікаў чыталі народная артыстка БССР З. Бандарэнка і дыктар Беларускага радыё М. Чырык.

Тэкст і фота Ул. КРУКА.

НА ТЭМУ ДНЯ

НАРОШЧВАЦЬ КУЛЬТУРНЫ ПЛАСТ ПЕРАБУДОВЫ

17—18 ЛЮТАГА адбыўся Пленум Цэнтральнага Камітэта КПСС. На Пленуме з прамовай «Рэвалюцыйнай перабудове — ідэалогію абнаўлення» выступіў Генеральны сакратар ЦК КПСС М. С. Гарбачоў. У выступленні дадзены глыбокі аналіз новага этапу перабудовы, выкладзена праграма яе ідэалагічнага забеспячэння. Пленум падкрэсліў, што ўся ідэалагічная дзейнасць партыйных арганізацый павінна быць падпарадкавана мабілізацыі працоўных калектываў на вырашэнне галоўных задач перабудовы — ажыццяўленне радыкальнай эканамічнай рэформы, дэмакратызацыі ўсяго грамадскага жыцця, адукацыі і выхаванне падрастаючага пакалення.

Пленум разгледзеў пытанне «Аб ходзе перабудовы сярэдняй і вышэйшай школы і задачах партыі па яе ажыццяўленні». З дакладам па гэтым пытанні выступіў член Палітбюро, сакратар ЦК КПСС Я. К. Лігачоў Удзельнікі Пленума, абмяркоўваючы праблемы паглыблення рэформы народнай асветы, адзначалі, што з перабудовай непасрэдна звязана ўсё, што тычыцца школы, асветы і выхавання. Грамадству, якое ажыццяўляе пераход да якасна новага стану, патрэбен адукаваны, аддадзены сацыялізму, актыўны грамадзянін, які ўмее жыць і працаваць па-новаму. Нішто не праходзіць міма чалавека, нішто не робіцца без чалавека.

Перабудова ўсё глыбей закранае жыццёвыя інтарэсы мільёнаў людзей, грамадства наогул. Людзі хочуць лепш зразумець і ўсвядоміць сутнасць і прызначэнне працэсаў абнаўлення, блізкія і далёкія мэты пераўтварэнняў, вызначыць свае адносіны да іх. Перамены ўспрымаюцца па-рознаму. Складаная гэта справа — адмовіцца ад стэрэатыпаў і «зручных» прывычак, перамагчы абыякавасць, сацыяльную пасіўнасць. У сяго-таго ўзнікаюць сумненні: а ці не адступаем мы ад пазіцый сацыялізму? Іншаму ж перамены наогул не па душы. Партыя не згладжвае «вострыя вуглы», а адкрыта гаворыць аб тым, што перакананым прыхільнікам перабудовы, якіх становіцца ўсё больш і больш, даводзіцца дзейнічаць у няпростай палітычнай і ідэалагічнай сітуацыі. Нарастаючая падтрымка народа — вось у чым партыя бачыць галоўнае. З трыбуны Пленума ЦК КПСС было яшчэ раз аўтарытэтна заяўлена, што партыя падтрымлівала і будзе падтрымліваць тое, што ідзе на карысць сацыялізму, адхіляла і будзе адхіляць усё, што на шкоду інтарэсам народа.

Перабудова, набіраючы размах і глыбіню, пабуджае супастаўляць з запаветамі Леніна шлях пройдзены і шлях, які трэба будзе прайсці.

Асаблівая адказнасць кладзецца на сродкі масавай інфармацыі і прапаганды. Замацоўваючы і развіваючы набытае за апошнія гады, яны закліканы паказваць усю складанасць і навізну задач, якія вырашаюцца партыяй і народам, не дапускаць павярхоўных, паспешлівых ацэнак, глыбей і ярчэй расказваць пра вопыт перабудовы.

Выступаючы за рашучую дэмакратызацыю грамадства, партыя заяўляе: непрызнанне ці недаацэнка развіцця і пашырэння дэмакратызацыі ёсць не што іншае, як няўвер'е ў народ, у яго сілы і ініцыятывы, яго адданасць дэмакратыі.

Рэвалюцыйныя пераўтварэнні непазбежна закранаюць і пытанні культуры, духоўнага жыцця грамадства. Клопат аб павышэнні агульнай культуры народа вельмі моцна прагучаў на Пленуме. Гаварылася і аб той ролі, якую закліканы адыгрываць цяпер літаратура, мастацтва, наогул мастацкая творчасць. Пытанні павышэння культуры народа ставіліся ў сувязі з неабходнасцю павышэння якасці сярэдняй і вышэйшай адукацыі, і ў сувязі з патрэбамі сучаснага тэхнічнага прагрэсу, і ў сувязі з культурай попыту, і, нарэшце, у сувязі з задачамі партыйнай, прапагандысцкай работы. Смелы выхад да людзей, гатоўнасць абмяркоўваць і вырашаць разам з імі самыя розныя праблемы жыцця і працы — гэта і адзнака культуры кіраўніка любога рангу. Без культуры, урэшце, не можа быць дэмакратыі.

Без культуры, па-за культурай не можа быць і сацыялізму. Гэта ўсведамлялася партыяй яшчэ ў прадбачанні, напярэдадні Кастрычніка. Ажыццяўленне ленінскай праграмы культурнай рэвалюцыі вывела наша грамадства на пэўныя вышыні культурнага прагрэсу, стала адной з важнейшых яго прадпасылак. Сёння, калі мы вырашаем задачы перабудовы, праблемы духоўнай культуры паўстаюць у многім па-новаму. Гэтая навізна вызначаецца сённяшнім паваротам да чалавека, да яго рэальнага аблічча, патэнцыялу, патрэбнасцей — не аб адным хлебе дбае чалавек, і нават не аб сучасных матэрыяльных дабротах, а больш за ўсё жыве ён праўдай і сумленнем, справядлівасцю і свабодай, мараллю і гуманізмам. Па-новаму ставіць задачы і сучасны этап сацыялізму: яго абнаўленне адраджае ва ўсім свеце прывабнасць сацыялістычных каштоўнасцей, ачышчае іх ад разбуральных вынікаў застою, самазадаволенасці і духоўнай нерухомасці. Па-новаму ставіць іх і сучасны свет — свет небывалай інтэнсіўнасці кантактаў і інфармацыі, свет вострага праціборства, але і свет узаемнага ўзбагачэння перадавымі, агульначалавечымі каштоўнасцямі.

Марксізм узнік на прамой дарозе сусветнай культуры. Бальшавізм увабраў у сябе перадавыя гуманістычныя традыцыі вялікай культуры Расіі. Багацце і гуманізм «старой» культуры сталі буйнейшым укладам у сусветную цывілізацыю, імена на ёй выхоўваліся людзі, якія ўзначалілі Вялікую Кастрычніцкую сацыялістычную рэвалюцыю. І цяпер мы павінны смела, энергічна нарошчваць і пашыраць культурны пласт перабудовы, выкарыстоўваючы і развіваючы ўсё духоўнае багацце, створанае нашымі папярэднікамі. І сёння не страціла значэння ленінская пастаноўка задачы — узбагачаць сябе «веданнем культуры, створанай усім развіццём чалавецтва».

На Пленуме было падкрэслена, што адзін з галоўных урокаў, які мы павінны ўзяць з мінулага, заключаецца ў наступным: калі ўжо мы рашуча адмаўляемся ад каманда-адміністрацыйных метадаў у эканоміцы, то такія метады ў духоўным прагрэсе грамадства тым больш непрымальныя. Дэмакратызм, давер'е да людзей, цярпімасць да непрывычнага, да пошукаў, кампетэнтнасць, добразычлівасць, заахвочванне ініцыятывы і наватарства, падтрымка талентаў—вось ключавыя прынцыпы партыйнай работы ў пытаннях культуры, у духоўнай сферы перабудовы.

Працэсы, якія адбываюцца ў духоўнай сферы грамадства і якія садзейнічаюць яе ачышчэнню і ўзбагачэнню, росту яе маральнай сілы і стваральнага патэнцыялу, не павінны быць пушчаны на самацёк. Дапусціць тут з'явы, несумяшчальныя з нашай ідэалогіяй і мараллю, непрымальна. Інтарэсы народа, інтарэсы сацыялізму—вось арыенціры перабудовы, у тым ліку і ў духоўнай сферы. Трэба бачыць, што сілы тармажэння існуюць і тут, і можа быць нават мацней, чым у любой іншай сферы. Трэба разумець, што задачы нашы вялікія і складаныя, што перабудова — гэта работа, работа і яшчэ раз работа. Настойлівая, мужная, штодзённая. Усвядоміць гэта, пранікнуцца адказнасцю за поспех перабудовы — значыць зрабіць крок наперад і ў духоўным развіцці. Савецкія людзі, савецкая інтэлігенцыя разумеюць гэта, справай пацвярджаюць сваю падтрымку мэт партыі.

Партыя цэніць уклад інтэлігенцыі ў перабудову, у паскарэнне навукова-тэхнічнага прагрэсу, у ідэйна-тэарэтычнае асэнсаванне нашага часу, у развіццё грамадскай свядомасці краіны, у мастацкае адлюстраванне ўсяго багацця намераў, пачуццяў, імкненняў і дум савецкіх людзей. На Пленуме была выказана цвёрдая ўпэўненасць: мы прачытаем, убачым і пачуем творы, вартыя нашага бурнага часу.

Адметная, унікальная рыса савецкай культуры — шматнацыянальнасць. Народы СССР звязаны агульнасцю гістарычнага лёсу. Гэтая агульнасць — аснова нашага брацтва і роднасці, якія прайшлі праз самыя цяжкія выпрабаванні. Крыніца нашай сілы — у свабодным развіцці нацыянальных культур, узбагачаных духоўным вопытам брацкіх народаў і ўсяго чалавецтва.

На Пленуме было падкрэслена: сапраўдны інтэрнацыяналізм, сапраўдная дружба народаў магчымы толькі пры глыбокай павазе да годнасці, гонару, культуры, мовы і гісторыі кожнага народа, шырокіх сувязях паміж імі. Партыя ўсяляк садзейнічае далейшаму расшырэнню кантактаў нацыянальных культур, іх узаемнаму ўзбагачэнню, іх уздыму і росквіту.

Савецкі патрыятызм — найвялікшая наша каштоўнасць. З ім несумяшчальныя любыя праяўленні нацыяналізму і шавінізму. Веданне і разуменне маштабаў, велічы і чалавечай канкрэтыкі сацыялістычнай рэвалюцыі, поўнай праўды і гераікі барацьбы партыі і народа за сацыялізм, абароны сацыялістычнай Айчыны жывяць карэнёву сістэму савецкага патрыятызму. І тут вельмі важнае пытанне—аб'яднанне праз рэвалюцыю і Савецкую ўладу нацыянальнай годнасці і нацыянальнага набытку кожнага народа з інтэрнацыяналізмам сацыялістычнага грамадства.

Дакументы і матэрыялы Пленума ЦК КПСС акрэслілі абсягі і накірункі работы органаў і ўстаноў сферы ідэалогіі і культуры, далі шырокую і разам з тым практычную, канкрэтную праграму дзейнасці работнікам сродкаў масавай прапаганды, агітацыі і інфармацыі, дзеячам літаратуры, кіно, тэатра, музыкі, выяўленчага мастацтва. На Пленуме работа іх была ацэнена вельмі высока. Аднак зрабіць ім належыць куды больш. Работнікі духоўнай, ідэалагічнай сферы закліканы прадоўжыць работу па стварэнні ў краіне новай атмасферы, па разнявольванні розумаў, па абуджэнні цікавасці людзей да ўсіх аспектаў перабудовы і акумуліравання разнастайных думак, павінны самааддана працаваць у імя таго, каб ідэі партыі, ідэі абнаўлення грамадства заваёўвалі розумы і душы мільёнаў людзей, каб перабудова стала кроўнай справай, патрыятычным абавязкам кожнага грамадзяніна.

ПАЭЗІЯ

Пімен ПАНЧАНКА

РАЗВІТАННЕ

Вялікая дзяржава—
Вялікая ідэя.
І ўсё ж, таварыш мой,
Мазгамі шавяльні:
Каля агню братэрства
Раслі і ліхадзеі,
І расцвітаў
Вялікадзяржаўны шавінізм.
Якія б войны
У нас не перакатваліся,
І як бы акупанты
Не дратавалі зямлю,
Рана ці позна
Народы распраўляліся з катамі,
І зноў аралі і сеялі,
І гаварылі: «Люблю».

Пахлі нашы пожні
Мятаю і рутаю,
А цяпер,
Пасля аграхімічных праполак,
Пахне глеба гербіцыдамі,
А вада атрутаю.
У рацэ—ні плотак, ні язёў,
Ні ў жыце перапёлак.
А нашы псеўда-асветнікі,
Сабраныя на канцылярскіх
сметніках,
Магутныя бюракраты
Даюць нам цішком парады:
«Гаворыш па-руску—
Інтэрнацыяналіст,
Гаворыш па-беларуску—
Нацыяналіст.
Вучы дзяцей французскай,
Англійскай, эсперанта,
Але не беларускай»—
Палохаюць піраты.
І адвучылі
Дзяцей і бацькоў,
І адлучылі
Ад родных народных слоў.

Вучоны невук
Ці дурнаваты крытык,
Якія паэзію
Не разумеюць і не адчуваюць,
То ў жанры даноса,
То пагардліва адкрыта
Мяне з году ў год
Ушчуваюць:
«Каму патрэбна
Тваіх маніфестаў рыторыка?
Трэба пра шчасце пісаць
І далі прасторныя».
А я журуся:
Мала у Беларусі
Разумных гісторыкаў,
Якія любяць і ведаюць
Родную гісторыю.

Яны смяюцца
Над думкамі залатымі:
«Знікае ўсё:
І вучэнні, і мовы, і веры.
Сёння Рым размаўляе
Не на латыні,
А Афіны гавораць
Не на мове Гамера.

Мы спазніліся
На сотні, напэўна, гадоў,
А можа,
На цэлае тысячагоддзе,
Мы забылі пра вольнасць
Старажытных сваіх гарадоў.
Наш цягнік адышоў.
Знікла родная мова
У народзе».

У кожнага ёсць
Свае рэкі—
Дняпро ці Нёман,
Ціхі Дон ці раз'юшаны Енісей.
У сваіх парадзелых лясах
Я не чую
Ўсхвалёваны гоман,
А рака памутнелага часу
Нас нясе і нясе, і нясе...

Пастаю я самотна
Каля полацкай белай Сафіі,
Паблукаю ў Гародні,
Пажуруся ў турава-пінскім
Палессі,
А вочы мае ўжо не плачуць—
Сухія, сухія:
Не чутно мне
З былога
Ні грому,
Ні звону,
Адны толькі казкі
Ды песні...

Родны Янка Купала,
Вы пісалі:
«Я веру: настане...»
Дарагі мой Іван Дамінікавіч,
Не, не настане!
Гэта ўжо не світанне,
Гэта наша настала змярканне,
Гэта з мовай маёй,
Гэта з песняй маёй
Развітанне.

ДАСЛЕДУЕМ ПРАБЛЕМУ

Міхась ЗАМСКІ

«ІНДЫВІДУАЛЫ»

З БЛАКНОТА ЖУРНАЛІСТА

У СУБОТУ, акурат у дзевяць гадзін раніцы, я заняў месца за прылаўкам крытага павільёна сталічнага Камароўскага рынку. Агледзеўся, сказаў сабе: не хвалюйся, не губляйся, прызвычайвайся.

Справа ад мяне, расклаўшы тавар, стаяла пажылая цыганка, злева — малады чалавек з прыкметным прыбалтыйскім акцэнтам, які прадаваў розных памераў і фасонаў завушніцы, колцы, кліпсы і бранзалеты.

Я дастаў з торбы і паклаў на прылавак дзве сукенкі, спадніцу, трыкатажную кофтачку і незвычайнай прыгажосці чорны аксамітавы жаночы пінжак, да якога, быў упэўнены, адразу збягуцца пакупнікі з усёй Камароўкі. Выняў з кішэні паперкі, на якой папярэдне была запісана цана кожнай рэчы, і пачаў чакаць.

Што мяне спачатку бянтэжыла, дык гэта, так сказаць, асартымент майго тавара. Я ведаў, што «патэнтшчык» звычайна вырабляе і прадае нешта адно — або штаны, або сарочкі, або курткі і г. д. А каб адначасова і тое, і другое, як я, дык гэта, здавалася мне, выглядае надта падазрона. Я сказаў пра гэта ўпаўнаважанаму Савецкага АБРСМ Віктару Віктаравічу Курыльскаму, які павінен быў забяспечваць на рынку маё «інкогніта», але ён толькі ўсміхнуўся:

— Хай вас гэта не турбуе.

Стаўшы за прылавак, я зразумеў, што В. Курыльскі меў рацыю. Мая пажылая суседка прадавала, напрыклад, не толькі цёплыя нейлонавыя курткі саматужнага вырабу, але і фабрычную мужчынскую сарочку, шкуру андатры, шарсцяны шалік і яшчэ нешта зборнае. Так што я са сваімі амаль новымі сукенкамі, ахвяраванымі для «эксперыменту» мілымі рэдакцыйнымі жанчынамі, не выглядаў тут белай варонай. Хоць, вядома, калі трымацца існуючых правілаў, і мне і маёй суседцы належала стаяць са сваім таварам у тым месцы рынку, які быў адведзены спецыяльна для продажу старых рэчаў. Але кабета, як яна мне расказала, мела патэнт на шыццё куртак, астатняе, што ляжала на прылаўку, гатова была пры першай «небяспецы» імгненна схаваць. А я... Я наогул не меў ніякіх дакументаў ні на выраб, ні на продаж, ні нават на месца за прылаўкам, за якое таксама трэба плаціць. Мне заставалася толькі спадзявацца на тое, што фінінспектары, папярэджаныя наконт маёй асобы, на тое папярэджанне не забудуцца. І сапраўды, месца, дзе я стаяў, кантралёры абыходзілі, выклікаючы тым самым у маіх суседзяў непадробнае здзіўленне.

— Што гэта здарылася сёння з фінагентамі? — пытаўся ў мяне «ювелір».— Гэта ж яны, звычайна, на дні па некалькі разоў падыходзяць...

— Мо ў іх выхадны? — выказаў я не вельмі ўдалую здагадку.

— Выхадны? — перапытаў ён з іроніяй.— Дык жа я іх усіх у твар ведаю. Тут яны, тут...

Між тым, тавар мой не «ішоў». Праўда, у маёй суседкі — таксама. Мабыць, разоў дваццаць пакупнікі бралі яе курткі ў рукі, мацалі, прымервалі і... клалі на месца. А ўмела ж прадаваць кабета — і слоўца трапнае скажа, і камплімент чалавеку наконт яго прывабнага аблічча падкіне, а з якім умельствам расхвальвала тавар: «*Зимняя, зимняя куртка, бери, дорогой, не пажалеиш, и жине панравица, такой муж у нее красивы будит в куртке*».

Нарэшце адну куртку яна прадала. А неўзабаве і другую. Жанчына, настрой якой адразу палепшыўся, нахілілася да мяне і спачувальна спытала:

— Что, залатой, у тебя не берут?

Я зрабіў няшчасны твар і развёў рукамі.

— А ты не малчи, ты гавари: «Эй, сюда сматри, какой пиджак красивы. Вазми пашчупай, какой крэпки. Нигде такой не купиш»,— вучыла яна мяне...

Я нават не заўважыў, як за маёй спіной размясціўся з вялікім пакункам жаночых куртак малады чалавек сімпатычнага аблічча. Толькі ён тыя курткі развесіў, як адразу ўтварыўся натоўп з дзяўчат, якія цягнулі рукі:

— Мне, мне дайце, я першая падышла!

За якую гадзіну куртак як не было, усе прадаліся. І тут сервіс быў самы адмысловы. «Цесна, не зашпільваецца? Вось гэтую прымерце, яна на памер большая», «Прабачце, але ружовых больш няма. Калі будуць? Прыходзьце з раніцы ў наступную нядзелю, абавязкова прывязу»; «Ці можна адысціся да люстэрка?» «Калі ласка», «Пакінуць залог?» «Ды вы што — я вам веру».

Як было тут не ўспомніць насцярожаныя твары магазінных прадаўшчыц, іх падазроныя позіркі, якімі яны літаральна абмацваюць пакупнікоў. А паспрабуй перапытаць нешта...

У ТОЙ жа дзень на Камароўскім рынку прадавала свае вырабы Мінскае вытворчае швейнае аб'яднанне «Прагрэс». Пад навесам вісела і ляжала шмат球 рознага адзення: паліто, гарнітуры, сукенкі, сарочкі, курткі і г. д. За прылаўкам сумавалі трое жанчын і мужчына саліднага аблічча, які быў над імі, як я зразумеў, начальнікам. Хоць аб'ява абвяшчала, што «Прагрэс» вядзе сезонны распродаж тавараў, поўная адсутнасць пакупнікоў сведчыла аб тым, што аб'яднанне трывала ўвайшло ў паласу «мёртвага сезону».

Я пацікавіўся, чаму так слаба ідзе ў іх гандаль.

— Усіх пераманілі прыватнікі,— саркастычна заўважыла адна з жанчын.— Вы б пацікавіліся, чым яны гандлююць? Жах! Хоць бы ўзяць тыя штаны... Шво на іх крывое, фурнітура — горшай не бывае, адным бяруць — фальшывымі «лэйбамі», якія прышываюць куды можна і куды нельга. І бяруць за штаны — семдзесят пяць — восемдзесят рублёў. Рабуюць сярод белага дня!

За паўгадзіны да гэтага я меў размову з маладым чалавекам гадоў дваццаці трох, які, адышоўшыся ад прылаўка і трымаючы ў руках, дарэчы, акуратна згорнутыя ў цэлафанавы пакет, бялеса-шэрага колеру штаны, ззяў шчаслівай усмешкай.

— Колькі аддаў? — спытаў я.

— Танна, семдзесят пяць,— адказаў хлопец, вымаючы штаны і гэтак, на вока, прымерваючы на сябе.

— Тканіна так сабе, рублёў па шэсць за метр,— пакруціў я галавой, узяўшы тыя штаны ў рукі.— За што такія грошы дзяруць?

Малады чалавек не надта ветліва пацягнуў у мяне з рук сваю абнову і, звузіўшы вочы, сказаў:

— Вунь у магазіне гатовага адзення на Ленінскім праспекце навезлі штаноў з такой самай тканіны, пашытыя на Бабруйскай швейнай фабрыцы. Не бачылі? Каштуюць 60 рублёў. Я б за іх 30 пашкадаваў. Там жа нават калашыны неаднолькавыя. А фасон!..

Я расказаў пра гэты выпадак маім субяседнікам з «Прагрэса». Жанчын пераканаць было, вядома, архіцяжка, яны зноў узяліся даказваць, што ў іх шыюць у сто разоў лепей, чым у прыватнікаў, але кабет раптам гучна перапыніў мужчына, які неспадзявана стаў на мой бок.

— Запомніце, таварышы,— сказаў ён голасам спрактыкаванага прамоўцы,— моду нельга скідваць з рахунку, мода сёння на рынку правіць баль. Што грахі ўтойваць,—працягваў ён, — працавалі мы раней на вал. Больш валу — лепей усім: атэлье, аб'яднанню, міністэрству, нарэшце. Гэта і зарплата, і прэміі, і прагрэсіўкі, і падзякі, і павышэнні па службе.

Аддаўшы даніну моднай цяпер самакрытыцы (у прысутнасці карэспандэнта), чалавек, надаўшы твару гэткую значнасць, сказаў:

— Згодна з апошняй пастановай Міністэрства бытавога абслугоўвання, якому мы належым, будзе пераглядацца ўвесь асартымент у адпаведнасці з попытам, з кан'юнктурай. Ставіцца задача ўзняць рэнтабельнасць вытворчасці шляхам укаранення гаспадарчага разліку і самафінансавання...

Эх, колькі было ўжо выдадзена розных міністэрскіх пастаноў аб «пераглядзе», «укараненні», «паляпшэнні», «прывядзенні ў адпаведнасць», «узмацненні кантролю» і г. д.

Не магу не ўспомніць тут своеасаблівую споведзь маладога чалавека, які гандляваў каля мяне жаночымі курткамі.

— Мы, ведаеце, спачатку шылі курткі крыху іншага фасону. Узяў я, значыць, патэнт у пачатку жніўня, а да канца месяца з напарнікам пашылі ўжо больш як дваццаць куртак. У верасні і кастрычніку тавар *бралі добра*. Зарабляць пачалі ў тры разы больш, чым на асноўнай працы. Праўда, спалі па 5 — 6 гадзін ў суткі. Гэта ж, вы думаеце, у нас лёгка нешта набыць? Пайшоў у магазін і купіў? Тканіну, вацін, гузікі, падшэўку? Але заробак, паўтараю, натхняў. Ды ў верасні і кастрычніку бачым: курткі нашы не «ідуць», і «фірму» хоць зачыняй. Не ўлічылі, бачыце, кан'юнктуры. З ёй, гэтай капрызнай дамай, трэба абыходзіцца пачціва. Адным словам, мы са сваімі курткамі затаварыліся. Вырашылі паглядзець, што бяруць у першую чаргу і ў нас, у Мінску, і ў іншых гарадах. Вырашылі свае запасы ліквідаваць — прадалі за паў цаны, а выручаны «капітал» пусцілі на выраб новага асартыменту. Прыйшла мода на жаночыя курткі самых яркіх колераў, з шалікавым каўнярам, з шырокім рукавом ды на вацінe, каб можна было выйсці ў холад. Зрабілі адразу куртак пятнаццаць, вынеслі на Камароўку і за два дні прадалі. Потым зрабілі яшчэ партыю, потым яшчэ адну, адрываюць, як кажуць, з рукамі, вы ж самі бачылі...

Я слухаў яго і думаў: колькі часу спатрэбілася б дзяржаўнай швейнай фабрыцы, каб вось так перарабіць на іншы фасон які-небудзь выраб? Год, тры? Я не думаю, што фабрычныя канструктары-мадэльеры дурнейшыя за гэтых хлопцаў-саматужнікаў, што швачкі-матарысткі горш за іх шыюць. Справа ў тым, што трэба прайсці дзесяткі інстанцый, пакуль табе зацвердзяць новую мадэль.

Гэта толькі адна з праблем. *Мне здаецца, прадпрыемствы* лёгкай прамысловасці наогул не надта зацікаўлены ў збыце сваёй прадукцыі. Ва ўсякім разе нельга сцвярджаць, што гэта з'яўляецца для іх жыццёва неабходнай справай. Купляюць сукенкі той фабрыкі ў магазіне — добра, не купляюць — таксама не трагедыя, яна не «прагарыць», у банкруты не трапіць. Давала б толькі вал, выконвала б план...

Могуць спытаць, чаго гэта аўтар стукаецца ў адчыненыя дзверы? Няўжо ён не ведае, *што на дзяржаўных прадпры*емствах ўводзяцца ў практыку гаспадарчы разлік, самафінан-

(Заканчэнне на стар. 14—15).

НАШ ДУХОЎНЫ СВЕТ: ВЫТОКІ І АБСЯГІ

Валянцін ГРЫЦКЕВІЧ

«ГІСТОРЫЯ — ШМАТЖЫЛЬНЫ ПРОВАД...»

НАВАТ на лепшых працах гісторыкаў, прысвечаных перыяду феадалізму на Беларусі, лёгка ўбачыць шоры ўсемагчымых абмежаванняў, забарон, замоўчванняў, «агульнапрынятых пунктаў поглядаў» і «даўно вырашаных пытанняў». Даводзіцца сустракацца з ігнараваннем і ўтойваннем гістарычных фактаў, «міфатворчасцю». Міфы нярэдка падмянялі рэальнасць, а спробы «нестандартна» асвятліць мінулае Беларусі, паказаць вострыя, балючыя пункты гісторыі канчаліся прышыбееўскімі воклічамі (магу нагадаць здзеклівы водгук спецыяліста па савецкай этнаграфіі на навукова аб'ектыўную кнігу пісьменніка К. Тарасава). На працягу дзесяцігоддзяў тыя, ад каго залежала развіццё гістарычнай навукі, не лічыліся з яе спецыфікай. Самастойнае значэнне гісторыі адмаўлялася, ёй адводзілі службовую ролю — тлумачэнне тых ці іншых ідэалагічных тэзісаў. Замоўчванне пэўных з'яў і імёнаў прыводзіла да з'яўлення на карце гісторыі «белых плям», наяўнасць якіх не дазваляе зразумець логіку гістарычнага працэсу. Адзін з персанажаў «Доўгага развітання» Ю. Трыфанава слушна параўноўвае гісторыю краіны са шматжыльным провадам, з якога нельга вырываць асобныя жылы.

Шпаркія і адвольныя змяненні ацэнак гістарычных асоб і падзей, якія ва ўсіх на памяці, выклікалі ў людзей недавер да гістарычнай навукі, сумненні ў тым, ці навука яна ўвогуле, калі круціцца, нібы флюгер.

Шматлікія забароны прывялі да таго, што ў нас выхаваўся новы тып навукоўца, які страціў зваротную сувязь з чытачом, арыентаваўся толькі на начальства і пазбавіўся пачуцця адказнасці за вынікі сваёй працы.

Невыпадкова студзеньскі (1987) Пленум ЦК КПСС адзначыў, што «з тэорыі і грамадазнаўства адышлі прэч дыскусіі і творчая думка, а аўтарытарныя ацэнкі і меркаванні сталі бясспрэчнымі ісцінамі, якія падлягалі толькі каменціраванню». На Усесаюзнай нарадзе загадчыкаў кафедраў грамадскіх навук увосені 1986 г. М. С. Гарбачоў заклікаў грамадазнаўцаў пераадолець існуючую адцаленасць ад запытанняў жыцця.

Звернем увагу на адну з актуальных з'яў сучаснай гістарычнай навукі: на яе дэзінтэграцыю.

У выніку развіцця гістарычнай навукі адбылося яе разгалінаванне на гісторыю сацыяльна-эканамічную, гісторыю права, ваенную, гісторыю мастацтваў, навукі, рабочага руху і г. д. Цяжка аб'яднаць усе гэтыя галіны ведаў у адно, як было калісьці. Навукоўцы ўсяго свету спрачаюцца пра тое, як вывучаць агульную гісторыю адной толькі культуры! Але ж неабходная хоць бы нейкая інтэграцыя разнастайных тэматычных кірункаў гістарычнай навукі.

У Беларусі гэтае разгалінаванне прывяло да таго, што ў Інстытуце гісторыі АН БССР і на кафедры гісторыі БССР БДУ імя У. І. Леніна вывучаецца галоўным чынам сацыяльна-эканамічная гісторыя. А гісторыяй культуры Беларусі займаюцца літаратуразнаўцы, філосафы, мастацтвазнаўцы, фалькларысты, этнографы і г. д. Сацыяльна-эканамічная гісторыя феадальнай Беларусі вывучана даволі грунтоўна, чаго нельга сказаць пра палітычную гісторыю. А менавіта ў гэтай галіне ўзнікае шмат складаных пытанняў.

Каб зрушыцца з мёртвай кропкі, мы павінны перш-наперш падысці крытычна да ўжо напрацаванага матэрыялу. Спробы ж некаторых навукоўцаў вывесці сябе «з-пад абстрэлу» такой крытыкі не адпавядаюць грамадскім інтарэсам і духу часу. Невыпадкова А. Якаўлеў у артыкуле «Дасягненні якасна новага становішча савецкага грамадства і грамадскія навукі» («Коммунист», 1987 г., № 8) канкрэтна ўказаў на тое, што ў гістарычнай навуцы немалая частка вучоных не займаецца самастойным вывучэннем крыніц і распрацоўкай навуковых ідэй, крытычным пераасэнсаваннем састарэлых уяўленняў. Даводзіцца канстатаваць, што на новай аснове адрадзілася вульгарная сацыялогія. Некаторыя гісторыкі пад выглядам выкаранення драбнатэмнасці прапануюць, па сутнасці, толькі напаўняць сацыялагічныя схемы «гістарычна» афармленымі фактычнымі ілюстрацыямі.

Гэтыя ж хібы прысутнічаюць і ў асноўных працах, прысвечаных палітычнай гісторыі феадальнай Беларусі. Гісторыкі часта адыходзілі ад дыялектычнага метаду Маркса, Энгельса, Леніна, схіляліся ў бок дагматызму. Асобныя прыклады такога падыходу ў гэтай галіне я паспрабаваў паказаць у папярэднім сваім артыкуле ў «ЛіМе». Чаму ж так адбылося? У чым канкрэтныя прычыны застою ў беларускай гістарычнай навуцы?

Усім, вядома, што гісторык — спрадвеку чалавек залежны. Залежны ад свайго начальства, ад свайго асяроддзя. Гісторык мусіць прыстасоўвацца і да аднаго, і да другога, але ён мусіць у меру сваіх магчымасцей бараніць сваю незалежнасць. Развіццё ў XIX ст. крытычнай дэмакратычнай школы гісторыкаў (ад якой адгалінавалася сваім часам школа гісторыкаў-марксістаў) спрыяла паступоваму вызваленню навукоўцаў-даследчыкаў мінулага ад націску зверху або збоку і вызначыла ўзровень сапраўды навуковых манаграфій і іншых прац. Марксісцкая гістарычная школа мае вялікія дасягненні, між іншым таму, што ў супрацьстаянні «чужой» крытыцы і «сваім» вульгарызатарам абапіраецца на трывалую метадалогію.

Так, сярод абавязковых «правіл» ва ўжытак сумленнага гісторыка ўвайшлі: прынцып выкарыстання разнародных сведчанняў, у тым ліку і «процілеглага боку», абавязак уліку літаратуры на іншых мовах, доступ да замежных архіваў і выданняў, неабходнасць сачыць, каб ягоныя веды заўжды былі ўсебаковымі, глыбокімі. Прыгадаем, што ў 20-я гады мы мелі значныя поспехі ў вывучэнні тэорыі і методыкі гістарыяграфіі і крыніцазнаўства. Але потым, як вядома, запанавала сцвярджэнне Сталіна, што прынцыпы вышэй за факты. На яго думку, дыскусіі былі ўвогуле непатрэбны. З гэтай прычыны даследаванні ў галіне тэорыі і методыкі гістарыяграфіі, крыніцазнаўства ў 30-я гады былі спынены і адрадзіліся толькі пасля XX з'езда КПСС.

За апошнія два дзесяцігоддзі спецыялісты па гэтых праблемах выдалі цікавыя працы, збіраюцца час ад часу для абмеркавання сваіх тэарэтычных і метадычных праблем. Але ніводнага разу на крыніцазнаўчых канферэнцыях я не сустракаў беларускіх гісторыкаў (хоць старанна сачу за падзеямі ў крыніцазнаўстве), не чытаў іхніх тэарэтычных і метадычных прац. Самае большае, што з'яўляецца пад іх прозвішчамі — гэта публікацыі па лакальных пытаннях гістарыяграфіі і крыніцазнаўства з пералікам асобных крыніц і даследаванняў, якія, зразумела, не могуць замяніць аналітычныя даследаванні ў гэтых абавязковых для гісторыка дысцыплінах. Сучасная беларуская гістарыяграфія, такім чынам, часта зводзілася толькі да пераказу прац гісторыкаў у рэцэнзійным стылі.

Дрэнна выкарыстоўваюцца большасцю гісторыкаў, якія вывучаюць наша сярэднявечча, дасягненні сучаснай этнаграфіі, што, у сваю чаргу, вядзе да блытаніны ў вызначэнні рэлігійнай і этнічнай прыналежнасці насельніцтва Беларусі, а найперш — да выкрэслівання з беларускай нацыянальнай гісторыі ўсяго, што звязана са шляхтай і магнацтвам праз атаясамліванне беларускай шляхты і магнацтва з польскімі. Дадзеныя генеалогіі ў такіх выпадках, зразумела, ігнаруюцца.

Здзіўляе адвольны адбор у гістарыяграфіі Беларусі перыяду феадалізму прац заснавальнікаў навуковага камунізму, якія маюць прамое дачыненне да гэтай тэмы. Нават у неблагой увогуле манаграфіі М. Іеські «К. Маркс, Ф. Энгельс и революционная Белоруссия», якая вытрымала два выданні (1977, 1985), не разглядаюцца вельмі важныя для разумення гістарычнага шляху Беларусі працы класікаў марксізму. Асабліва гэта тычыцца раздзела палітычнай гісторыі краю XVIII—XIX стст. У гэтай сувязі варта прыгадаць, што пры Сталіне ў асяроддзі гісторыкаў усе знешнепалітычныя акцыі царызму апраўдваліся з «дзяржаўнага» пункту гледжання, папулярызавалася дзейнасць Івана IV і Пятра I, ўсіх іхніх нашчадкаў.

Трэба адзначыць заганай і аднабаковасць асвятлення тых або іншых з'яў, якая вяла да скрыўлення гістарычнага працэсу. Сама па сабе аднабаковасць у выглядзе канцэнтрацыі даследчыцкай увагі да пэўнай тэматыкі не шкодзіць, але калі яе прымяняюць непаслядоўна, гэта вядзе да перабольшвання значэння адных з'яў і замоўчвання іншых. У нас даволі добра вывучана роля каталіцкай царквы ў Беларусі ў XVI—XVII ст ст. Але «не пашанцавала» уніяцкай і праваслаўнай цэрквам, што стварае «перакос» у гісторыі рэлігіі. Брэсцкая унія асвятляецца ў сучаснай беларускай гістарыяграфіі ізалявана ад гісторыі ўзаемаадносін каталіцкай і праваслаўнай цэркваў, нават без упамінання Ліёнскай уніі 1275 г. Зацвярджэнне на Беларусі Брэсцкай уніі асвятляецца больш падрабязна, чым яе скасаванне ў 1839 г. Напрыклад, гаворачы пра ролю ў апошняй справе Іясафата Сямашкі звычайна «забываюць», што ён знішчаў рэлігійныя творы на беларускай мове (на гэтай мове амаль не было каталіцкай і зусім не было праваслаўнай рэлігійнай літаратуры). Не ўлічваюць і адмоўных ацэнак Іясафата Сямашкі з боку А. Герцэна.

Адвольны адбор фактаў і з'яў прывёў да таго, што ў трох дапаможніках для студэнтаў гістарычных факультэтаў (а менавіта дапаможнікі фарміруюць самасвядомасць будучых гісторыкаў) зніклі шматлікія назвы прац польскамоўных гісторыкаў, нават тых, хто нарадзіўся і працаваў на Беларусі. І калі яшчэ ў двух з іх — «Историческое краеведение Белоруссии» (1980) і «Этнография Белоруссии» (1981) згадваюцца імёны такіх даследчыкаў, дык у трэцяй кнізе — «Историографии БССР. Эпоха феодализма» (1986) — наогул няма гэтых імёнаў. Не названы там нават такія выданні па гісторыі Беларусі перыяду феадалізму, як кніг В. Шчарбакова «Сялянскі рух» і казацтва на Беларусі ў эпоху феадалізму» (1935), І. Лочмеля «Очерки истории борьбы белорусского народа против польских панов» (1940).

Можна было неяк зразумець ігнараванне польскамоўнай літаратуры беларускімі гісторыкамі ў 30-ыя гады ў святле тагачасных палітычных адносін між СССР і буржуазнай Польшчай. Але як зразумець такое замоўчванне ў нашы дні, асабліва ў той час, калі кіраўнікі КПСС і ПАРП падпісалі першую ў гісторыі сацыялістычных краін сумесную Дэкларацыю супрацоўніцтва ў галіне ідэалогіі, навукі, культуры?

Лічу тыповай праявай нацыянальнага нігілізму не звяртаць увагу на гісторыю дваранства Беларусі. Дарэчы, рускія і польскія аўтары, Тазбір, Весялоўскі, Бычкова і шмат іншых, сумленна вывучаюць гэтую праблему.

Ніяк нельга зразумець адсутнасць у беларускай гістарыяграфіі прац пра дваранскую рэвалюцыйнасць у краі, пра паўстанне 1794 г., якім кіравалі адзін за другім два ўраджэнцы Беларусі — Касцюшка і Ваўжэцкі, пра паўстанне 1831 г., абмінанне ў апошнім выданні шматтомніка «Гісторыя Беларусі» не толькі «экспедыцыі» Міхала Валовіча, — першай спробы спалучыць шляхецкі і сялянскі рэвалюцыйны рух не толькі ў Беларусі, але, здаецца, і ў Расійскай імперыі ўвогуле, — але і імёнаў Валовіча і Ваўжэцкага.

Ніяк не зразумець, чаму ў сумесных планах выдання «Літоўскай метрыкі» — дакументаў канцылярыі вялікіх князёў Літоўскіх, у вышэйшай ступені карыснай крыніцы па беларускай гісторыі — прымаюць удзел гісторыкі Польшчы, Літвы, Масквы, але не Беларусі.

Ніяк не зразумець, чаму не створана дасюль Археграфічная камісія пры АН БССР.

Мы слаба ведаем біяграфіі асобных дзеячаў грамадска-палітычнага і культурнага жыцця краю ў перыяд феадалізму (ды ці ж толькі ў гэты перыяд?). Пяты том выдання «Беларуская ССР. Кароткая энцыклапедыя» дае іх недастаткова. Таму прыходзіцца звяртацца да «Польскага біяграфічнага слоўніка», які не заўсёды дае адпаведныя ацэнкі гэтым дзеячам, а таксама далёка яшчэ не завершаны.

У той час, як у літаратуразнаўстве Беларусі вульгарны сацыялагізм падвергнуты сур'ёзнай і абгрунтаванай крытыцы, такое, на жаль, не адбылося яшчэ ў гістарычнай навуцы. Сумнай памяці кніга В.К. Шчарбакова «Класавая барацьба і гістарычная навука на Беларусі» (1934), шматлікія ацэнкі якой надоўга сталі эталонамі для беларускай гістарыяграфіі, за паўвека не дачакалася крытычнага разбору.

Крытыка буржуазных праціўнікаў фактычна зводзілася да лаянкі з эпітэтамі «хлуслівы», «ілжывы», «паклёпніцкі», «зламысная хлусня», «беспадстаўныя выдумкі», «брудныя спробы», якіх багата ў кнізе А. Абэцэдарскага «У святле неабвержаных фактаў» (1969). Аргументаваных прац у гэтай галіне няшмат, а рэцыдывы такога падыходу прыходзіцца нават сёння сустракаць у рэспубліканскім друку. У часы культу асобы лічылася, што вывучэнне нашых ідэйных праціўнікаў дае ворагу «трыбуну», а гісторык, які палемізуе з ім, нібыта распаўсюджвае яго погляды — ў форме прыведзеных у сваёй працы цытат.

Боязь дыскусіі з «праціўнікам» адлюстроўвае глыбокі недавер да ўласнага грамадства, перакананне ў ягонай фактычнай падатлівасці да «варожых» тэзісаў, няўвагу, насуперак сваім словам, да глыбіні тых перамен, якія адбыліся сярод нашага народа за семдзесят год Савецкай улады.

Антыгістарызм праяўляецца ў павярхоўнасці ацэнак, схематызме, анахранічным, пазакласавым праецыраванні сённяшніх з'яў на з'явы мінулага. Гэта можа адмоўна ўплываць на інтэрнацыяналістычнае выхаванне. Напрыклад, натуральнае імкненне беларусаў да супрацоўніцтва з братнім рускім народам у сацыялістычную эпоху штучна праецыруюць на ранейшыя перыяды, не разумеючы, што гэта адлюстроўвае, па сутнасці, неаславістычныя погляды дваранскіх і буржуазных гісторыкаў.

Я ўпэўнены, што ідэі інтэрнацыяналізму выхоўваюцца не на штучным прыпісванні беларускім сялянам і гараджанам у мінулыя стагоддзі іманентнай цягі трапіць пад падданства рускага цара, як гэта імкнуліся даказаць у неаславістычным стылі некаторыя гісторыкі кафедры гісторыі БССР БДУ, а на рэальных, цвярозых фактах сапраўднай асіміляцыі рускімі тых беларусаў, якія перасяліліся ў Расію, і беларусамі тых рускіх, якія ўцякалі ў наш край ад прыгнёту цара. Шкада, толькі, што пра апошнюю з'яву нашы гісторыкі не пішуць (нібыта гэта пашкодзіць ідэі інтэрнацыяналізму), бо не могуць дапусціць думкі, каб на Беларусь уцякалі жыхары Расіі.

Хочацца пагадзіцца з Ю. Паляковым, які піша: «Асноўнае цяпер — шчыра і пераканаўча, пазбягаючы далёкіх ад навукі крайнасцей, не па-бясстрасна-аб'ектывісцку, а па-партыйнаму, на базе абгрунтаванага аналізу гістарычнага вопыту, абапіраючыся на дасягненні гістарыяграфіі, якія ўжо ёсць, раскрываць шырока і поўна старонкі нашай гісторыі». («Литературная газета», 28 ліпеня 1987 г.). Менавіта ад актыўнасці гісторыкаў залежыць фарміраванне здаровага гістарычнага мыслення і палітычнай культуры грамадства.

Хто ж будзе выпраўляць памылкі мінулага ў нашай гістарычнай навуцы, калі шматгадовая селекцыя са знакам «мінус» прывяла яе ў застойны стан? Цудаў не бывае. Чакаць, што раптоўна перабудуюцца тыя, хто дзесяцігоддзямі знаходзіцца ў палоне звыклых ўяўленняў пра гісторыю феадальнага перыяду, наўрад ці выпадае. Працэсы, якія адбываюцца ў глыбінях чалавечай асобы, драматычныя. Яны ідуць у барацьбе са сваімі ўласнымі, усё жыццё вынашанымі перакананнямі і прывычкамі. В. В. Ключэўскі казаў калісьці, што «цвёрдасць перакананняў — часцей інерцыя думкі, чым паслядоўнасць мыслення».

Старая каляіна прывабная сваёй накатанасцю, але ці прывядзе яна да ісціны?

г. Ленінград.

З ПОШТЫ АДДЗЕЛА КРЫТЫКІ «ЛіМа»

●

М. ТАЛОЧКА, друкуючы сваю рэцэнзію, відаць, не чакаў, што яго ацэнка паэтычнага зборніка У. Мазго «Вершаліна» (2.X.87) выкліча такі розгалас. Па-першае, як паведаміў «ЛіМ», абуранае пісьмо даслаў аўтар, па-другое, малады паэт М. Пазнякоў таксама звярнуўся ў рэдакцыю штотыднёвіка з патрабаваннем, каб кнігу У. Мазго прарэцэнзаваў «прафесійна падрыхтаваны чалавек».

Як бы там ні было, але газета надрукавала ліст Уладзіміра Юрэвіча. «Не трэба біць па крылах» (27.XI.87 г.), аўтар якога паспрабаваў вызначыць і станоўчае, і адмоўнае ў памянёным зборніку. Асноўная думка такая: ёсць недарэчнасці, бракуе паэтычнага мыслення, сустракаюцца штампы, аднак увогуле зборнік пакідае нядрэннае ўражанне. Прафесійны крытык заклікае свайго маладзейшага калегу М. Талочку быць больш спагадлівым, уважліва прыглядацца да кожнага слова і радка, не быць такім злосным у адносінах да маладога паэта.

Наконт пазіцыі аўтара зборніка «Вершаліна» У. Мазго. Вось як некаторыя літаратары ўспрымаюць у свой адрас крытыку (зазначым, у многім справядлівую, з чым пагаджаецца і У. Юрэвіч). Паэт становіцца ў позу пакрыўджанага, абвінавачвае газету, што прадставіла свае старонкі для негатыўнага водгуку на яго кнігу. Самакрытыка, на жаль, у паэта адсутнічае.

Магчыма, я не ўзяўся б за пяро. Але досыць часта заходжу ў гродзенскі магазін «Раніца» — апорны пункт выдавецтва «Мастацкая літаратура». Аддзел беларускай літаратуры тут, бадай, самы багаты. Звярнуў увагу на зборнікі маладых паэтаў, паглядзеў на гады выдання. Ляжаць іншыя кніжачкі даўно, збіраюць пыл. І не скажаш, што прадаўцы абыякава ставяцца да распаўсюджвання вершаў пачаткоўцаў. Дамаўляюцца з бібліятэкамі, кніжныя кірмашы наладжваюць, на вуліцы выносяць, могуць і ў нагрузку прапанаваць, ды вынікі — не радуюць.

Хацелася б, каб літаратурная моладзь паразважала над гэтымі фактамі, перш чым спяшацца з рукапісамі ў выдавецтва.

Думаецца, далёка не ўсе творы маладых паэтаў, асабліва першыя спробы пяра, трэба выдаваць асобнымі кніжкамі. Скажам, былі спробы выпускаць пад адной вокладкай творы трох-чатырох аўтараў. Такія зборнікі цікава чытаюцца, ёсць магчымасць параўнання.

Сярод маладых пісьменнікаў ёсць і здольныя, і пасрэдныя. Гэта натуральна. Шкада толькі, што крытыкі хочуць заўсёды быць добранькімі, а значыць, не вельмі патрабавальнымі.

У тым жа нумары «ЛіМа», дзе У. Юрэвіч піша пра У. Мазго, змешчана і справаздача з адкрытага партыйнага сходу СП БССР, на якім Г. Каржанеўская гаварыла пра нездаровыя адносіны да крытыкі ў пісьменніцкім асяроддзі. Маўляў, як толькі «ЛіМ» надрукуе крытычны артыкул, так і пачынаецца асада рэдакцыі, гучаць тэлефонныя званкі, абвяржэнні і скаргі. Слушная заўвага, што клопат тут не пра развіццё літаратуры, перабудову ў пісьменніцкім асяроддзі, а пра «гонар мундзіра».

В. ЗАДАЛЯ,
журналіст.

г. Гродна

●

ДАВЕДАУСЯ пра будучае выданне «Скарбаў сусветнай літаратуры» і хачу выказаць сваю думку.

Далучаюся да тых, хто за выданне гэтай серыі, і падтрымліваю прапанову рабіць пераклады з арыгінала. У той жа час разумею і таварышаў, якія заклапочаны цяжкасцямі паўнацэннага выдання «Скарбаў...» пры цяперашнім стане перакладчыцкай справы ў Беларусі.

Пісьменнікі разглядаюць праблему з прафесійнага пункту гледжання, але хаваецца за ёю і значны сацыяльны аспект. Бо пісьменнік, перакладчык—гэта вяршыня і ўзор моўнай культуры народа. Чым вышэй агульны ўзровень моўнай культуры народа, тым больш таленавітых прадстаўнікоў у радах творчай інтэлігенцыі. Праблема з кадрамі перакладчыкаў адлюстроўвае неспрыяльную сітуацыю, якая склалася ў моўнай культуры беларусаў, і ўключае ў сябе два ўзаемазвязаныя аспекты: узровень валодання роднай мовай і ўзровень валодання мовамі іншых народаў. Гарадское насельніцтва Беларусі размаўляе на руска-беларускай трасянцы, практычна ніхто з выпускнікоў сярэдняй школы і ВНУ не валодае замежнымі мовамі; з вывучэннем моў народаў СССР сітуацыя ўвогуле складаная. Натуральна, што такі ўзровень моўнай культуры цяжка назваць здавальняючым.

Пытанне развіцця ўласна беларускай мовы і літаратуры, папулярызацыі іх сярод іншых народаў залежыць таксама ад узроўню ўзаемасувязі і ўзаемадзеяння з культурай гэтых народаў. Гэты працэс важны для нашай краіны, Саюза Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік, таму што гэта не толькі пытанне прафесійнай дзейнасці літаратараў, але і пытанне развіцця і ўдасканалення інтэрнацыянальных зносін.

Беларускамоўнага чытача ў малым аб'ёме і недастаткова аператыўна знаёмяць з навінкамі літаратур савецкіх рэспублік. Нельга ж увесь час чакаць, пакуль гэтыя навінкі з'явяцца ў перакладах на рускую мову ў выдавецтвах Ленінграда і Масквы. Узаемасувязь культур нават у асяроддзі літаратурнай інтэлігенцыі застаецца на ўзроўні другаснага і павярхоўнага ўспрыняцця, бо гаварыць пра глыбокае разуменне культуры другога народа, не ведаючы яго мовы і не маючы магчымасці знайсці адпаведны эквівалент у роднай мове, нельга.

Вядома, сітуацыю, якая ўзнікла ў сувязі з выданнем «Скарбаў...», як разавую праблему пераадолеюць. Але трэба глядзець у будучыню, трэба думаць пра паляпшэнне штодзённага інфармавання чытачоў Беларусі аб здабытках савецкай літаратуры і культуры.

Лічу, што зыходным і апорным пунктам у вырашэнні пастаўленых праблем было б стварэнне ў рэспубліцы інстытута моў народаў СССР. У дадзенай навучальнай установе можна было б вывучаць дасканала дзве мовы: беларускую (з правам пасля заканчэння выкладаць у школе) і мову адной з рэспублік Савецкага Саюза, дапоўненую вывучэннем гісторыі і культуры той жа рэспублікі. Неабходна таксама пашырыць колькасць моўных кафедраў Мінскага інстытута замежных моў і, у першую чаргу, увесці кафедру польскай мовы — мовы народа-суседа, з якім нас звязвае гістарычнае мінулае і даўнія літаратурныя і культурныя сувязі.

Я думаю, такое вырашэнне пытання дазволіла б стварыць базу для планамернага фарміравання перакладчыцкіх кадраў у Беларусі, адгарнула б новую старонку інтэрнацыянальных зносін паміж рэспублікамі Савецкага Саюза.

А. ШАМАК,
навуковы супрацоўнік РНМЦ культуры.

●

ШМАТ ПРЫХІЛЬНІКАЎ у сатыры і гумару. І не дзіўна: вострае, дасціпнае слова заўжды было ў пашане ў народзе.

Я не буду ацэньваць агульны стан і якасць сучаснай беларускай сатыры і гумару. Проста хачу сказаць некалькі слоў пра тое, што дапамагае сатырыкам і гумарыстам у іх рабоце і што ім перашкаджае.

Некаторыя выданні зусім зжылі са сваіх старонак сатырычныя раздзелы. Праўда, у часопісе «Полымя» аднавілі сатырычны раздзел, ды вырашана друкаваць тут творы... толькі парадыйнага плана.

Рэдкі госць сатыра і гумар і на старонках часопісаў «Маладосць» і «Нёман».

Затое ёсць і іншыя прыклады. Не кажучы пра «Вожык», рэгулярна даюць выпускі сатыры і гумару часопісы «Беларусь» і «Работніца і сялянка», у «Вячэрнім Мінску» ёсць выпуск «Перасмешнік», у газеце «Знамя юности» — «Пятница», у «Мінскай праўдзе» — «Пачастунак з перцам», у «Советской Белоруссии» — «Смех смехом», у «Звяздзе» — «Смеху варта», у «Сельской газете» — аж два сатырычныя выпускі: «Почта деда Михеда» і «Воскресник».

Рэгулярна публікуюць сатырычныя і гумарыстычныя матэрыялы многія спецыялізаваныя выданні: часопісы «Народное хозяйство Белоруссии», «Сельское хозяйство Белоруссии», «За безопасность движения», «Родная прырода» і інш. Хто зацікаўлены ў тым, каб выданне было больш разнастайным, вострым і дасціпным, той знаходзіць і аўтараў, і цікавыя творы. Значыцца, справа не ў дэфіцыце твораў гэтага жанру, а ў адносінах да яго.

Ці варта даказваць, што раздзел сатыры і гумару станоўча ўплывае і на рост тыражу таго ці іншага выдання?

А зірнём на становішча некаторых відаў сатырычнага і гумарыстычнага жанру. Апошнім часам неахвотна бяруць у друк байкі. Асабіста мне, адзін вядомы паэт — работнік рэдакцыі— аднойчы заявіў: «Байка сваё аджыла». Ну, а калі задуму не ўкладзеш у рамкі фельетона ці гумарэскі, калі тут патрэбна байка і толькі яна?

Сёй-той з рэдактараў па-ранейшаму асцярожнічае і часам прымушае змякчаць фельетон, «пастрыгчы іголкі», як кажуць байкапісцы. Здараецца, што і вясёлую гумарэску надрукаваць нялёгка — камусьці яна здаецца залішне вясёлай, гуллівай. А сярэдненькі, легкаважкі вершык надрукаваць проста: ён жа нікога не закранае.

Тым не менш, сатырыкам і гумарыстам не трэба баяцца вострых вуглоў. Гэта якраз той выпадак, калі не трэба «рисовать овал», а толькі вугал.

І яшчэ. Мала якія сатырычныя і гумарыстычныя кніжкі, што выходзяць у выдавецтвах, рэцэнзуюцца, асабліва «вожыкаўскія». Вось толькі што выйшла ў бібліятэчцы «Вожыка» вядомая да гэтага ў вусным бытаванні паэма «Сказ пра Лысую гару». І, вядома, цікава было б пачуць пра яе думку крытыка.

З другога боку, калі тыражы «вожыкаўскіх» кніжак досыць прыстойныя (дваццаць і больш тысяч экземпляраў), то выдавецкія тыражы яўна недастатковыя. На самай справе, што значыць чатыры-пяць тысяч для сатырычнай кніжкі?

І дзесяць, і дваццаць гадоў назад казалі і пісалі, што для паляпшэння работы нашага сатырычнага цэха трэба стварыць у Саюзе пісьменнікаў секцыю сатыры і гумары. Але яе як не было, так і няма. А яна магла б, відаць, іграць сваю ролю ў развіцці жанру і літаратурнага працэсу ў цэлым.

Мікола ВЯРШЫНІН,
інжынер.

г. Мінск.

ВІНШУЕМ!

Спаўняецца 80 гадоў дзіцячай пісьменніцы Ядвізе Бяганскай. Праўленне СП БССР накіравала ёй прывітальны адрас з пажаданнямі добрага здароўя і новых творчых поспехаў.

Супрацоўнікі «ЛіМа» таксама зычаць юбіляру ўсяго самага добрага ў жыцці і творчасці.

Ядвіга БЯГАНСКАЯ

СТОЛЬКІ ЗВЕДАЎШЫ І ПЕРАЖЫЎШЫ...

РОЗДУМ ПЕРАД ЮБІЛЕЕМ

Мне нават не верыцца, што я пражыла такое доўгае і такое багатае на падзеі жыццё. Гэта ж за маёй памяццю адбылася Вялікая Кастрычніцкая рэвалюцыя, адгрымелі гады грамадзянскай і Вялікай Айчыннай войнаў, нарадзілася першая ў свеце дзяржава працоўных — Саюз Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік. Гэта ж за маёй памяццю Беларусь з правінцыйнай ускраіны былой царскай Расіі ператварылася ў адну з перадавых рэспублік. Гэта ж за маёй памяццю на вуліцах Мінска запаліліся першыя электрычныя ліхтары, пабеглі першыя звонкія трамваі, успыхнулі блакітныя экраны тэлевізараў. Адным словам, усё, усё, чым ганарыцца сёння наш народ, стваралася на маіх вачах, за маёй памяццю.

Трыццатыя гады. Яны вызначаліся асаблівым размахам працоўнага энтузіязму савецкага народа. Амаль кожны дзень прыносіў людзям радасныя весткі аб поспехах і перамогах на франтах будаўніцтва. Са старонак газет і часопісаў усміхаліся нам героі працы — ткачыхі сёстры Вінаградавы, шахцёр Стаханаў, машыніст Крыванос і многія, многія іншыя. На неабсяжных прасторах Савецкай краіны выраслі гіганты прамысловасці: гідрастанцыі, шахты, заводы, фабрыкі. Ішла бурным ходам ліквідацыя непісьменнасці, гарачы ўдзел у якой прымала і я.

Для мяне асабіста трыццатыя гады пачыналіся таксама вельмі шчасліва. Яшчэ будучы школьніцай я марыла стаць настаўніцай. Прафесію гэтую я лічыла, ды і зараз лічу адной з самых высакародных і патрэбных людзям. У 1930 годзе я скончыла Беларускі дзяржаўны універсітэт і была накіравана ў Мінскую ўзорную школу імя Чарвякова выкладчыкам беларускай мовы і літаратуры. Мара мая збылася, і я была на сёмым небе ад шчасця. Усёй сваёй маладой гарачай душой я аддалася сваёй любімай працы. Школа, дзеці! Ім я належала цалкам, без іх не ўяўляла свайго жыцця. І хутка мае вучні на маю любоў адказалі зусім не меншай сваёй любоўю і ўзнагародзілі мяне самым высокім ганаровым званнем — званнем любімай настаўніцы. Аднак вельмі кароткім было гэтае маё шчасце.

Трыццатыя гады. Яны, нібы тая манета, мелі два розныя бакі. Побач з вялікімі здабыткамі самадданай працы народа, побач з нечуваным яго энтузіязмам, побач з вялікімі поспехамі ў будаўніцтве ў краіне ў гэты час пачало адбывацца нешта зусім незразумелае і неверагоднае. 20-ая гадавіна Кастрычніка, а ў краіне раптам з'явілася шмат «ворагаў». Адкуль яны ўзяліся, гэтыя людзі: «шпіёны», «дыверсанты», «шкоднікі»? Трыццатыя гады сталі гадамі культу Сталіна, гадамі жорсткіх рэпрэсій. Амаль ці не ў кожную сям'ю ўваходзілі яны, несучы з сабою тое жахлівае, што адбірала волю і жыццё, бесчалавечна дратавала гонар чалавека, яго заслугі перад наро-

КРЫТЫКА, БІБЛІЯГРАФІЯ

Слова, якое працуе

Б. Бур'ян. «І толькі надпіс...» Артыкулы і эсэ. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1987.

Разгорнеш кнігу Барыса Бур'яна «І толькі надпіс...» і адразу пазнаеш почырк аўтара, чалавека захопленага, па-сапраўднаму ўлюбёнага ў літаратуру і мастацтва. Менавіта такім мы ведаем Барыса Іванавіча па сумеснай працы ў «ЛіМе», якой ён аддаў больш дваццаці гадоў, адкуль не так даўно і пайшоў на заслужаны адпачынак.

Кніга гэта таксама ў значнай меры нараджалася на старонках штотыднёвіка, адным з актыўных аўтараў якога Б. Бур'ян застаецца па сённяшні дзень.

Адкрываецца яна словам пра Пімена Панчанку «Каб пачулі і здгукнуліся». Свядома адмаўляюся вызначыць жанр матэрыялу. Падыдуць сюды і традыцыйныя «штрыхі да партрэта». Не памылішся, калі

дам, перад Радзімай, перад рэвалюцыяй, веру ў справядлівасць, законнасць. У народзе гэты час назвалі «яжоўшчынай». Як вытлумачыць сёння, што гэта такое? Як апісаць стан тысяч і тысяч людзей, якія, не ведаючы за сабой ніякай віны, з жахам прыслухоўваліся ўночы да стуку ў дзверы і засыналі толькі пад раніцу, каб увесь наступны дзень з жахам чакаць ночы? Як апісаць настрой людзей, якія адчувалі бяду, што навісла над іх сем'ямі, і якія не ведалі, як ад яе ратавацца? А чалавек мусіў працаваць, выконваць свае абавязкі, робячы выгляд, што ён абсалютна спакойны, хоць галава яго раскалвалася ўсё ад той жа надакучлівай жахлівай думкі: «Што адбываецца ў краіне? Якім гэта чынам сталася, што на 20-ай гадавіне Кастрычніка ў ёй столькі ворагаў? І хто ж яны, гэтыя ворагі? Людзі, з якімі ты працаваў, якіх дасканала ведаў: сумленныя, паважаныя, сярод якіх нямала былых паплечнікаў Леніна, якія разам з ім будавалі Савецкую ўладу, былі яго вернымі сябрамі». Арышты, арышты, арышты...

Асабліва цяжка было працаваць у гэты час нам, выкладчыкам беларускай мовы і літаратуры. Кожны дзень вырываў з літаратуры то аднаго, то другога пісьменніка. Арыштаваны Гартны, Чарот, Галавач і многія, многія іншыя, каго я так добра ведала. Не магла я паверыць у тое, што гэтыя людзі сталі раптам «ворагамі народа», «шпіёнамі», «здраднікамі». Помню, як атрымалася ў мяне з Чаротам. Учора я чытала сваім вучням яго вершы, знаёміла з яго біяграфіяй, з накірункам творчасці паэта, а сёння аўтар «Босых на вогнішчы» — «вораг народа». «Што я скажу сваім вучням заўтра, што?» — у роспачы думала я і перад маімі вачамі паўставаў мой 10 «б» клас, усе 37 маіх вучняў, з якімі вось ужо пяць год я штодзень сустракаюся, сябрую, для якіх з'яўляюся вышэйшым аўтарытэтам? Як я пагляджу ў вочы дачцэ Цішкі Гартнага Галі Жылуновіч і яе брату? Лепш ужо не было б гэтага заўтра, гэтай сустрэчы з вучнямі. Што я скажу ім, калі яны раптам запытаюць, ці веру я ў гэта жахлівае абвінавачванне? А яны могуць задаць мне такое пытанне. Могуць! Як я шкадавала ў тыя дні, што не з'яўляюся матэматыкам або біёлагам.

А тым часам хваля арыштаў нарастала, набірала сілу і, здавалася, што хутка не будзе ў горадзе ніводнай сям'і, якую б не спасцігла страшнае гора. Сярод настаўнікаў беларускай мовы і літаратуры таксама аказалася нямала «ворагаў народа». Трапіў за краты і мой таварыш па працы Навум Ігнатавіч Шэўчык.

У маі 1937 года дакацілася бяда і да нашага парога. У дарозе паміж Мінскам і Горкім быў арыштаваны мой муж, які ехаў у адведкі да маці і сястры. А ў жніўні забралі раптам майго бацьку — аднаго з лепшых машыністаў беларускай чыгункі. Усе мае намаганні адшукаць іх след, выслаць перадачу або ліст былі дарэмнымі. Я пісала заявы ў пракуратуру, Сталіну, Кагановічу, які займаў у той час пасаду наркома шляхоў зносін, але адказу не атрымлівала. Больш таго, у НКУС мяне папярэдзілі: калі я не адмоўлюся ад мужа і бацькі і не перастану пісаць заявы, дык таксама апынуся за кратамі астрога. Нарэшце начальнік чыгуначнага аддзела НКУС Глебаў злітаваўся і паабяцаў мне спатканне з бацькам, а калі я з'явілася на гэтае абяцанае спатканне шостага лістапада, напярэдадні свята двацатай гадавіны Кастрычніка, мяне арыштавалі. За сценамі астрога грымелі аркестры, дэманстранты славілі «вялікага» Сталіна, несучы яго партрэты, а мы ў роспачы думалі, што з намі будзе заўтра і хто ён, гэты «вялікі» і «мудры» правадыр народаў Сталін?

Следства! Што ўяўляла яно сабой у тыя жахлівыя часы бяспраўя? Кідалі за краты ні ў чым не вінаватага чалавека і катавалі, дамагаючыся так званых «прызнанняў». Катавалі пазбаўленнем сну, вады, прымушалі стаяць суткамі пасярод пакоя, выкручвалі рукі, палохалі расстрэлам, прыстаўляючы дула пісталета да скроні, і проста білі, білі жорстка, бязлітасна. І нарэшце, пасля ўсіх гэтых жудасных катаванняў абвяшчалі прыгавор тройкі і адпраўлялі на расстрэл, у астрог або ў лагер.

Так здарылася і са мной. Пасля спробы скончыць жыццё самагубствам у камеры смяротнікаў мяне вывелі, абвясцілі суровы прыгавор: 10 год лагера ў аддаленых мясцінах СССР. За што? Па якому праву?

А пасля была доўгая дарога ў калымскі лагер. Дарога праз мора аж да самай бухты Нагаева, на беразе якой стаіць Магадан. І ўсю дарогу адборны мат і зняважлівыя воклічы варты, здзек з жанчын і чалавечай годнасці. А высокае начальства? Я помню, калі нас везлі праз Маскву і павялі мыцца ў санпрапускнік, туды раптам з'явілася світа чыноўнікаў НКУС. Сытыя, задаволеныя сабой, наадэкалоненыя, яны ўсміхаліся, перакідаліся словамі і глядзелі на голых кабет. Жанчыны, абураныя гэтым нахабным «візітам», пачалі пратэставаць, патрабаваць, каб яны выйшлі, але ніхто з іх не збянтэжыўся, не пачырванеў, не звярнуў на гэты пратэст увагі. Так мы і мыліся ў прысутнасці высокага начальства і так было амаль ва ўсіх лазнях на нашым доўгім шляху.

А як мне забыць агромністы перасыльны лагер у бухце Находка, што пад Уладзівастокам? Гэта быў цэлы горад драўляных баракаў, збітых на хуткую руку з дошак. Уздоўж сцен барака зроблены трох'ярусныя нары. Маладым кабетам загадвалі лезці на трэці, самы высокі «паверх», старых і хворых сялілі на падлозе пад нарамі. Лагер гэты быў абнесены калючым дротам, вартавымі вышкамі, ахоўваўся аўчаркамі. Я і сёння не люблю гэтую пароду сабак. Вошы, клапы, цесната, эпідэмія дызентэрыі і тыфуса. Побач са мной на нарах яшчэ даволі маладая кабета Н. В. Аліцкая. Гэта жонка расстралянага ў свой час эсэра. Ёй было ўсяго 19 гадоў, калі яна трапіла ў астрог і вось да гэтага часу кідаюць з лагера ў лагер як жонку ворага рэвалюцыі. Яна ўжо і не спадзяецца на тое, што яе калі-небудзь вызваляць з лагера. Калі пачалася эпідэмія дызентэрыі, ахвярамі якой сталі пераважна мужчыны, многія жанчыны выказалі жаданне пайсці працаваць у заразныя баракі. Пайшла ў ліку іх і Н. В. Аліцкая. Вярнуўшыся аднойчы з дзяжурства, яна ўткнулася тварам у падушку і горка заплакала. Аказалася, што на яе руках гэтай ноччу памёр лісьменнік Бруна Ясенскі.

Не помню ўжо, колькі працягвалася наша падарожжа марам, але неяк увечары карабель прыбыў у бухту Нагаёва і нас павялі ў Магаданскі жаночы лагер. Сялілі нас разам з крымінальнікамі — забойцамі, зладзеямі, прастытуткамі і іншым зброддзем. Прычым крымінальнікі, як правіла, былі над намі ніжэйшым лагерным начальствам. Начальніцай нашага жаночага лагера была Зайцава, якую, як яна казала, «вывела ў людзі Савецкая ўлада, зрабіўшы яе з рабочай абутковай фабрыкі начальніцай лагера». У адзін з першых, пасля нашага прыбыцця ў лагер, дзён нас сабралі, пастроілі па чатыры чалавекі і павялі пад канвоем у горад. Набліжалася зіма, трэба было зрабіць генеральную ўборку ў памяшканнях: памыць вокны, падлогу і г. д. Калі мы ішлі вуліцай Магадана, з усіх устаноў выбягалі мужчыны, каб паглядзець на нас, жанчын-вязняў. Прыйшоўшы на месца, адразу ўзяліся за работу, і тут нас «атакавалі» мужчыны. Яны частавалі нас чым толькі маглі, прапаноўвалі сваю дапамогу, а некаторыя нават руку і сэрца. Вярнуўшыся ў лагер, я і мая суседка па нарах, імя якой, дарэчы, было таксама Ядвіга, вырашылі пайсці да начальніцы і папрасіцца на работу ў зоне лагера.

— Ну што ж, пашлю вас у швейную майстэрню. Але вы дзяўчаткі: усе звычайна рвуцца з лагера, а вам чамусьці работа за зонай не спадабалася.

На другі дзень я ўжо сядзела за машынай і шыла рукавіцы для рыбакоў, спецыяльныя мяшэчкі для золата, бялізну, ватовыя штаны і целагрэйкі — адным словам, усё лагернае абмундзіраванне. Так пачалося маё працоўнае жыццё ў лагеры. Пасля я працавала на будаўніцтве першага на Калыме саўгаса, у бальніцы, у дзіцячым камбінаце, на лесапавале, на агрибазе, у палявводстве...

І раптам — вайна! Усе мы былі ў жаху ад гэтай страшнай навіны. У першыя дні вайны фашысты занялі Мінск, дзе заставалася мая маці, сястра і маленькая дачушка. Дні і ночы я праводзіла ў трывозе за іх лёс. Ды хіба толькі я адна? Сыны многіх кабет, што жылі побач са мной, былі на фронце, і ніякіх вестак з дому. Мы апынуліся як на востраве, адарваныя ад усяго свету.

Помню, як сёння, дзень 9 мая — дзень Перамогі. Быў сонечны ранак. У маі раніцы яшчэ з марозам, але дні ўжо стаяць цёплыя, сонечныя. Мы пікіравалі ў парніках гаршчочкі з расадай капусты, каб пазней высадзіць яе ў полі, а на яе месца перанесці з цяпліц гаршчочкі з расадай агуркоў. І раптам нехта прыбег з лагера і закрычаў:

«Дзяўчаты! Вайне канец! Перамога!»

Усе кінулі работу, пачалі абдымацца, смяяцца, плакаць. У гэты дзень работа была спынена і ў лагеры адбыўся мітынг. Нават наша новая, вельмі жорсткая начальніца лагера Цымерман павіншавала нас з Перамогай і сказала, што мы сваёй працай таксама дапамагалі наблізіць яе і, відаць, вельмі хутка вернемся дадому.

Ішоў 1946 год. Да вызвалення з лагера заставалася ўжо небагата часу. Я зноў пачала атрымліваць пісьмы, пасылкі ад сястры і мамы. Усе яны, дзякуй богу, перажылі неяк фашысцкую акупацыю, хоць напакутаваліся і нацярпеліся ўволю. І вось, нарэшце, надышоў дзень майго вызвалення з лагера, дзень, якога я так прагна чакала ўсе гэтыя 10 год. Дачакаўшыся аўтамашыны, я разам з такімі самымі вызваленымі вязнямі, як і сама, выехала ў Магадан, а пасля разам са сваім сямігадовым сынам, які нарадзіўся ў Эльгене, выляцела да свайго другога мужа на Чукотку, у Певек. З першых дзён жыцця на Чукотцы мы марылі вярнуцца на родную Беларусь. Аднак мара гэта збылася толькі ўвосень 1948 года, калі я захварэла на сэрца і згодна рэкамендацыі ўрачоў нам было дазволена пакінуць Чукотку. Ляцець самалётам мне было нельга, і мы апошнім рэйсам навігацыі рушылі ў далёкую і небяспечную ў той час дарогу Вялікім Паўночна-марскім шляхам.

Пасля лагера мы яшчэ восем год правялі ў ссылцы. Мне, вядома, было забаронена займацца настаўніцкай дзейнасцю. Дзень першага верасня ўсе гэтыя гады быў для мяне самым сумным днём. І тады, застаючыся вернай свайму прызванню, вернай дзецям, я пачала пісаць для іх свае апавесці і апавяданні, спадзеючыся, што яны некалі ўбачаць свет. Першую кніжку «Далёка на Поўначы» я выдала толькі ў 1954 годзе пасля рэабілітацыі, а ў 1965 годзе ў перакладзе на рускую мову яна выйшла ў Магадане і была прыхільна сустрэта чытачамі і крытыкай. У дзіцячую літаратуру такім чынам я прыйшла, калі мне споўнілася 46 гадоў. Пасля пераезду ў Мінск у школу ўладкавацца мне так і не ўдалося, але, як кажуць, свет не без добрых людзей. Алесь Якімовіч і Пятро Глебка, якіх я выпадкова сустрэла на вуліцы, дапамаглі мне ўладкавацца на працу рэдактарам вяшчання для дзяцей і юнацтва на радыё, дзе я і працавала да самага выхаду на пенсію.

За гады літаратурнай дзейнасці я напісала некалькі аповесцей і зборнікаў апавяданняў, пераклала з польскай і славацкай моў нямала цікавых кніг для дзяцей.

Галоўнай мэтай пісьменніцкай дзейнасці, галоўным яе клопатам я лічу выхаванне сапраўднага чалавека — працавітага, чэснага, добрага і спагадлівага сэрцам. Пабачыўшы і перажыўшы столькі несправядлівасці і жорсткасці, я лічу гэтую мэту адной з самых важных.

Не магу не сказаць пра наступнае. Вельмі непакоіць становішча нашай беларускай мовы. Былі часы, я маю на ўвазе гады свайго настаўніцтва —1930—1937, калі з ужываннем роднай мовы не было ніякіх праблем. Прынамсі, у школе нікому б не прыйшло ў галаву пытанне, вывучаць або не вывучаць беларускую мову. А цяпер: хачу — вучу, не хачу — не вучу. Працуючы настаўніцай у трыццатыя гады, я ніколі не чула, каб дзеці не хацелі чытаць па-беларуску або вучыць вершы беларускіх паэтаў. Я наладжвала ў свой час у школе конкурсы на лепшага чытача беларускага верша, і мае вучні лічылі для сябе за гонар удзельнічаць у гэтых конкурсах. А зараз?

Справа з ужываннем беларускай мовы, з адносінамі да яе вельмі трывожная і яе трэба выпраўляць тэрмінова і настойліва.

80 гадоў... 18 лепшых маладых з гэтых гадоў мне давялося правесці ў астрогах, лагерах і ссылцы. Здароўе падарвана, зусім дрэнна са зрокам. А так хочацца жыць, працаваць, асабліва цяпер, калі насталі, нарэшце, дні сапраўднай рэабілітацыі і трыумфу Ленінскай праўды і справядлівасці, часы поўнай творчай свабоды, аб якой мы так доўга марылі і ў якую так непахісна, моцна верылі ўсё сваё жыццё.

назавеш яго крытычным артыкулам з элементамі даследчыцкай працы. «Эсэ» — таксама будзе невыпадковае вызначэнне. Ёсць і спроба, пры тым удалая, выкарыстаць успаміны аб сумеснай працы ў колішнім альманаху «Советская Отчизна» (цяпер часопіс «Нёман»).

Слова пра П. Панчанку гучыць нязмушана, нагадвае добрую прозу, месцамі не пазбаўленую лірычнай падсветкі. «Лёгкасць» пісьма, праўда, падманлівая, бо навідавоку тая важкасць крытычнага радка, якая дазваляе гаварыць аб яго энергаёмістасці.

Б. Бур'ян шмат цытуе П. Панчанку, звяртаючыся як да яго вершаў, так і да паэм «Маладосць у паходзе», «Патрыятычная песня», «Іспанская ноч», славутага цыклу, напісанага пад уражаннем знаходжання аўтара ў Іране. Разам з тым не абмінае ён увагай і крытычных артыкулаў, у якіх паэт дае сваё разуменне паэзіі. Паступова нараджаецца аб'ёмны партрэт П. Панчанкі, паэта, якім можа ганарыцца любая высокаразвітая літаратура.

З павагай да таленту, з разуменнем яго адметнасці напісана і эсэ «Ён спяшаўся ў Пушкінскую», у якім паяднаны крытычныя развагі аб творчасці Валянціна Таўлая і згадкі аб асабістых сустрэчах з ім. Аналіз зроблена паэтам зноў жа мае канцэптуальна-вывераны характар, але не менш важныя і тыя штрыхі, якія раскрываюць В. Таўлая як творцу і чалавека. Дарэчы, і сёння, праз столькі гадоў, не страціді значнасці развагі Б. Бур'яна аб паэзіі, у прыватнасці, аб творчай індывідуальнасці мастака слова.

«Чуцен яго голас, яго слова» — успаміны пра Міхася Лынькова, але і на гэты раз не абышлося без спробы даць ацэнку творчасці пісьменніка, вызначыць яе месца ў гісторыі беларускай літаратуры. Магчыма, у нечым Б. Бур'ян і катэгарычны, асабліва, калі ў асобны рад вылучае «лынькоўскую праўду вайны», але робіцца гэта з лепшых памкненняў, з пазіцыі менавіта свайго разумення значнасці таленту М. Лынькова.

Бадай, нямала суб'ектыўнага і ў эсэ «Суседзі-аднапалчане», дзе гаворка заходзіць пра творчасць Антона Бялевіча і Анатоля Астрэйкі. Часам пераважае тое сяброўскае, калі ніяк не хочацца нечым «пакрыўдзіць» блізкага, дарагога табе чалавека. Аднак эсэ гэтае — як бы своеасаблівая бур'янаўская «мадэль» успамінаў, у якіх асаблівa ярка высвечваюцца чалавечыя якасці людзей. У гэтым сэнсе асабліва крануць нальнымі атрымаліся згадкі пра Міколу Дзяшкевіча і Уладзіміра Лісіцына («Крылы бусляняці») і Варлена Бечыка («Акрыленае слова»). Што да эсэ «Акрыленае слова», дык гэта на сённяшні дзень самае лепшае, што мне давялося чытаць пра нашага выдатнага крытыка і даследчыка літаратуры, які так дачасна пайшоў з жыцця. Нямала пра В. Бечыка, як чалавека, творцу, даведаюцца нават тыя, хто працаваў з ім поруч, не кажучы ўжо аб чытачах.

Пашанцавала на старонках кнігі Заіру Азгуру (эсэ «Пад шкляным дахам»). Быццам жывы паўстае акцёр, драматург, тэатразнавец Я. Рамановіч («Урокі Яўгена Рамановіча»), якога аўтар трапна характарызуе «чалавекам тэатра». Эсэ ж «Сыходзяцца сустрэчныя арбіты...» вяртае сённяшнім аматарам тэатра імя самабытнай актрысы Кацярыны Міронавай, дарэчы, маці пісьменніка Аляксандра Міронава.

Зборнік успрымаецца як кніга, аб'яднаная адзінствам аўтарскай задумы. Хоць, будзем шчырымі, часам Б. Бур'ян злоўжывае чытацкім даверам і адно і тое ж паняцце «І толькі надпіс...» паўтарае ў некалькіх матэрыялах. Не абышлося і без «белага» шва. Скажам, у эсэ «Крылы бусляняці» аўтар паведамляе, што У. Лісіцын збіраўся разам з ім напісаць п'есу, героямі якой павінны былі стаць Міхась Чарот і маладая актрыса Алеся Александровіч. Як быццам усё зразумела, застаецца толькі пашкадаваць, што задума так і не ажыццявілася. Таму лішнімі, неабавязковымі ў гэтым матэрыяле выглядаюць развагі пра творчасць М. Чарота, якія самі па сабе напісаны адметна.

У эсэ пра В. Бечыка крытык зазначае: «Рэдка такое сустракаецца, але яно існуе — акрыленае крытыкам літаратурнае слова. Творчасць В. Бечыка — прыклад, бясспрэчна, рэальны і пераканаўчы на карысць такому перакананню». Кніга «І толькі надпіс...» — таксама. Крытычнае слова Барыса Бур'яна — акрыленае слова. Яно працуе на час. На літаратуру. На чытача.

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

ПАЭЗІЯ

Сяргей ГРАХОЎСКІ

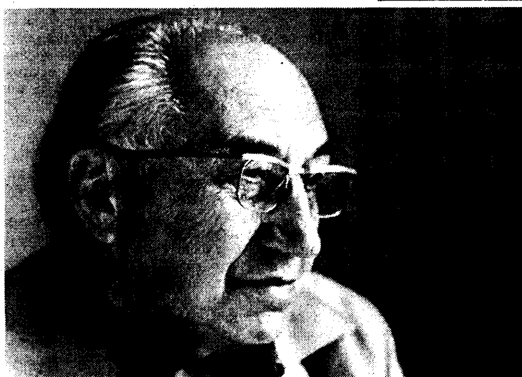

З кнігі «І радасць і боль»

Немагчыма

Мне часта шкодзіць мой язык,
Таму заўжды з бядой кручуся,
Бо праўду гаварыць прывык,
А лгаць ніяк не навучуся.

Хлусіць вучылі і не раз
Ліхія людзі і пакуты,
Але ніяк ілжывы сказ
Не мог звязаць язык прыкуты.

Не ўсё мы ўмеем шанаваць
І бачыць яснымі вачыма...
Без праўды можна існаваць,
А жыць без праўды немагчыма.

19 кастрычніка 1936 года

Здрабнелі зоркі ў тую ноч,
І месяц заблудзіўся дзесьці.
Мяне вядуць у змрок, а воч
Ніяк ад дому не адвесці.

Яшчэ зірнуў апошні раз,
І ад пакуты аж заенчыў,
Калі ў маім акне пагас
І без таго слабы агеньчык.

Шумела лісце, дождж імжыў,
У сцены біўся вецер з гулам.
І з гэтае хвіліны жыў
Я не ў наступным, а ў мінулым.

Паўзла дарога, як змяя,
Пранізваў холад мозг і цела,
І знічка ранняя мая
У чорным небе праляцела,

І след яе адразу знік
На заімглёным небакраі,
Не замаўкаў над намі крык
Начное крумкачынай зграі.

Вязуць. Не ведаю куды,
І так прыспешваюць таропка.
Няўжо у дваццаць тры гады
Лёс і на мне паставіў кропку?

Вязуць па вуліцах пустых,
Я не ў сваёй, а ў іх уладзе.
Мутнее зрок, тупее слых,
У думках поўнае бязладдзе.

Не мог тады я зразумець
Той таямнічае работы,
Што будуць дваццаць год рыпець
І па душы таптацца боты.

Як толькі ўспомню чорны год
І ноччу страчаную волю,
Астудзіць спёка, быццам лёд,
Завея апячэ да болю.

Дажыў я ўсё ж да сівізны,
Як ні ламалі, ні малолі,
А вось сябры маёй вясны,
Дамоў не вернуцца ніколі.

За імі спалены масты,
І сцежка даўняя глушэ,
Крышталь адвечнай мерзлаты
Аздобіў брацкую траншэю.

Яе карэнні апплялі
І дол сціскае невыносны.
Каторы год на той зямлі
Гайдаюцца над імі сосны.

ПРОЗА

Вячаслаў АДАМЧЫК

Новыя апавяданні

Маладзіковая нядзелька

На маім стале ў цёмна-ёдзістай шкляной вазе — букет трохі прывялых палявых кветак: сіняй злінялай валошкі, жоўтых з паніклымі галоўкамі рамонкаў (дзіва, але ў нашай старане я не спатыкаў іх) і ружавата-махрыстых шчотачак перапялічніку.

За акном — росная чэрвеньская раніца, чамусьці па-асенняму халаднаватая, з нерухома сінім шкляным небам, на якое, чапляючыся за крыжавіны антэн, што выткнуліся з чырвоных дахаў суседніх дамоў, набягаюць зыркабелыя, падсвечаныя знізу ранішнім невысокім сонцам, пухкія хмаркі. Душа зноў стыне ад прадчування бясконцага дажджу. Хоць учора, нібы на змену пагоды, на ружавата-чыстым небе, як толькі закацілася сонца, выясніўся танютка-белы, толькі што народжаны маладзік. У такія пагодныя, пад маладзікову, як маці казала, нядзельку, дні, сеўшы ў душнаваты з трапяткімі фіранкамі, з тугім скразняком, з ванільным пахам баранкаў і цёплым духам свежага хлеба вуркатлівы «Ікарус», я ехаў звычайна дадому...

Здаецца, нядаўна гэта было, а ўжо прабегла пяць ясных вёснаў з нізкім лётам ластавак над пясчанымі вясковымі дарогамі, з раскалыханым сінявата-ружовым жытам, абапал гэтых дарог, з адзінокімі пустымі хутарамі каля здзічэлых сівых яблыняў, з нейкімі смутнымі ці нуднымі ад чакання аўтастанцыямі.

Цяпер мая дарога дадому раптоўна абрываецца перад глыбокім ярам пустэчы, калі падумаеш, што ўжо не стрэне цябе, прыпасваючы на паўмежку карову, басаногая маці і не падасць шурпатую руку, кінуўшы граблі на падсушанае, растрэсенае на надворку і пахучае ад зуброўкі сена, прыжмураны, з дзіцячай ад бяззубага рота усмешкай, у вечнай, што скідалася толькі за сталом, кепачцы здзіўлены бацька.

І душа зашчыміць і абальецца гарачынёю жалю, калі ўявіш ужо зарослы лопухам, быльнікам і баркуном надворак, завязаныя нібы назаўсёды пацямнелым дротам весніцы, хату з наглуха зашморгнутымі фіранкамі ў маўклівых сляпых вокнах. Да парога не бяжыць тая даўнейшая, вытупаная нагамі ў мяккай мураве, у стракатай дзяцелінцы чорная крываватая сцежка, а на пляскаты камень па-магільнаму ўжо напаўзае доўгімі растапыранымі пасынкамі-плетунамі нязводны спарышнік. Помніцца і яна, счарнелая рамка ад матчынага абраза, павешаная на ржавы цвік каля вугла, як помніцца і пуга з рагатым ядлаўцовым пугаўём, што стаяла пры шырокім, перапрабленым з даўнейшага гумна, шара-патрэсканым глухім хляве, дзе ўжо не ўздыхае, перажоўваючы жуйку, прытомленая карова, як не пудзяцца, блытаючыся ў гарахавінні, трапяткія авечкі.

Летась я пастаяў пад застрэшкам, перачэкваючы дождж і чуючы нешта невыразнае, забытае і даўняе ад сточаных шашалем сцен, з жоўтаю парахнёю, нацярушанаю з глыбокіх чорных дзірачак на парваную сівую павучыну.

Ад дзікай з шурпатым камлём грушкі, што расла на ўзмежку, каля якой я фатаграфаваўся, стаўшы між яе белых, як абляпаных смятанай, звіслых галін, застаўся шары невысокі пень.

Грушку зрэзалі, горка казаць ужо — свае...

Іх, мацеры з бацькам, не стала, як цяпер ужо здаецца, нібы разам, хоць паміралі яны праз два гады: спачатку маці, паляжаўшы з тыдзень у бальніцы і нават даўшы наказ, у што і як яе ўбраць, і перад смерцю, як гэта зрабіла яе маці і бабка, памыўшыся, а праз два гады — бацька, ужо адзінока, седзячы на канапе і не паспеўшы апрануць чыстую бялізну—яна засталася ляжаць горбачкаю на крэсле пры той жа канапе.

Гэта таксама наш беларускі звычай — перад смерцю памыцца і адзець новую сарочку.

Што ў хаце нешта прылучылася, дагадаліся суседзі: цэлы дзень гарыць электрычная лямпачка і ад калодзежа да парога замецена снегам і няпрушаная сцежка.

Мне пазванілі вечарам з нашай гарадской пошты, што ёсць тэлеграма, прачыталі нейкім хрыплаватым голасам яе кароткі змест, той змест, што нечакана прыгняце і аглушыць чалавека: «Памёр бацька. Пахаванне паслязаўтра. Прыязджайце ўсе».

Не, гэтых слоў цяпер не было: «Прыязджайце ўсе...» Яны былі ў бацькавай тэлеграме, калі памерла маці, два гады назад, у цёплыя сакавіцкія дні 83-га. На нашай пясчанай зямлі нават сышоў снег і шашу перабягалі жаўтлява-ржавыя курапаткі, са спалавелага, збэрсанага ржышча мякка ўспырхвалі жаваранкі.

У лютым 85-га, як і сёлятняй зімою, стаялі моцныя маразы.

У сцішэлы, з ружавата-агністым захадам нядвячорак, з сінімі ўжо смутнымі доўгімі ценямі на чыстым снезе, я быў дома на заснежаным двары, з нейкім яшчэ патайным недаверам, што папраўдзе бацькі няма, ўвайшоў у настылую, тры дні не топленую хату, дзе абапала труны на заслонах сядзелі нашы вясковыя і хутаранскія кабеты.

Бацька, убраны ў цёмна-сіні касцюм, ляжаў у тым велічным спакоі, у якім звыкла ляжаць нябожчыкі. На падушцы побач з яго застылым, бяскроўна-белым тварам, які варажыў, паказваў на нешта благое яшчэ месяц назад перад астатняй нашай сустрэчай, калі я прывёз бацьку цёплую бялізну. Браў ён яе ўжо нехаця, перад гэтым сказаўшы: «Нашто яна мне». Як не брала і маці падораную ёй сінюю ў чырвоныя ружы японскую хустку: «Да мяне ўжо нічога не йдзе. У мяне й простыні вашы ляжаць неўжываныя.»

У бацькі з нагруднай кішэнькі выглядала расчоска, якую паклаў яму нехта з суседзяў, рукі былі перавязаны белай хустачкай.

Курносая, з цёмна-русымі, што выбіваліся з-пад суконнай хусткі, валасамі кабета, суседка праз адну хату, знарок, мусіць, для мяне ўжо ўздыхнула:

— У чацвер у нас быў. Прыйшоў прыбраўшыся, у фрэнчы.

Стрыечная сястра з блізкай суседняй вёскі Алена галосна, таксама ўжо для мяне, загаварыла:

— Дзядзька Ладзімяр у сорак дзён пасля мамы памёр. Яшчэ на саракавіны прыходзіў.

І кабеты адна перад другою пачалі пераказваць кожная сваё:

— Акуратны мужчына быў. Сам па сабе. Нікому не дакучаў.

— Мая мама лежма ляжала, пяць тыдняў.

— А ў яго во — лёгкая смерць...

— Не кажы, любка. У святым пісанні пішацца: «Збаў нас, божа, ад наглай і неспадзяванай смерці».

Даўкі камяк сціскае маё горла — я маўчу.

— Спі спакойна, спачывай,—нечы голас дадае мне жалю і я, каб не заплакаць, выходжу на двор, гляджу на вазок, засланы малінаванай стракатай радзюжкай, на каня, што ловіць на снезе цёмна-папяловымі губамі падкінутую канюшыну.

З братам мы яшчэ паедзем шукаць і прасіць назаўтра далакопаў ды наказаць сваякам з далёкіх вёсак, хто не ведае яшчэ пра бацькаву смерць, асабліва яго хрышчонай дачцэ, што замужам ажно за восем вёрст адсюль, у далёкіх Лудзічах.

...Пайшоў ужо трэці год, а тая паездка па навакольных вёсках сярод ветранай марозлівай ночы помніцца выразна. Нешта было ў ёй не толькі горкае, перамешанае з жалобай, але быў і іншы, яшчэ нават не вызначаны да сёння смутак і жаль—я расставаўся не толькі з бацькам, але і з тым родным, навакольным светам, з людзьмі, якіх ведаў змалку, але з якімі, пакінуўшы вёску, страчаўся рэдка, а цяпер, аб'язджаючы гэтых людзей, нібы развітваўся нанова і ўжо назаўсёды.

Першая хата, каля якой мы прыпыніліся, была ў суседняй, недалёкай — усяго за саўгаснымі фермамі — сселянай з хутароў пабудаванай нанова, на сваіх і не сваіх дварах, невялікай вёсачцы.

Мы прыехалі да стрыечнай сястры Алены. З глухой, з касабока прылепленай дашчанай верандай, хаткі на нас дыхнула кіславата-саладжавым духам вантробаў, крыві — усім тым, чым пахне хата пасля разабранага парсюка.

Я спатыкаюся ў цёмнай верандзе, ідучы на голас брата і яе, Аленін, што адгуквалася ўжо недзе з кухні. Там было таксама не вельмі ясна ад цьмянай лямпачкі. З непамытым яшчэ сталом, з апольцамі тоўстага дрыготкага сала на ім, з місамі і чыгунамі на падлозе, вузенькая цесная кухня таксама прыгнятала мяне.

— Я зараз, братка,—Алена выцерла аб фартух свае тлустыя рукі.—Пасядзеце — я мігам.

— Сядзець няма калі. Дзе ж Арсей? — пытае брат.

— Спіць вунь у хаце. Парсюка разабралі, прычасціліся са старым Кузюком і спіць.

— А мы прыехалі во,— брат паказаў на мяне,— папрасіць, можа, Арсей прыйшоў бы дол капаць?

— Прыйдзе.— Алена ўздыхнула.— А ваш тата, тут у нас седзячы, усё казаў, каб адразу памерці. Як прасіў, так бог і даў. Сэрца яму балела. Жаліўся мне. Я валер'янавых капель на-

А я жыву.
І вось ізноў
Гляджу, як з клёна лісце льецца,
Паклічу ў госці ўсіх сяброў,
Хоць і ніхто не азавецца.

Пабачылі б яны хаця
Наш новы дзень і свет зялёны
І вернутыя з забыцця
Святых пакутнікаў імёны.

Няўжо?

Калі за мной зачыняцца вароты
У таямнічы невядомы свет,
Мінуць усе няшчасці і турботы
І следам знікне мой апошні след.

Я ж мітусіўся, думаў, застанецца
Пасля мяне хоць водгулле душы,
А нехта больш разважлівы смяецца
І раіць: «Не пакутуй, не пішы,—

Твой голас і слабее, і нямее,
Знікае ў словах водар і краса,
А праз гады ніхто не зразумее,
Што ты па-беларуску напісаў».

Стары млын

Не пытаюся, куды вядзе дарога,
Калі ёсць, дык некуды вядзе.
Пэўна, да млына таго старога,
Што не меле, а яшчэ гудзе.

У кашах і ў закарэлых скрынях,
Зарастаюць мохам латакі,
І ляжыць на бэльках, быццам іней,
Пыл калісьці змеленай мукі.

Не, не збіўся. Прывяла дарога:
Млын дрыжыць адбіткам на вадзе.
Пагукаў, але няма нікога,
І слядоў не відна анідзе.

На шківах парэпаліся жорны,
Пацукоў цікуе кот рабы,
На прыступках і ў паддашшы чорным
Стогнуць і жыруюць галубы.

А было ж завознікаў памногу,
Жорны аж да поўначы гулі,
І вазы ў далёкую дарогу
Везлі мліва цёплыя кулі.

Паглядзеў на млын і ўбачыў страту
Даўніны забытай і нямой,
І здзівіўся, разабраўшы дату,
Што забыты млын—равеснік мой.

Апошні радок

Паэты паміраюць на хаду
І падаюць, як каласы на пожні,
А я не здамся, я не упаду,
Пакуль не дапішу радок апошні.

Відаць, пісаў я не заўсёды так,
Каб ажылі мае у сэрцах песні,
Відаць, дарэмна думаў, што—мастак,
Што творца, а выходзіць, быў рамеснік.

Збяру ўсе сілы, боль і жар душы
І над самім сабою узнімуся,
Каб сэрца загадала: «Запішы
Адзін радок, патрэбны Беларусі».

У завею

А мы былі з табою, як адна
Ў пакутах непадзельная істота,
Шапталіся да самага відна,
І казкаю здавалася пяшчота.

Нас развялі нягоды і гады,
З нас кожны паасобку цягне лямку.
Цябе я ўрэшце адшукаў,
а ты
Перада мною зачыніла брамку.

На дахі навагодні снег ляціць,
Гайдаецца і кружыцца паволі,
А наш прагал нічым не загаціць,
І не вярнуць мінулае ніколі.

За ноч завея замяла сляды,
Каб сцежку болей не знайшоў сюды.

Аптымістычны фінал

Не распускайся нават перад смерцю—
На безнадзейнай і крутой мяжы.
Няхай ад злосці аж рагочуць чэрці,
А ты найлепшы гальштук завяжы.

Зрабі прычоску, як у маладосці,
І апрані святочны гарнітур,
Збяры сяброў на развітанне ў госці
І не лічы, што блізка да хаўтур.

Не гавары ніколі аб хваробе,—
Ніхто не дапаможа ўсё адно,
І знікні, як марак у чыстай робе
Знікае разам з караблём на дно.

Развітанне з Нараччу

Ноччу Нарач, як зорнае неба:
Выплыў месяц, і вецер заціх,
І прыпала такая патрэба
Да світання пабыць удваіх.

Чайкі спяць у зламаным чароце,
Зорку ловіць галодны шчупак.
Я гляджу і гляджу на самоце,
А расстацца няможна ніяк.

З гэтым зорным блакітным
прасторам,
З гэтым водарам роснай травы,
Дзе згасаюць світальныя зоры
І мільгае агеньчык жывы.

Расстаёмся надоўга з табою,
Нарач, Нарач, без слёз і без слоў,
Бо калісьці пад рокат прыбою
Спадзяюся сустрэцца ізноў.

ліла, так ён, акрыяўшы, і чарку ўжо просіць.

Я глядзеў на статную, па-дзявочы лёгкую, не распаўнелую, як усе замужнія жанчыны, Алену, прыгадваючы ўжо і яе жыццё, мусіць, па-свойму не вельмі і шчаслівае. Да год трыццаці пяці, калі не больш, сядзела ў дзеўках. Па нейкаму ўжо лёсе, ці, можа, з жалю да сябе і да адзінокага суседа па даўнейшым хутары Арсея Самахвала выйшла за яго замуж.

Гэта было нешта большае, чым жаль, шкадаванне. Арсей Самахвал недзе ў гады тры ці чатыры пасля вайны разам з братам застрэліў свайго бацьку на хутары ў каханкі—аўдавелай кабеты.

Братоў Самахвалаў судзілі. Старэйшы з іх, што страляў у акно з абрэза і якому далі на некалькі год больш, дадому так і не вярнуўся. Вярнуўся малодшы — Арсей.

Чаму яго прывеціла Алена, для мяне як было, так і засталося таямніцай. Кажуць, ён сватаўся да яе некалькі разоў усё больш настойліва і ўпарта падходжваў да яе, покуль, нарэшце, не ўзяў замуж, дарэчы усунуўшыся ў іхнюю хату прымаком.

Арсея бачыў я разы са два не больш: першы раз, калі ён вярнуўся з турмы, другі раз у хаце—іхняй, ужо агульнай пры Аленінай маці, маёй цётцы. Ён маўкліва піў, седзячы разам са мною за сталом, гаварыла Алена, але, вядома, не пра тое, як яны пажаніліся, а пра тое, што яму не здаровіцца, хварэе нешта на жывот.

— Не, сястра, ты нічога не стаў на стол,— замахаў рукамі брат.— Няма калі, а збірайся сама, паедзем да Веры. Без цябе хату не знойдзем. Разбудаваліся Лудзічы.

— Дзіва што. Зліліся з Рудняй.

Па вуліцы ўжо, калі мы вузкай у глыбокім снезе сцежкай падыходзілі да накрытага старым кажухом каня, брат нечакана заступіў сцежку Алене:

— Не, заедзем спярша да Анюты. Папрашу яе Геніка. Малады, здаецца? —перапытаў брат, скіроўваючы каня назад, на ўкатаную машынамі дарогу, што едка завішчала пад палазамі.

— Дзіва што,— угнулася ад стрэчнага пранізлівага ветру Алена.

— На колькі ж ён маладзейшы за яе?

Алена памаўчала, нарэшце, цяжка, нібы з жалем уздыхнула:

— Лічы, што сынам прыходзіцца. Во глядзі і праехалі хату,— махнула яна рукою на чорную ліпу, што расла за плотам, нібы асцерагаючы ўвесь двор. За рэдкім штыкетнікам набеглі сіняватыя ад мігатлівага святла тэлевізара невялікія ў шэсць ці восем балонак вокны, змайстраваныя сталяром яшчэ па старой даўнейшай модзе.

Мы ўвайшлі ў хату, таксама па-даўнейшаму не разгароджаную і прасторную, з адной толькі печчу, сваім прыходам збянтэжыўшы гаспадыню, што, падкурчыўшы ногі, сядзела на высокім жалезным ложку, і гаспадара — лысаватага і трохі сутулага мужчыну, што, упёршыся рукамі ў калені, занадта блізенька прысунуўся з крэслам да экрана тэлевізара, які стаяў у у покуці, каля адсунутага стала.

Сіняватае святло то ўспыхвала, то прыгасала — на экране мяняліся кадры, чужы голас нешта гаварыў, але сэнсу я не разбіраў: у галаве раіліся нейкія свае, балюча-атупелыя думкі— мне ўсё бачылася хата, дзе адзінока ляжаў бацька (суседзі вечарам пачалі разыходзіцца), і бацькаў мярцвяна-белы твар, які я ўбачыў знадворку праз шчыліну незавешанай да астатку фіранкі, калі мы ад'язджалі, не выключыўшы той адзінай, што звісала са столі, ярка-сляпучай лямпачкі, і маё сэрца як сціснуў, так і не адпускаў камяк жалю, што бацька як быў адзінокі, так і застаўся — і ў жыцці, і ў смерці.

— Ну што, піянерка?.. Маладзееш ўсё,—не здымаючы пышнай, перафарбаванай у нейкі непрыгожа ржава-рыжы колер трусінай шапкі, брат трасянуў ёй, павярнуўшыся да ложка.

— Знайшоў маладзенькую,— Анюта яшчэ больш падцягнула пад сябе ногі і сцялася на высокім ложку, цікуючы трохі спадлоб'я на мяне.

— Геніка адпусціш? Заўтра будзем дол капаць. Вы ж чулі, пэўна,— бацька памёр.

— Чулі, спачуваем,— адарваў нарэшце ад тэлевізара сваю лысіну Анюцін мужык.— Позна сказаў, але пайду папрашу суседа, каб падмяніў заўтра.

— Пры кароўніку ён, корм падвозіць,— сказала Анюта і ўжо да яго: — Генічак, але ж трэба неяк прыйсці.

— Прыйдзе, калі што дак і я падмяню,—Анюта пільна і ўважліва прыцікоўвалася да мяне.

— Не бабская гэта работа,— махнуў на ложак рукою і падняўся з рыпучага крэсла сутулавата-вялікі гаспадар у суконным хатняй вязкі світэры з расшпіленым замочкам на каўняры. — Сам разбяруся.

Мы выйшлі з хаты. За вёскаю вярнуліся да скрыжавання, на чорную выязджаную да асфальту шашу і паехалі збоку яе, выбіраючы белы пасак следзянелага снегу. Шаша была ўжо без бярэзін, трохі пашыраная з тых даўніх дзён, якія помню выразна, як помню і першага Анюцінага мужыка, чырванашчокага, крываватага ў нагах Грышку, ці не «ястрабка», што з'явіліся пасля вайны ў недалёкім мястэчку для барацьбы з дэзерцірамі ды рознымі бандамі, якія яшчэ туляліся ў нашых навакольных лясах. Грыша няшчадна піў і на нашых вясковых вяселлях ці вечарынках даставаў пісталет, скрыгатаў зубамі і гразіўся, стоячы дзе-небудзь каля дрывотні ў чорным, як прорва, асеннім прыцемку, некага застрэліць... І гэта здарылася, толькі не ў нашай вёсцы, а ў блізкім мястэчку, дзе Грышка пераходзіў пуці вузкай калейкі перад самым дэпо, адкуль якраз высунуўся паравозік.

Машыніст спярша, вядома, даў свісток, а потым ужо і крыкнуў на Грышку, што староннямy чалавеку хадзіць тут не дазволена. Вар'яцеючы ад знявагі, нервовы, мусіць, недзе кантужаны Грышка выхапіў пісталет і кінуўся да машыніста. Бачачы бяду, машыніст рвануўся ў адчыненае дэпо, але ўскочыць у яго не паспеў: куля дагнала яго якраз на парозе.

Грышка пусціўся ўцякаць у блізкі ад мястэчка лясок, але пагоня з сямі байцоў чырвонапагоннікаў насцігла і акружыла яго там. Залёгшы ў ямцы пры маладой прысадзістай хвоечцы, Грышка пачаў адстрэльвацца і параніў байца. Шкадаваць тады яго ніхто не стаў: стралялі ўжо, каб не ўпусціць з рук, і даволі цяжка паранілі. Покуль Грышку прывезлі ў мястэчка, покуль дачакаліся цягніка і покуль адправілі ў далёкія Баранавічы ў бальніцу, Грышка сцёк кроўю і сканаў ужо на аперацыйным стале.

Забіраць ды хаваць яго тут Анюта не паехала. Пабыўшы колькі месяцаў у гэтым няўдалым ды зганьбеным замустве, Анюта засталася ні то дзеўкаю, ні то ўдавою, бо з Грышкам жыла, не ўзяўшы царкоўны шлюб (ён тады быў у нас яшчэ ў модзе і гаварыў пра чалавечую прыстойнасць) і нават для прыліку не распісаўшыся ў сельсавеце.

Да Анюты ліплі хлопцы, спярша старэйшыя, а потым ужо і нашмат за яе маладзейшыя, асабліва на падпітку. Яна зваблівала і сваім харaством і тымі ўжо абгаворамі ды плёткамі, што з ёю ўсё можна — не дзеўка ж, берагчыся не будзе, чаго там.

Але Анюта так і асталася адзінокаю ў старой хаце пад гэтай ліпкаю: памерла маці, выйшла замуж сястра, паехаў у Казахстан на заработкі і застаўся там брат. І нечакана гадоў сем назад, калі Анюце было пад пяцьдзесят, у прымы да яе з нашых хутароў прыйшоў, выгнаны з дому жонкай, шалапутны Генік. Маці яго, кабета цвёрдая, трохі з мужчынскім голасам і ўхваткамі, пабегла да Анюты з грознаю кляцьбою, але ні дадому, ні да жонкі Генік не вярнуўся, застаўся ў гэтай старой, цяпер ужо ім самім перапрабленай ды перасыпанай, Анюцінай хаце.

Насустрач, пакалыхваючы над грудкамі і рассыпаючы па заснежаным полі веер святла, паўзе машына. Бліжай да канавы брат скіроўвае каня і я заплюшчваю вочы, каб перачакаць калючы разам з сухім снегам скразняк. Пасля натужнага гуду матора, што аддаляецца і цішэе, пытаю ў Алены:

— Як жывуць яны?

— Хто?

— Ды Генік з Анютаю.

— Добра! —галосна ў гэтую шарабелую марозлівую ноч гукае Алена.

У мяне мярцвее прыхопленая марозам шчака, я тру яе і затуляюся каўняром. Стыне ў цёплых фінскіх чараўіках і мой большы, разбіты калісьці аб камень палец.

Брат падварушвае каня. Мільгаюць абапал шашы чорна-шурпатыя, не зрэзаныя тут на грудку старыя бярэзіны, і памяць маланкай высякае бацькавыя словы, сказаныя гадоў са тры назад: «Ты не чуў? Забіўся ж Верын зяць. Ехаў на матацыкле. Вунь за Карыцамі на грудку ўрэзаўся ў бярэзіну. З таварышам ехаў. Кажуць, надта ж таварыш крычаў. Размінаіся з машынай».

Верыных дзяцей я ўжо не ведаю. Ды з ёю бачыўся на матчыным пахаванні два гады назад, пасля другога расстання, што ледзьве ўгадваючы ў прыгорбленай, са звялым тварам жанчыне тую прыгожую маладую дзяўчыну, што ў дзевятнаццаць год выйшла за беднага хлопца музыканта ў далёкую вёску. У яе застаўся хіба той самы ласкавы голас ды карычневая барадавачка на верхняй губе. Як жыве яна, распытаць аднак не паспеў. Помню, скардзілася, што замужам вось ужо трыццаты год, а як успомніць рэчку каля роднай матчынай хаты, дык ледзь і не заплача, бо так і не прывыкла да гэтых далёкіх, раскіданых між пясчаных выдмаў Лудзіч. «Здаецца, лепшага ды харашэйшага месца на свеце, як мацерына хата над рэчкаю, няма»,—казала яна, ужо горка пасміхваючыся з сябе.

Новы, нядаўна выстраены будынак, як усе цяпер вясковыя будынкі, пад шыферам, аказаўся ў канцы доўгай вёскі, ужо без агню ў вокнах. Баязлівы сабака, счуўшы нашу гаману, нязлосна цяўкнуў і, зазвінеўшы ланцугом, схаваўся пры хлеўчуку ў будку.

Алена адчыніла брамку, раз, другі, ужо знадворку, гукнула ў цёмныя вокны, пабразгала ў дзвярах настылаю клямкаю, але ніхто на яе голас не аказаўся.

— Спяць ці што? — яна па глыбокім снезе пабрыла ў гародчык на другі бок хаты і там крыкнула на ўсю моц:— Верка, ці чуеш? Вер-ка!

Голас яе нёсся нібы з глыбокай ямы, і я здзівіўся, што ў марозную зорную ноч так глухне голас. А, можа, заняты трывогай, думкамі пра бацькаву смерць, я проста не дачуваў.

Нарэшце, каля нейкіх чорна-голых кустоў Алена выбралася са снегу на ачышчаны і затупаны надворак.

— Гэта ж не спяць, акно на кухні гарыць. Во зараз адчыняць.

І праўда, неўзабаве рыпнулі настылыя дзверы, забразгалі засаўкі, і нас на кухню ўпусціў не прычасаны з калматымі валасамі і няголены дзён колькі мужчына, як я дагадаўся, Верын мужык. Здаўся ён асадзістым і не нашмат старэйшым за мяне. А калісь, пасля Верынага замуства, калі я, падлетак, спаткаў іх у мястэчку, ён выдаваў высакаватым і нават прыгожым.

У хаце, якую я бачыў праз пройму кухонных дзвярэй, таксама запалілася, ці мо ўжо гарэла не яркае святло, каля жоўтай на трое дзвярэй шырокай шафы стаяла дзяўчынка гадкоў чатырох у доўгай суконцы, і маладзіца гадоў дваццаці пяці пакалыхвала дзіцячую каляску.

Распазнаць болей я не паспеў — выйшла Вера і, учуўшы ад брата, што памёр яе хросны, упляснула рукамі, забожкала і, падбегшы да мяне, абхапіла далонямі за шчокі, аблашчыла, абвяла мяне, нібы ў нейкім старадаўнім рытуале:

— А браток, адмяніўся ты, не пазнаць. Я ўсё чула, што па тэлевізару выступаеш.

Мы неўзабаве вярталіся назад у вёску, дзе адзінока ў адзінокай хаце зырка іскрылася сіняватымі балючымі промнямі вялікая лямпачка, і расцягнуты прастакутнік святла падаў на снег і шарую сцяну суседняй хаты.

Гэты прастакутнік заўсёды дадаваў радасці, што ў хаце не спяць, нават у апошні раз, калі я прывёз бацьку цёплую бялізну, за месяц да яго смерці і ён, ужо нехаця беручы яе, здаецца, і без скаргі, сказаў мне: «Яна ўжо мяне не абагрэе. Дзень—век. А ты глядзі, сынку, і сваю, як кажуць, хатку і сваю Агатку. Не сёння — заўтра... Чалавеку ўжо назначана...»

(Заканчэнне на стар. 10—11).

Пачынаеш разважаць пра сённяшнюю музыку — і сутыкаешся з карцінай рассечанага музычнага свету, дзе кожная частка быццам існуе самастойна, у сваёй плоскасці. Музыка сур'ёзная і забаўляльная, класіка і джаз, аўтарская песня і папулярная масавая... У гэтых рэальных умовах вельмі важная пазіцыя мастака-творцы, музыканта-грамадзяніна, яго погляд на свет, на боль і радасці веку. Кажуць, што кожны мастак адлюстроўвае свой час. Вось мы і хочам пазнаваць свой час і навакольны свет у музычных творах нашых дзён.

ФЕСТЫВАЛІ

ЧЫМ ЖЫВЕ МУЗЫЧНЫ СВЕТ

Апошнім часам мы шмат гаворым пра сучаснасць: спрэчкі, дыскусіі, меркаванні ў друку, у радыё- і тэлеперадачах... Але наш час дынамічны, і тое, што выклікала спрэчкі некалькі гадоў назад, цяпер робіцца досыць відавочным. Такія актыўныя працэсы адбываюцца ў літаратуры, выяўленчым мастацтве, кінематаграфіі! І толькі музыка яшчэ ўстойліва трымаецца за звыклыя каноны. Як гэта ні парадаксальна, многія адметныя старонкі сучаснай музыкі не даходзяць да нашых слухачоў, і мы проста не маем магчымасці спазнаць сучасную музычную мову.

Праўда, мінчане змаглі нядаўна пазнаёміцца з некалькімі сучаснымі試 опернымі і балетнымі спектаклямі ў рамках І Усесаюзнага фестывалю музычных тэатраў. Але ж гэта — фестываль, свята, якое прыйшло да нас адзін раз за шмат гадоў, дый адбылося яно дзякуючы гастролям розных тэатраў краіны. Што ж датычыць творчых і рэпертуарных пазіцый Дзяржаўнага тэатра оперы і балета БССР, дык яны пакуль яўна не адпавядаюць нашаму часу.

Сапраўдная праблема — пачуць у жывым выкананні сучасную сімфанічную і камерную музыку. Беларускія слухачы змаглі адкрыць для сябе асобныя старонкі дзівоснага і своеасаблівага свету мастацтва XX стагоддзя ў тыя гады, калі Дзяржаўным сімфанічным аркестрам БССР кіраваў В. Катаеў, музыкант шырокага кругагляду, сапраўдны прапагандыст і першаадкрывальнік. Гэта дзякуючы яго асабістай ініцыятыве мінчане пачулі творы П. Хіндэміта, К. Орфа, А. Берга, А. Анегера, новыя сімфоніі Д. Шастаковіча... У канцэртнае жыццё ўліўся новы, жывы струмень, гэта быў адказ на настойлівыя патрэбнасці жыцця. Але пазней, на жаль, усё рэдка з'яўляліся ў праграмах канцэртаў творы К. Пендарэцкага, А. Веберна, А. Шнітке...

А колькі ёсць у свеце музыкі, якая вартая жывога гучання, і не па прынцыпе «час ад часу», а рэгулярна! Сучасная музыка ва ўсіх сваіх іпастасях цікавіць і хвалюе не толькі прадстаўнікоў сярэдняга і старэйшага пакаленняў, але і моладзь, якая ўключаецца ў працэс духоўнага росту.

Міжволі ўспамінаю параўнальна нядаўнюю паездку на Міжнародны фестываль «Варшаўская восень». Леташні фестываль быў трыццаты па ліку. Да гонару гэтага сусветнага музычнага форуму, ён ні разу не здрадзіў сваім творчым прынцыпам: у Варшаве гучаць альбо зусім новыя творы, якія ні разу не выконваліся, альбо тыя, якія выконваюцца рэдка. Такім чынам, прыязджаючы на фестываль, атрымліваеш унікальную магчымасць правесці 10 дзён з сучаснай музыкай.

Дэлегатам, гасцям фестывалю і проста аматарам музыкі ў гэтыя дні ў лепшых канцэртных залах сталіцы было прапанавана 27 канцэртаў (сімфанічная, камерная і электронная музыка) і два оперныя спектаклі.

Зразумела, і ў спектаклях, і ў канцэртах «Варшаўскай восені» не ўсё было раўнацэнна. Тут не было, ды і не магло быць адзінства стыляў, накірункаў, як не было, дарэчы, і асаблівых «навацый», якія на шэрагу папярэдніх фестываляў выклікалі не толькі спрэчкі, але і скандалы. Ды ў гэтай мазаіцы і супярэчлівасці карціна музычнага мастацтва сённяшняга дня.

Асабліва шырока была прадстаўлена творчасць польскіх кампазітараў: К. Шыманоўскага, Т. Бэрда, Г. Бацэвіч, В. Лютаслаўскага, К. Пендарэцкага, К. Мейера, Т. Сікорскага і вялікай плеяды маладых, уключаючы студэнтаў кампазітарскага факультэта кансерваторыі (Акадэміі музыкі імя Ф. Шапэна). У некалькіх сімфанічных і камерных канцэртах гучала музыка савецкіх аўтараў. (У праграме адкрыцця фестывалю выконваўся Канцэрт для скрыпкі з аркестрам С. Губайдуліной.) З вялікім поспехам прайшло выступленне Ленінградскага акадэмічнага сімфанічнага аркестра, які выканаў творы К. Пендарэцкага, А. Пятрова, Д. Шастаковіча. У камерных канцэртах гучала музыка А. Балакаўскаса, П. Васкса, А. Шнітке. Разам з тым, арганізацыйны камітэт фестывалю і яго старшыня К. Мейер адчуваюць значныя цяжкасці ў выбары твораў савецкіх аўтараў, скардзяцца на адсутнасць аб'ёмнай інфармацыі ад Саюза кампазітараў СССР, на несвоечасовае паступленне клавіраў і партытур.

Пэўнае непаразуменне выклікала і праграма Ленінградскага аркестра: на сустрэчы польскіх і савецкіх музыкантаў К. Мейер, неаднаразова падкрэсліўшы значнасць 10 сімфоніі Д. Шастаковіча і сваю гарачую пашану да творчасці класіка XX стагоддзя (дарэчы, К. Мейер — аўтар друкаванай працы пра музыку Д. Шастаковіча), павінен быў напомніць, што ў Варшаве па традыцыі выконваецца музыка новая, або тая, што гучыць рэдка. А 10 сімфонія Д. Шастаковіча гучала на «Варшаўскай восені»... трэці раз. Думаецца, кантакты паміж музыкантамі нашых краін павінны быць мабільнымі і плённымі, тым больш, што арганізатары фестывалю заклікаюць да актыўнасці саміх кампазітараў.

Фестываль парадаваў нас сустрэчамі з музыкай вядомых творцаў: Ч. Айвза, П. Булеза, А. Шонберга, А. Веберна, Л. Берыо, Я. Ксенакіса, А. Месіяна, І. Стравінскага, Г. Эйслера, Б. Бартака. У канцэртах удзельнічалі Варшаўскі, Кракаўскі і Шатландскі сімфанічныя аркестры, камерныя ансамблі з Сілезіі і Штутгарта, струнныя квартэты і трыо, ансамблі электроннай, камп'ютэрнай музыкі з Парыжа і Каліфорніі, салісты. Калі на прэс-канферэнцыі нехта з дэлегатаў фестывалю спытаў, чаму на гэты раз сярод выканаўцаў мала «зорак», К. Мейер з годнасцю адказаў: «Мы стараемся ў кожным канцэрце адкрываць свае «зоркі».

Ён меў рацыю. «Варшаўская восень» адкрывае новыя імёны кампазітараў і выканаўцаў, смела ўключаючы ў праграмы і творы невядомых аўтараў, і маладых музыкантаў.

Пагадзіцеся, нам ёсць чаму павучыцца ў стваральнікаў фестывалю ў Варшаве.

Па-першае, вялікай зацікаўленасці. На працягу года арганізатарам даводзіцца праглядаць мноства твораў, выбіраючы з іх найбольш цікавыя, вартыя ўвагі.

Па-другое, цудоўнай арганізацыі і апаратуры, дзякуючы гэтаму музыка хутка знаходзіць шлях да слухачоў. Дастаткова сказаць, што ўжо на наступны дзень вы можаце купіць пласцінку з запісам канцэрта, які адбыўся напярэдадні (вось бы гэтак працаваць нашай фірме «Мелодыя»!). Захапляе друкаваная прадукцыя. Нам, дэлегатам фестывалю, напярэдадні адкрыцця ўручылі цудоўна выдадзены буклет. У ім — інфармацыя пра ўдзельнікаў фестывалю, канцэртныя праграмы, кароткія біяграфічныя звесткі пра кампазітараў і выканаўцаў, анатацыі да твораў, якія выконваюцца. А кожным наступным днём з'яўляліся бюлетэні, якія змяшчалі інтэрв'ю з кампазітарам, думку слухачоў, рэцэнзіі на праграмы. Усё гэта робіцца на прафесійным узроўні і заслугоўвае самай высокай ухвалы.

І яшчэ колькі слоў пра публіку. Лепшыя канцэртныя залы Варшавы ў дні фестывалю перапоўнены. Арганізатары практыкуюць і абанементную сістэму, і свабодны продаж білетаў. У фестываля ёсць свая публіка, значная частка якой — моладзь. Маладыя ўважліва слухаюць канцэрт, прагладаюць партытуры, выстаўленыя ў фае, купляюць пласцінкі і, што вельмі важна, — знаёмяцца з рознымі з'явамі ў музыцы сённяшняга дня. На канцэртах заўсёды прысутнічаюць студэнты кансерваторыі. Дарэчы, вось выдатная магчымасць, якой мы павінны карыстацца: К. Мейер у гутарцы з савецкімі музыкантамі пацвердзіў, што арганізатары фестывалю з радасцю прымуць (паводле папярэдняй дамоўленасці) любую колькасць савецкіх студэнтаў, якія змогуць прыняць удзел у рабоце «Варшаўскай восені». Застаецца толькі скарыстаць гэтую магчымасць і ўжо ў 1988 годзе паслаць студэнтаў Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі ў Варшаву. Наватары ў галіне формы, зместу, музычнай мовы — працэс незваротны. І каб нам не адставаць ад часу, трэба ведаць, чым жыве музычны свет сёння, над чым працуюць музыканты розных краін.

У свой час мастак І. Рэпін напісаў карціну «Славянскія кампазітары», выявіўшы глыбокую думку аб непарыўнасці і еднасці культур славянскіх народаў. На карціне (яна сустракае вас у Вялікай зале Маскоўскай кансерваторыі) сярод многіх музыкантаў — Фрыдэрык Шапэн і Станіслаў Манюшка.

Так, уся гісторыя культуры нашых народаў — гэта гісторыя ўзаемнай і пастаяннай цікавасці, найглыбейшага разумення і захаплення жыццём і творчасцю самых выдатных паэтаў, пісьменнікаў, мастакоў, кампазітараў. І невыпадкова некалькі вольных гадзін у Варшаве мы аддалі сустрэчам з выдатнымі мясцінамі Польшчы. Паездка ў Варшаву для мяне асабіста была ажыццяўленнем даўняе мары: пабываць на радзіме майго самага любімага кампазітара Фрыдэрыка Шапэна. Кракаўскае прадмесце: дом, адкуль у вераснёўскія дні 1830 года Ф. Шапэн ад'язджаў за мяжу і, як аказалася, назаўсёды. Парк Лазенкі, дзе каля знакамітага помніка Шапэну ў летнія месяцы гучыць яго бессмяротная музыка. І, нарэшце, Жалязова Воля, дзе нарадзіўся будучы кампазітар і дзе кожную нядзелю творы Шапэна іграюць музыканты розных краін. На гэты раз у адным з пакояў шапэнаўскага дома, пры расчыненых вокнах і дзвярах, для прысутных у невялікім парку іграў піяніст Роберт Гамільтон (ЗША)...

Прамінула «Варшаўская восень», але пачалася падрыхтоўка новага фестывалю. Цяпер музычным цэнтрам стане горад Віцебск.

Як вядома, у польскім горадзе Зялёна Гура (пабрацім нашага Віцебска) праводзіцца традыцыйны фестываль савецкай песні. У ліпені гэтага года адбудзецца аналагічнае свята ў Віцебску — І Усесаюзны фестываль польскай песні. Лепшыя самадзейныя спевакі і музыканты нашай краіны будуць яго ўдзельнікамі. Запланавана ў гэтыя дні правесці канцэрты дружбы з удзелам зорак польскай і савецкай эстрады.

Віцебскі фестываль дае новыя магчымасці для шырокіх дружалюбных кантактаў, магчымасць пазнаць яшчэ адну грань музычнага свету.

Іна ЗУБРЫЧ.

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 8—9).

Прайшло больш як два гады, а я выразна бачу, як над пераплеценым яловым частаколам плыве паднятая на плечы шасцёра прыгнутых мужчын чорная труна, бачу спакойны, велічны і скамянела-абыякавы бацькаў твар, кепку на яго падушачцы, чубок рэдкіх валасоў, як бачу і гэтыя тры мае маўклівыя сустрэчы, і шарую сцяну роднай хаты з тою ўжо пустою рамкаю ад абраза...

Ці ён адзін?..

Ён — невысокі, з размашыстай не па росту хадою, некалі ў пасляваенныя вёсцы наш сусед і сірата з няспраўджанай марай выбіцца ў людзі, самы, пэўна, мудрэйшы і здольны да навукі сярод двух сваіх братоў, што засталіся з хвораю, разбітаю раматусам маці, пазней — адутлаваты і апушчаны, у белавата-злінялым, нібы абсыпаным мучным пылам касцюмчыку, у замусоленай цёмна-сінюватай кепачцы, з ліловым набрынялым носам і штодзённаю тужліваю прагай у чырвоных запухлых вачах, каб дзе пахмяліцца.

З усіх сваіх братоў ён застаўся, як кажуць у нас, самы няварты: хата ў яго па-даўнейшаму — не абгароджаная, з нізкімі малымі вокнамі, затуленая ад вуліцы развесістаю дзічкаю-грушаю і шапаткім топалем, што вышугаў над калодзежам у вышыню, крохка-слабое дрэва, якое любіць расці на нашай пясчанай зямлі.

Са свайго старога гнязда — той трухлявай, уцепленай пад вокны пухкай кастрыцай хаты, што стаяла па суседству з нашай,— яны выбіраліся па чарзе. Першы, жаніўшыся ў дзевятнаццаць, яшчэ пры маці, аддзяліўся, пайшоў з хаты старэйшы брат. Ён, селядоршы — гэта значыць сярэдні — Федзя, вярнуўшыся з вайсковай службы, адкуль прынёс не знанае яшчэ ў вёсцы захапленне футболам, жыў у трухлявай прадзедавай хаце, што дзівам уцалела ў ваенным пажары, занадта доўга, ужо нават ажаніўшы і аддзяліўшы малодшага брата і пахаваўшы маці.

Паслухаць трансляцыю футбольнага матча, асабліва калі гуляла тбіліскае «Дынама» (Федзя служыў у Грузіі), ён бегаў ажно за чатыры кіламетры ў мястэчка на чыгуначную станцыю, дзе на слупе вісела і не выключалася, пачынаючы з шасці гадзін раніцы і канчаючы боем курантаў серабрыста-белая труба гучнага рэпрадуктара.

Вёска ведала, чула і бачыла гультаёў ды махляроў, карцёжнікаў ды канакрадаў, разумела, што мужчына можа ўцягнуцца, ці, як казалі ў нас, уружыцца ў гарэлку, прапіць усе заробленыя мазалём грошы, нават апошнюю сарочку, ды ці мала да якога граху можа дайсці чалавек, але каб сталаму хлопцу мець інтарэс да футбола, да мячыка, за якім бегае баса-та, то такога дзіва яшчэ ніхто не бачыў і ўсе ніякавата пацiскалі плячыма: «Ну чакай ты ўжо з яго дабра».

Але сапсаваў Федзю не футбол, а стайня, што спачатку, калі арганізавався калгас, была ў нашым гумне і куды сагналі ўсіх вясковых коней і дзе Федзя даглядаў іх — паіў і карміў.

Яго прыхільнасць і любоў да коней не мела нічога супольнага з ганарыстасцю і форсам, каб праскакаць на дагледжаным, выпешчаным стаенніку, гэта была простая чалавечая замілаванасць да жывёлы, калі не сказаць язычніцкая пашана ці нават пакланенне ёй.

Яна пачалася з вайны, калі ён прывёў у свой плецены з трысніку хлеў бельгійскую з параненай нагою каштанавую кабылу, якую, адступаючы, ў алешніку пакінулі немцы і ад якой ён выгадаваў жарабятка, а потым ужо і святлейшую буланую жарабіцу, прыгожую і статную, і таму, пэўна, шкадуючы яе і баючыся пакінуць на іншых, Федзя папрасіўся ў конюхі, каб ужо даглядаць самому.

А дзе коні, там і людзі, і не толькі тады, у даўняй вёсцы, а і цяперашняй, — раненька з лісліввым словам, а вечарам ужо з пачастункам і абавязкова сівухай, а як жа без гэтага — уважыў, дай каня вывезці гной ці пасадзіць картоплю.

Ды не толькі частавалі, давалі яшчэ, каб не спаткнуўся, і з сабою. І Федзя хадзіў, кісла і асалавела пасміхаючыся, не толькі вечарам, а ўжо нават і зранку.

Новы, ці не трэці ўжо, дырэктар саўгаса здаў коней на мясакамбінат, з трыццаці пакінуўшы толькі пяцёра для падсобнай работы на ферме, і Федзя, парабіўшы простым рабочым у саўгасе не больш як год, перакінуўся ў мястэчка грузчыкам на перавалачную базу. Работа там была не лёгкая, але там быў, як кажуць, свой навар — шафёры з далёкіх раёнаў, што прыязджалі па шыфер, цэмент, шкло, клікнуўшы на помач грузчыкаў, мусілі раскашэліцца, бо грузчыкі, як вызначылі самі, «адвячалі» за базу — выгружалі толькі з вагонаў у склад ды парадкавалі ў складзе. Тады-сяды іх пасылалі памагчы сельпоўскай загадчыцы Тані, якую чамусьці асабліва прывячаў высокі і не брыдкі з твару загадчык перавалачнай базы. Гэта я ўжо ведаю з апавяданняў бацькі, які працаваў там на базе ў пазаведамаснай ахове.

Рыжавата-агністая прыгожая спакуслівa-паўнаватая Таня была разведная — кінула мужа і ціўком займала маладых мужчын і хлопцаў.

Грузчыкі, калі не было чаго рабіць, лавілі мястэчковых коз, што прыходзілі сюды на перавалачную базу, залазячы на складзены пад навесам шыфер, на бочкі з селядцамі, на цэмент, і прывязвалі ім да хваста бляшаную банку, абавязкова з каменьчыкамі. Бляшанка бразгацела, і перапуджаная каза ляцела стрымгалоў, не помнячыся ўжо і сама, куды ляцць, нават пад таварняк, што, не спыняючыся і трохі сціпшыўшы ход, мінаў станцыю, і на дзіва ўсім выскоквала з-пад яго жывая.

Вагоны пад разгрузку, бывала, не падавалі суткамі і пасля нуднай лежні ў халадку на мураве пад старымі

Па сутнасці, новая мадэль кінавытворчасці праблемы акцёраў не вырашыла. У Саюзе кінематаграфістаў упэўнены, што яны, як усе іншыя творчыя работнікі, не занятыя ў здымках, мусяць знаходзіцца ў творчым рэзерве. Акцёраў такое вырашэнне задаволіць ніяк не можа, бо прафесія вымагае пастаяннага захоўвання і гартавання творчай формы. Дзе! Лепш за ўсё, відаць, у тэатры — Тэатры-студыі кінаакцёра...

ПРАБЛЕМЫ, МЕРКАВАННІ, РОЗДУМ

ПАКУЛЬ ЁСЦЬ ТАКІ ТЭАТР...

Акцёр кіно: права на магчымасць выбару

За стварэнне эксперыментальнага тэатра-студыі на «Беларусьфільме» змагаліся доўга, але энтузіясты (сярод іх — акцёры Н. Жукоўская, Г. Рагачова, А. Дубровіна, Р. Шмыроў, Л. Румянцава, С. Турава) дамагліся свайго: тэатр-студыя быў адчынены — пад кіраўніцтвам Дзяржкіно і на балансе кінастудыі. Здавалася, самае цяжкае мінула, толькі стварэнне ўласнага т э а т р а — справа карпатлівая і вельмі далікатная...

Своеасаблівыя «знішчальныя штуршкі» тэатр-студыя адчуў даволі даўно, таму што супярэчнасці (зусім не дыялектычныя) вынікалі з самой яго прыроды. Тэатр-студыю заснавалі не толькі аднадумцы-прафесіяналы з адметнымі творчымі памкненнямі, але і адміністратары, якія зацвярджалі штатны расклад. Паводле яго студыйцамі абавязкова рабіліся ўсе акцёры «Беларусьфільма». Праўда, пазбыцца гэтага «ганаровага абвязку» некаторыя здолелі адразу, сёй-той прылоўчыўся браць удзел у спектаклях без асаблівых намаганняў. Адначасова ўзніклі і сумненні ў мэтазгоднасці існавання тэатра-студыі, а таксама крыўды і ўзаемныя папрокі... Далейшае развіццё падзей выклікала шмат спрэчак, палкіх абмеркаванняў, згод і нязгод. Кінаакцёры ці не ўпершыню апынуліся перад выбарам: здымачная пляцоўка ці сцэна?

За шэсць гадоў свайго існавання тэатр-студыя давёў сваю творчую самастойнасць. Ён зрабіўся адным з самых папулярных тэатраў Мінска — тэатрам з пастаянным аншлагам, адметным мастацкім абліччам, творчай платформай. Дый пра рэпертуар можна сказаць — цікавы. «Не баюся Вірджыніі Вулф» Э. Олбі, «Камедыя пра Лісістрату» паводле Арыстафана, «Сам-насам з усімі» А. Гельмана, «Шчасце маё» А. Чарвінскага, «Жаніцьба Бальзамінава» А. Астроўскага, «Фантазіі паводле Гогаля», «Глядзіце, хто прыйшоў» У. Аро, «Феномены» Г. Горына, «Дзівак з Ганчарнай вуліцы» І. Чыгрынава, «Прабачце, свабодных месцаў няма» К. Адамайціса... Менавіта пошукі формы — адна з найцікавейшых асаблівасцей творчага працэсу ў тэатры-студыі, дзе рэжысёры і акцёры маюць заўсёдную магчымасць спробы сіл, пошуку, выпрабаванняў. Пляцоўку тэатра-студыі «абжывалі» кінарэжысёры В. Рубінчык і Я. Грыбаў, рэжысёр-педагог Л. Манакова, акцёры, якія спрабуюць сілы ў рэжысуры — А. Бяспалы і У. Грыцэўскі. Спектаклі галоўнага рэжысёра Б. Луцэнкі выклікалі сапраўдную глядацкую цікаўнасць — мастацкім вырашэннем і яркімі акцёрскімі работамі С. Кузьміной, Ю. Казючыца, Л. Мардачовай, П. Юрчанкава, І. Мацкевіча, А. Цярпіцкага, А. Гур'ева, Р. Шмырова...

Апошнім часам, калі ажывілася тэатральнае жыццё ўсёй краіны, мінскія акцёры таксама адчулі патрэбу актывізавацца (а калі ўлічыць працу ў кіно і папулярнасць некаторых з іх, дык такая актывізацыя мусіць даць пэўны плён). У акцёраў з'явіўся выбар (стварэнне новай студыі, тэатра на гаспадарчым разліку і да т. п.). З'явіліся лідэры, здольныя захапіць сваімі ідэямі — асабліва тых, хто раней быў пазбаўлены самастойнасці. Склалася сітуацыя, што распаліла акцёрскую ўражлівасць; кожны задумаўся над сваімі паблемамі і нерэалізаванымі магчымасцямі. Да прыкладу, так: можа, зусім неабавязкова шчыраваць на сцэне, калі ёсць магчымасць дзейнічаць не як рэжысёр сказаў, а як сам захацеў? Можна стварыць канцэртную брыгаду... Можна здымаць свой фільм...

Гэтыя перспектывы, што адкрыліся так ярка і заманліва, зрабіліся добрым фонам, на якім і не надта пільнае вока разгледзіць супярэчнасці паміж духоўнай прыродай творчасці і прынцыпам эканамічнай мэтазгоднасці. Менавіта камерцыйныя інтарэсы «справакавалі» процьму ідэй — самых неверагодных і не самых творчых. Шмат каму з акцёраў матэрыяльная зацікаўленасць пачала засціць мастацтва. Праўда, у тэатры-студыі акцёры ў гэтым сэнсе як нідзе маюць рацыю, бо за спектаклі атрымліваюць — выкажуся далікатна — няшмат. Асноўны заробак акцёраў — так званыя «прастойныя» грошы, што пакладзены як аплата працы ў перыяд незанятасці на здымках. А вось занятасць у тэатры практычна нікім не ўлічваецца, таму ў творчай картцы акцёра ставіцца «прастой» нават тады, калі на сцэне ён іграе складанейшую ролю Хлестакова. Фармальна акцёр «прастойвае», значыць, паводле адміністрацыйнай логікі, не працуе. Каб зарабіць, яму ямчэй заняцца агучваннем, дубляжам, любой дапаможнай працай — але ў кіно, бо дзень паставяць «здымачны». Да таго ж і акцёрскія стаўкі вызначаюцца на падставе работы ў кіно, а на тэатральную дзейнасць бухгалтары не зважаюць. Ці мае выгаду акцёр, які працуе ў тэатры-студыі? Ці выгадны наогул гэты тэатр?

Паводле творчых перакананняў — так. Кожны хоча сыграць цікавую ролю. Але ці набярэшся Хлестаковых і Гамлетаў на ўсіх? Даводзіцца задавальняцца і маленькімі ролямі, і ў масоўцы працаваць. Адсюль — незадаволенасць. Чаму рэжысёр бярэ гэтую п'есу, а не тую? Чаму нехта іграе галоўную ролю, а я — не галоўную? І наогул: хто ў тэатры... галоўны? Мы, акцёры кіно, для якіх тэатр-студыя створаны, ці ён — галоўны рэжысёр тэатра. Чаму ён дыктуе нам сваю волю?

Такім чынам, да тэатра ставяцца па-ўтрымансху, да кіно — з пашанай. У кіно — на ўсё згодны, у тэатры... Хоць кожны і хоча вылучыцца ў цікавай ролі, але ж у якім іншым тэатры стане круціць носам, калі яму гэтую ролю прапануюць? Тут — круцяць. І, на жаль, зусім не з мастацкіх меркаванняў. А раптам у кіно што патрапіцца — больш вартае?..

Што й казаць, кожнаму зразумела: існаванне любой студыі забяспечваецца адметнасцю мастацкай праграмы (як і ўласным почыркам, воляй, талентам лідэра і г. д.). Не будзе такой праграмы — студыя ператворыцца ў нейкае няпэўнае, недакладнае па змесце канцэртнае аб'яднанне з сумніцельнай мастацкай рэпутацыяй Што ж рабіць з Тэатрам-студыяй кінаакцёра ў новых эканамічных умовах? Адказ можа быць, напрыклад, такім: скасаваць, закрыць. Ці такім: даць яму магчымасць развівацца як самастойнаму тэатральнаму фарміраванню, замацаванаму за «Беларусьфільмам» (для забеспячэння матэрыяльнай базы, як гэта цяпер і робіцца). А вось наконт матэрыяльных выгод... Так, тэатр-студыя вялікіх прыбыткаў не дае (калі ж надараюцца страты, іх скасоўвае кінастудыя за кошт сваіх рэзерваў). Да таго ж, і большасць акцёраў тэатра-студыі не сказаць, каб часта здымаліся, хутчэй, наадварот — галоўныя ролі шмат каго абмінаюць і да гэтага часу... Ёсць некалькі выключэнняў, але яны толькі пацвярджаюць «правіла»: акцёры тэатра-студыі зусім не «нарасхоп» у рэжысёраў беларускага кіно...

Дарэчы, пра кіно. Праблема нацыянальнай школы ў беларускім кінематографе абмяркоўваецца дзесяцігоддзямі. А школы такой — усё няма. Падмуркам для яе мог бы зрабіцца Тэатр-студыя кінаакцёра, бо так ці інакш, а ўсё-ткі дае акцёрам і форму, і ўменне, і прапануе эксперыментаваць на сваёй сцэне рэжысёрам кіно. А яны, рэжысёры кіно, пацiскаюць плячыма: маўляў, што гэта за кінаакцёры, якія працуюць у тэатры? І... выклікаюць на здымкі чарговую актрысу з Масквы: тая хоць і талентам не вылучаецца, але ж слова насуперак не скажа.

Так, не ўсе, хто рыхтаваўся да дзейнасці ў кіно, здолеюць выйсці на сцэнічную пляцоўку, бо істотна розняцца самі творчыя метады кіно і тэатра, сама іх творчая прырода. Але і адно без другога, як даводзіць сённяшні дзень, таксама не існуюць. Застаецца складаным і супярэчлівым стан маладых акцёраў, якія імкнуцца здымацца ў кіно і не надта добра ўяўляюць тэатральныя перспектывы, хоць сярод іх шмат таленавітых і здатных да творчых пошукаў: А. Бубашкін, Д. Іосіфаў, І. Лянёў, А. Мірошнікаў, І. Сцяпанаў, І. Нарбекава, А. Адзінцова... Свае праблемы яны вымушаны вырашаць самі. Дык хто павінен рупіцца пра акцёраў, клапаціцца пра пашырэнне іх творчага дыяпазону і занятасць, урэшце, матэрыяльны дабрабыт? У якасці выйсця прапанавана стварыць не адно толькі тэатр, але і своеасаблівы «кіна-тэатральна-канцэртны комплекс» (эканамічна больш выгадны за «проста» тэатр). Але ці выйграе праз гэта мастацтва? Ці не з'явіцца замест цікавага тэатра звычайная, хоць і спрактыкаваная акцёрская брыгада?

Будучыня тэатра залежыць і ад рэпертуарнай палітыкі, а выбар п'ес, натуральна, ад рэжысуры і творчай платформы калектыву — ад накіраванасці ягоных мастацкіх памкненняў. Будуць ажыццяўляцца пастаноўкі вялікіх сцэнічных палотнаў ці — камерных спектакляў, як зручна акцёрам? Цяпер поўным ходам ідуць рэпетыцыі «Гамлета», дзе занята большая частка мужчынскага складу трупы. Не пакідаюць надзеі на «жаночую» п'есу актрысы тэатра. Калі тэатр-студыя захавае сваю творчую і мастацкую самастойнасць, дык зможа пашыраць рэпертуар за кошт монаспектакляў і камерных пастановак, літаратурных вечароў, канцэртаў, спецыяльных праграм «Майстэрня акцёра» — з тым, каб кожны акцёр дакладна сабе ўяўляў, што чакае яго ў тэатры і натуральна спалучаў яго з кінатворчасцю. Толькі так тэатр-студыя можа захаваць сваё аблічча, а акцёры — сваю мастакоўскую пазіцыю.

Думаецца, што ўсе творчыя работнікі мусяць зразумець: мастацтва — крохкая «рэч»... Ніякія гаспадарчыя разлікі не ўратуюць становішча, калі з тэатра знікне галоўнае: чуйны дух акцёрства — як уменне і жаданне служыць мастацтву.

Маргарыта ПУШКІНА.

клёнамі, што наўкруг сябе рассцілалі варухлівы цянёк, хто-небудзь з грузчыкаў здымаў зашмуленую кепачку і пускаў па крузе, і ўсе з нейкай радаснай ухмылачкай абмацвалі кішэні, дастаючы пакамечаныя рудаватыя рублі, а потым крадком беглі да Тані на гарэлачную базу. Прыносілі пад поламі пінжакоў, падтрымліваючы пад дно, тры гусакі, або, як казалі, тры паўтаракі віна.

Схаваўшыся за награмоджаныя пустыя скрынкі ў сутоках між складаў, пілі спачатку там, закусваючы якімі-небудзь сушкамі хлеба, што астаўся ад полудню, і добра хмялелі, а надвячоркам ішлі дабавіць у чубе да старой Казмерчыхі, што, задраўшы чырвоны аблуплены нос і мільгаючы худымі выпетранымі нагамі, шмыгала то ў сенцы, то з сянец, носячы заткнутыя папяровымі размоклымі заткаламі бутэлькі слабенькай, што нават і не гарэла, самагонкі, якую яна перакупляла ў вясковых маладзіц, што прыбягалі ў мястэчка, накінуўшы на плечы вялікія хусткі, і пад гэтымі хусткамі прыносілі карзіны з цяжкімі трохлітровымі слоікамі.

Пасля такога гасцявання, а калі яно здаралася пасля палучкі, дадому Федзя прыходзіў без рубля ў кішэні. Непадступна-маўклівы, яшчэ не вычханы ад перагару, злы, крыўдны на сябе і на цэлы свет, ён толькі і чакаў, калі адзавецца, акажацца яго нязграбна-высокая сутулаватая Люба, каб схапіць што-небудзь падхватнае ў руку і вытурыць яе з хаты, і не проста вытурыць, але яшчэ прабегчы за ёю ўпагон праз усе вясковыя агароды; у Любы тады быў адзін ратунак — дабегчы да блізкага, што ўжо зліўся з мястэчкам, хутара, да стрыечнай сястры і там засунуць дзверы.

Назаўтра ж уся наша вёска траслася ад нечаканай навіны — сустрэўшыся на вуліцы або пры калодзежы, жанчыны перапытвалі адна ў адной: «Людцы, ці ж бачылі, як учора Федзя гнаўся за сваёю, балазе не злавіў, а то знявечыў бы. Гэтакі шалёны быў».

Любу сваю, ад бядоты ды нэндзы схуднелую панурую маладзіцу, якую ўзяў з суседняй вёскі разам са старою зрубленаю на даўнейшы лад, але яшчэ моцнаю хатаю, Федзя не любіў.

Калі ж мая маці сарамаціла яго, што ці варта гэта біцца, каб людзі потым смяяліся і каб самому брыдка было, Федзя цвёрда, па-цвярозаму ўжо злосна і, не тоячыся, адказваў: «Цётка Броня, ну не люблю яе. Збрыдзела яна мне. І смярдзіць, не падысці да яе».

Пэўна ж, грузчыкам на перавалачнай базе Федзя доўга не ўтрымаўся. Астаўшыся без работы і без рубля ў кішэні, ён трохі прыпыніўся і перастаў піць.

Стоячы неяк на мястэчковым рынку каля каляскі з яблыкамі, нарванымі, пэўна, недзе ў сваякоў, ён павітаўся са мною і тады ж пасля нашай нязначнай гутаркі з роспытамі пра жыццё ды здароўе, са смуткам прызнаўся: «Цяпер не п'ю — грошай вобмель».

Але гэтая яго смутная радасць, якою ён дзяліўся з усімі для адводу вока, каб неяк супакоіць сябе і іншых, была, вядома, кароткай, усяго покуль не прадаліся дробныя, пабітыя паршою яблыкі і ў руцэ не замуляў рубель.

Бо варочаючыся дадому, я ўбачыў яго пры грудку збоку не вельмі яшчэ бойкай тады і не заасфальтаванай шашы: ён ляжаў на сваёй двухколцы, упёртай прастакутнікам ручкі ў жвірыстую сцежку пад сухім, сцішным шэптам адзінокай бярэзіны.

На другі год, у пачатку кастрычніка, у пору бабінага лета, калі ў нас яшчэ, бывае, дакошваюць атаву, калі стаяць ціха-прымружаныя і зацягнутыя сiняватай смугою дні і свецяцца жоўтай яснасцю шурпата-калючыя дзічкі на затравелых узмежках поля, дык на другі год, прыехаўшы дадому, я пачуў нечаканую вестку, што працяла шчымлівым болем маё сэрца: памёр Федзя, во нядаўна, на тым тыдні.

Перад гэтым Федзя ўжо рабіў на базе шклатары, прымаючы бутэлькі, якія тады, асабліва ад «чарніла», здавалі цэлымі мяхамі, падвозячы на веласіпедах. Там, на базе шклатары, ён і параніў сабе нагу. Рана разгнаілася, але ён маўкліва трываў, покуль нага не распухла і покуль яго не паклалі ў бальніцу, збіраючыся ўжо нават рабіць аперацыю — у яго пачыналася гангрэна... Ён, вядома, не даўся і ўцёк дадому.

Прыцікаваўшы ды падпільнаваўшы, што і дзе робіцца ў вёсцы: хто перастрэшвае хату, хто перасыпае хляўчук ці муруе склеп, ён кульгаў туды і самапростам рваўся памагаць, больш замінаючы, пэўна ж, і перашкаджаючы ў рабоце. Ён нейкім сваім нюхам чуў, дзе будзе чарка.

Потым знайшлася справа ўжо нібы і па ім — адспеўваць са старымі бабамі нябожчыкаў. Федзя дастаў недзе пад чужою бэлькаю стары, падточаны моллю каталіцкі малітоўнік, і ўжо нібы замяніў арганіста, былога валютчыка, што быў нават і сядзеў, за тое, што хітравата, нават не сам, а праз іншых, нібыта на спрат, у старых бабак, што ў святыя дні, не могучы, але прыпаўзалі да касцёла, вымагаў залатыя, яшчэ мікалаеўскія пяцёркі ці дзесяткі, а цяпер, вярнуўшыся з турмы і перабраўшыся ў далёкі Слонім, і па хваробе ды па колькасці пахаванняў не паспяваў прыехаць.

Бліжэйшыя вёскі пачалі запрашаць Федзю — ён быў нават выгаднейшы: не трэба столькі плаціць, хіба ўжо рубель, адно, вядома, пасадзіць за жалобны стол, дзе перад першаю памінальнаю чаркаю Федзя яшчэ зацягваў кароткую малітву.

Але нялечаная нага ўзяла сваё, і Федзя злёг, цярпліва, у муках пераносячы боль — адгнівалі пальцы, і гэтак цярпліва і ўпарта, нібы на злосць, на помсту, на дакор усім, з гнеўным адчаем чакаючы смерці.

— У труне ён ляжаў, як жывы, — расказвала мне маці. — Тыдзень, як пахавалі. Во і малітоўнік у мяне забыўся. — І яна дастала тоўстую кніжку ў лакіраваных чорных вокладках.

І мне ўспомніўся нечакана далёкі дзень лета, пясчаная дарога, на якой яшчэ не высахлі дажджавыя лужыны, і ён, Федзя, босымі нагамі падганяе, таўчэ ў чэрава сваю бельгійскую кабылу, поруч з якой тупае цыбатымі ножкамі палавое, з кучаравым хвастом, палахлівае жарабятка.

ПА ЗАКОНАХ ІНТЭРНАЦЫЯНАЛІЗМУ

Беларуская літаратура за мяжой пакуль што найбольш выдаецца ў Балгарыі, Польшчы, Чэхаславакіі — славянскіх краінах. Відаць, не ў апошнюю чаргу тут мае значэнне блізкароднаснасць моў. Паміж гэтымі краінамі і БССР сёння існуюць трывалыя літаратурныя сувязі.

А як склалася сітуацыя з перакладам беларускай літаратуры, скажам, у Германскай Дэмакратычнай Рэспубліцы! Спадзяюся, што нейкае ўяўленне пра гэта дасць інтэрв'ю з Норбертам Рандавым — удзельнікам І Міжнароднага семінара перакладчыкаў беларускай літаратуры ў «Ісламы».

Норберт РАНДАЎ: «ЗАЙМАЮСЯ ПОШУКАМІ»

«Перакладчыкі — паштовыя коні асветы». Гэтыя словы Пушкіна прыгадваеш заўсёды, калі сустракаешся з перакладчыкам, майстрам сваёй справы, які сапраўды вязе воз творчага набытку чытачам сваёй краіны, тым самым ажыццяўляе паштовую функцыю, функцыю сувязіста паміж літаратурамі. Адчуванне такое ідзе ад працы перакладчыка, цяжкай і адказнай, ад аграмаднасці той задачы, якая стаіць перад ім.

У творчы набытак нямецкага перакладчыка Норберта Рандава (ГДР) з беларускай мовы — а перакладае ён яшчэ і з рускай, балгарскай, лацінскай, старагрэчаскай — увайшлі апавяданні М. Багдановіча, А. Гаруна, М. Гарэцкага, К. Каганца, М. Чарота, Ядвігіна Ш., аповесці (пераклаў разам з Гундулай і Уладзімірам Чапегамі) В. Быкава «Абеліск» (1975), «Здрада» (1978), А. Кудраўца «Раданіца» (1983). Дарэчы, гэтыя аповесці В. Быкава ў тым жа перакладзе апублікаваны ў 1985 годзе ў ФРГ. Норберт Рандаў укладальнік першай анталогіі беларускага апавядання на нямецкай мове «Буслы над балотамі» (1971), да якой напісаў каментарый і пасляслоўе. Перакладчыцкую працу Н. Рандаў спалучае з даследчыцкай: у друку ГДР выступае з артыкуламі, рэцэнзіямі, інтэрв'ю па пытаннях развіцця беларускай літаратуры, творчасці беларускіх пісьменнікаў (назаву тут імёны М. Гарэцкага, І. Мележа, Я. Скрыгана, А. Кудраўца). І ўсё гэта робіцца на высокім прафесійным узроўні. Паводле сведчання нямецкай і нашай прэсы, перакладам Н. Рандава ўласціва глыбокае пранікненне ў творчую задуму пісьменніка, у сутнасць твора, характэрна высокамастацкае ўзнаўленне арыгінала.

Але гэта далёка не ўсё, што «прывёз» Рандаў у сваім паштовым багажы. У 1987 годзе ў Лейпцыгу выйшла яго новая праца — анталогія беларускага апавядання ад 1905 да 30-ых гадоў пад назвай «Малады дубок».

І вось мы сядзім з Рандавым у Доме творчасці «Ісландыч», куды ён прыехаў для ўдзелу ў І Міжнародным семінары перакладчыкаў беларускай літаратуры, і гутарым пра новую анталогію.

— Для мяне гэты адрэзак часу ў развіцці беларускай прозы,— гаворыць перакладчык,— вельмі цікавы перыяд. Тады адбыўся, на маю думку, першы росквіт беларускага апавядання. У кнігу я ўключыў адзінаццаць аўтараў. Пасля кожнага твора даю пра аўтара ўрывак з успамінаў Яна Скрыгана. Змушаны быў зрабіць два выключэнні, бо не было матэрыялу: да апавядання Ядвігіна Ш. даў урывак з некралога Палуты Бадуновай «Ядвігін Ш.», а да Андрэя Мрыя — урывак з кнігі ўспамінаў Заіра Азгура. Мемуарныя матэрыялы дапоўнілі літаратурную частку кнігі, яны даюць уяўленне пра вобразы аўтараў.

— Анталогія атрымалася цікавай і змястоўнай. Ці засталося ў вас адчуванне, што кніга выйшла такой, якую вам хацелася бачыць? Ці замінала што вам у рабоце над ёй?

— Замінала. У апавяданні «Трафім — штучны чалавек» Лукаш Калюга расказвае пра тое, як у адным сельсавеце дзеляць дровы для сялян, расказвае з усмешкай. Дык беларускі рэдактар выкрасліў гэты пасаж, відаць, падумаў, што ён будзе выглядаць, як выпад супраць Савецкай улады. Канечне, гэта не так. Апавяданне Максіма Гарэцкага «Роднае карэнне» я браў з чатырохтомніка пісьменніка. Там яно апублікавана з купюрамі. У нас, калі робяць купюры, то даюць тлумачэнні, заўвагі да выдання. Чаму ў вас купюры ёсць, а каментарыяў няма? Так нельга. Ад гэтага залежыць культура выдання.

— Можна сказаць, што падобнае выданне — узаконены брак. І ці знайшлі вы поўны тэкст апавяданняў?

— Знайшоў у перыядычных і асобных выданнях 20-х гадоў. Хачу сказаць, што, акрамя шырокавядомых аўтараў, уключаны Андрэй Мрый. Яго творы — адкрыццё для мяне. Апавяданне Мрыя «Камандзір» я стаўлю побач з апавяданнямі Бабеля. Цаню і яго сатырычны раман «Запіскі Самсона Самасуя», часткова апублікаваны на старонках «Узвышша».

— Вы маеце, безумоўна, рацыю. Андрэя Мрыя трэба і ў нашы даведнікі ўключаць. Дарэчы, вам не траплялася яго фота?

— Калі б я меў яго фота, то анталогія выйшла б са здымкамі беларускіх пісьменнікаў, як гэта было з «Бусламі над балотамі». Днямі еду ў Маскву, маю маскоўскі адрас радні Мрыя. Некалі сястра пісьменніка, скульптар Шашалевіч, ляпіла яго партрэт — пра гэта я вычытаў ва ўспамінах Азгура. У Маскве займуся пошукамі. Можа ўдасца знайсці скульптурны партрэт.

— Норберт, тут я павінен звярнуць увагу на ваша першынства, на прыярытэт у публікацыях. У свой час у анталогію «Буслы над балотамі» вы раней за нас уключылі апавяданне Алеся Гаруна. А цяпер вось уключаны Мрый. У вашым перакладзе выходзіць упершыню поўны збор «Казак жыцця» Якуба Коласа. На жаль, у нас такога выдання пакуль што няма. Па самых розных суб'ектыўных і аб'ектыўных прычынах. *Скажыце, калі ласка, а як вы прыйшлі да перакладу «Казак жыцця»?*

— У нашай краіне ёсць мастак-друкар Шаус. Вялікі прыхільнік польскага так званага *наіўнага* мастацтва. Ён выдаў нядаўна кнігу пра польскіх народных мастакоў. Асабліва вялікае ўражанне на яго зрабілі акварэлі Уладзіславы Іваньскай, якія ён набыў з мэтай публікацыі ў ГДР. Паказаў іх супрацоўнікам выдавецтва «Дэр Морген». Яму сказалі: «Знайдзі тэксты, тады апублікуем». Мы з Шаусам дагэтуль не былі *знаёмы, але адзін наш* агульны сябра падказаў яму, што я, магчыма, маю такія тэксты. Выдавецтва звярнулася да мяне, і я сказаў, што такія тэксты, рамантычныя, звязаныя з прыродай, алегарычныя, ёсць,— гэта «Казкі жыцця» беларускага пісьменніка Якуба Коласа. Я напісаў рэцэнзію на «Казкі...», і выдавецтва згадзілася выдаць. Вырашылі пытанне і аб перакладчыку: перакладаць Коласа будзе Ула (Гундула Чапега — сястра Н. Рандава.— **А. Г.**), а я адрэдагую. У рэцэнзіі я падкрэсліў, што ў Беларусі «Казкі жыцця» не выдадзены ў поўным аб'ёме. Гэта яшчэ больш падбадзёрыла выдаўцоў.

— Як вам удалося сабраць цыкл у адно цэлае?

— У асобным беларускім выданні 1960 г. адсутнічае пяць казак. Я лічу, што гэта дрэннае выданне. Як я шукаў? Ну, скажам, «Дудар». Ён быў у «Буслах над балотамі», я ўзяў адтуль — для гэтай анталогіі я яго знайшоў у старой беларускай хрэстаматыі 1923 года. У чатырнаццацітомным Зборы твораў Якуба Коласа гэты «Дудар» наогул адсутнічае, а другі «Дудар» ад дваццаць другога года ўключаны ў раздзел народных казак, апрацаваных пісьменнікам. Гэта памылка, бо «Дудар» 1922 г.— не народная, а арыгінальная казка ў духу і стылі іншых алегарычных «Казак жыцця». Пра гэта гаворыць і М. Мушынскі ў «Летапісе жыцця і творчасці Якуба Коласа». У маім выданні будзе «Дудар» 1922 і «Дудар» 1906 года, якія з'яўляецца шостым апублікаваным творам Якуба Коласа, як гэта бачна з бібліяграфіі Якуба Коласа 1906—1917 гг. Усе творы я змясціў у храналагічным парадку. У якасці дадатку ўключыў у кнігу першы раздзел першай часткі паэмы «Сымон-музыка», таму што Колас пачаткова назваў яе «Казкай жыцця». У кнізе змешчана маё пасляслоўе і бібліяграфічная даведка пра гісторыю «Казак жыцця».

— Вернемся да анталогіі. Чым вы тлумачыце яе часавыя рамкі? Чаму вы ўзялі такі перыяд?

— У гэты перыяд, як вядома, адбыліся такія важныя гістарычныя падзеі, як рэвалюцыя 1905 года, беларускае адраджэнне, першая сусветная вайна, Кастрычніцкая рэвалюцыя, стварэнне рэспублікі, будаўніцтва сацыялізму. Чвэрць стагоддзя. Паказваючы іх, Якуб Колас, Янка Купала, Максім Гарэцкі і іншыя вашы пісьменнікі адлюстроўвалі нацыянальны характар беларускага народа. Што мяне і прываблівае.

— Мне вядома, што вы ўзяліся за пераклады народнай творчасці, у прыватнасці, прыказак і прымавак. Цяжка яны даюцца вам?

— Цяжка. У маім перакладзе выйшла аналагічная кніжка з балгарскай мовы. Пяцьсот прыказак я пераклаў параўнаўча лёгка, таму што балгарская мова — другая мая мова. У Балгарыі я пражыў каля пяці год і свабодна гавару па-балгарску. Беларускую мову я ведаю пасіўна, гэта значыць, гаварыць не ўмею, але чытаю свабодна. Да таго ж, частка беларускіх прыказак і прымавак рыфмаваная. Тут для перакладчыка цяжкасць, бо пажадана не ўжываць вольны пераклад. Прыказкі і прымаўкі знаходзяцца як бы на мяжы слова і паэзіі. Усё гэта трэба ўлічваць. Перакладаю гэтыя прыказкі і *прымаўкі* з Уладзімірам Чапегам. Ён і напіша пасляслоўе да выдання.

— Ці дапамагае вам, перакладчыку беларускай мовы, тое, што вы перакладаеце і з іншых моў?

— Веданне рускай мовы дапамагае. Скажам, са старабалгарскай — не вельмі дапамагае, бо гэта аддаленыя мовы. Я вывучыў беларускую мову, засвоіў гісторыю беларускай літаратуры ў час працы над першай анталогіяй «Буслы над балотамі». З шэсцьдзесят пятага да семдзесят першага года я ўзмоцнена займаўся беларусістыкай, усё чытаў, што ў нас можна было знайсці на нямецкай і англійскай мовах. Акрамя кніг з Беларусі, я атрымліваў праз бібліятэчны абанемент старыя выданні з Ленінграда, Літвы, Польшчы, ФРГ. Адчуў сябе ўзбагачаным. Цяпер вось я пазнаёміўся з самой Беларуссю. Да гэтага я толькі аднойчы быў у вас, і то ў адным Мінску (у дадатак тады надвор'е стаяла дрэннае). Тым разам пазнаёміўся з многімі вашымі пісьменнікамі.

— Я асабіста добра помню той ваш прыезд.

— Раней я ўяўляў Беларусь толькі па кніжках.

— Цікава, з якіх кніжак вы пачыналі?

— «Алеся» Купрына, «Лес шуміць» Караленкі, трэці том «Беларусаў» Карскага, апавяданні Ядвігіна Ш., «Гісторыі крыўскай кнігі» Ластоўскага і інш. Пасля прыйшоў да беларускіх класікаў, да сучасных пісьменнікаў.

— Калі я пытаюся ў перакладчыкаў, як кожны з іх прыйшоў да беларускай літаратуры, то часта атрымліваю адказы такога тыпу: ад знаёмства з творамі Быкава; праз асабістае знаёмства з канкрэтным пісьменнікам; заказала зрабіць пераклад выдавецтва. Ваш шлях зусім не падобны да іншых. Помню, у першы свой прыезд вы сказалі: захацелася ўведаць той край, дзе жыве мая сястра Ула, пазнаёміцца з *яго* літаратурай, яго культурай.

— Так. Мая сястра выйшла замуж за Уладзіміра Чапегу, таксама перакладчыка. Тут жывуць мае пляменнікі, як іх я называю, паўбеларусы, паўнемцы. Жывуць сярод добрага, чулага народа.

...Пасля гасцявання ў Мінску Норберт Рандаў паехаў у Маскву, дзе яго чакалі, як ужо гаварылася, і нашы беларускія справы.

Праз некалькі тыдняў пасля ад'езду госця я сустрэў Сяргея Грахоўскага і загаварыў з ім пра Андрэя Мрыя. «Дык яго дочкі жывуць у Петразаводску я зусім нядаўна даведаўся»,— сказаў паэт.

З'явілася яшчэ адна нітачка для пошукаў матэрыялаў пра жыццё і творчасць пісьменніка, чыё імя было доўгі час незаслужана забыта. А сваю перакладчыцкую справу Н. Рандаў не ўяўляе без даследчыцкіх пошукаў, без адкрыццяў.

Аляксей ГАРДЗІЦКІ.

На здымку: Я. БРЫЛЬ, Г. САБЕЦКА (ПНР), Н. РАНДАЎ, (ГДР) на Свіцязі (1987).

Фота Ул. КРУКА.

ДВА ЛІСТЫ НА АДНУ ТЭМУ

Будынак на беразе Дняпра

У 50-я гады былі знішчаны амаль што дарэшты манументальныя помнікі такіх беларускіх гарадоў, як Віцебск, Магілёў, Шклоў, Пінск, Орша і інш. Кандыдат мастацтвазнаўства Зянон Пазняк у артыкуле «Вежы старых муроў» («Беларусь», № 7, 1987) зазначыў, што ў Оршы пасля вайны ўжо было знішчана каля дванаццаці помнікаў дойлідства. І менавіта таму, што ад некалі славутых архітэктурных комплексаў нічога не засталося, сёння ўвесь гістарычны цэнтр нашага горада — суцэльная пустэча.

Адзіны помнік былой архітэктуры, якому, можна сказаць, пашчасціла, — гэта касцёл XIX стагоддзя (у сярэдзіне ёсць надпіс «1870»). Тым не менш гэты будынак (па вул. Савецкай, № 1) нават не пазначаны ў «Зборы помнікаў» Віцебскай вобласці. Такое становішча, на наш погляд, патрабуе неадкладнага выпраўлення! Тым больш, што сёння ў будынку касцёла месціцца Дом культуры будаўнікоў, які пільна патрабуе рамонту. За некалькі апошніх дзесяцігоддзяў былы касцёл «аброс» прыбудовамі і займеў не дужа прывабны выгляд. Але шмат першапачатковых рыс захавалася, і нават «неспецыялісту» бачна, што будынак можна адрэстаўрыраваць.

Толькі як не быў літасцівы да нашых помнікаў лёс, так не шкадуюць іх і людзі! Зараз Аршанскі філіял інстытута «Віцебскграмадзянпраект» распрацоўвае праект рэканструкцыі Дома культуры будаўнікоў. Але пра тое, каб надаць касцёлу XIX стагоддзя колішні выгляд, няма і гаворкі. Да яго зноў «прылепяць састаўныя часткі», і ўсё гэта разам будзе ўвасабляць сабою «культурную ўстанову». Якая ж увогуле можа весціся размова пра культуру, калі перад намі відавочны факт *знішчэння* (да таго ж знішчэння вельмі дасканалага!) помніка архітэктуры?!

Упэўнены, што аршанскія будаўнікі з задавальненнем перадалі б гораду гэты старажытны будынак у якасці выставачнай ці *канцэртнай залы* (зала былога касцёла мае найвыдатнейшую акустыку!) — яны патрэбны нашаму гораду! А грошы, якія мяркуецца пусціць на так званую «рэканструкцыю», прыдаліся б ці на новы Дом культуры, ці на іншыя патрэбы будаўнікоў.

Орша ўсё ж амаль што тысячагадовы горад, і трэба, каб хоць нешта сведчыла аб тым, што тут была свая, адмысловая архітэктура. І доказам таму, прынамсі, мог бы стаць адноўлены старажытны будынак на беразе Дняпра.

Члены клуба аматараў гісторыі «Повязь»:
В. СЦЯПАНАЎ, настаўнік Панізоўскай СШ,
Ю. КАПЛУН, рабочы льнокамбіната,
А. ТАНАНА, настаўніца СШ № 16,
В. ЕРМАЛОВІЧ, настаўнік Бабініцкай СШ.

г. Орша.

●

Калі пісьмо было падрыхтавана да друку, *мы атрымалі* яшчэ адзін ліст з Оршы, ад рабочых будаўнічага трэста № 18.

Аршанскі філіял інстытута «Віцебскграмадзянпраект», пішуць яны, рыхтуе праект рэканструкцыі старога будынка Дома культуры будаўнікоў. Але ж гэта — былы касцёл XIX стагоддзя, які быў прыстасаваны пад культурную ўстанову. Гэты помнік архітэктуры — адзіны, які захаваўся ў гістарычным цэнтры Оршы. Праўда, ён крыху перароблены, але спецыялістам-рэстаўратарам няцяжка было б вярнуць будынку яго першапачатковы выгляд. У адрэстаўраваным будынку можна было б размясціць канцэртную і выставачную залы. Акустыка там выдатная, а горад, дарэчы, даўно мае патрэбу ў такой невялікай зале, дзе можна было б наладжваць канцэрты і вернісажы.

Зразумейце нас правільна: мы не супраць уласнага Дома культуры, але супраць таго, каб знішчалася наша мінулае, праца нашых продкаў. Атрымліваецца, што 920-гадовы горад вырашана пазбавіць апошніх гістарычных рысаў? Але будзе яшчэ раз парушана справядлівасць, калі праект рэканструкцыі помніка архітэктуры застанецца ў сіле. Няўжо і яму наканаваны такі *лёс*, *як і астатнім* помнікам архітэктуры Оршы? Успомнім толькі тыя, што былі паблізу ад былога касцёла. Гэта царква XIV стагоддзя, якую разбурылі ў 1954 годзе, а на яе месцы размясцілі піўны бар. Касцёл калегіума езуітаў знішчаны ў 1969—70 гадах, цяпер тут — камісійны магазін. Царкву «Апекі маці Боскай» разбуралі ажно пяць гадоў. І вось у гэтым гістарычным вакууме застаўся толькі адзін гістарычны будынак, пра які мы вядзем гаворку. Але, паўтараем, гэты помнік варты таго, каб за яго змагацца.

Мы разумеем, што адразу пачынаць рэстаўрацыю былога касцёла немагчыма, але першае, што трэба зрабіць, дык гэта паставіць будынак пад ахову дзяржавы і ўключыць яго ў «Збор помнікаў»...

В. РУСЕЦКІ,
В. АРЛЮК,
І. ЛІС.

Неразгаданы сакрэт «Равесніка»

Лаўрэат прэміі Ленінскага камсамола народны ансамбль танца «Равеснік» Палаца культуры Белсаўпрофа адзначае сваё трыццацігоддзе. Яго школу прайшлі тысячы юнакоў і дзяўчат. Многія з іх не сталі прафесійнымі артыстамі, але ўдзячнасць ансамблю захавалі на ўсё жыццё. Некаторыя захапленне танцамі перадалі сваім дзецям: эстафету ў мам прынялі Валодзя і Павел Малышкі, Насця і Вера Удавічэнкавы, у старэйшай сястры — Света Багатырова... Прыклады можна доўжыць, але ў чым жа сакрэт прыцягальнасці ансамбля? Напэўна, у тым, што тут адкрываецца цудоўны свет танца, што праз рух і музыку дзеці далучаюцца да высокіх пачуццяў. Можна таксама знайсці і іншыя адказы, але сакрэт, думаецца, так і застанецца неразгаданым.

Усё ў «Равесніку» пачынаецца з любові да дзяцей. Але гэтая любоў патрабуе строгай дысцыпліны, самаадданасці ў рабоце, заўсёднага пошуку. Вынік — багатыя, разнастайныя харэаграфічныя праграмы. Працуе над імі мастацкі кіраўнік ансамбля, яго заснавальнік народная артыстка БССР М. Бяльзацкая і яе добры памочнік, выхаванка калектыву, што вярнулася сюды пасля заканчэння харэаграфічнага вучылішча, — Л. Міхайлідзі.

Ёсць пэўная заканамернасць у тым, што менавіта «Равеснік» прадстаўляе самадзейнае дзіцячае мастацтва Беларусі на самых адказных канцэртах краіны. Аднак высокае майстэрства яго юных артыстаў не самамэта — яно толькі сродак яскравага ўвасаблення ідэй, якія сцвярджаюць чалавечнасць на зямлі.

А. СТУЛАВА.

На здымку: выступае «Равеснік».

Фото І. ІЛЬІНА.

80-годдзю народнага мастака СССР, Героя Сацыялістычнай Працы Заіра Азгура быў прысвечаны вечар, які прайшоў у Рэспубліканскім Доме работнікаў мастацтваў. Прызнанага майстра, знакамітага скульптара са слаўным юбілеем віншавалі калегі па творчасці, прадстаўнікі грамадскасці. Сярод тых, хто сказаў ухвальнае слова пра мастакоўскую дзейнасць Заіра Ісакавіча, былі міністр культуры БССР Ю. М. Міхневіч, старшыня праўлення Саюза кампазітараў рэспублікі І. Лучанок, старшыня праўлення Саюза архітэктараў Я. Кавалеўскі, старшыня праўлення Беларускага фонду культуры І. Чыгрынаў, першы сакратар праўлення Саюза мастакоў БССР С. Гарбунова, сакратар праўлення СП Беларусі В. Зуёнак і іншыя.

У вечары прынялі ўдзел сакратар ЦК КПБ В. А. Пячэннікаў і загадчык аддзела культуры ЦК КПБ Я. К. ВАЙТОВІЧ.

Васіль ЗУЁНАК

З. І. АЗГУРУ

Казаў бяседзе шумнай хітравата,
З іскрынкай у вачах на самым дне:
— Пайду я, хлопцы, нешта цяжкавата
На сэрцы сёння, — то прабачце мне...

А хлопцы ўсё па-свойму разумелі,
Як ні хаваў ён той абманны крок,
Што прагне не да лекара па зелле,
А во сюды, — і дзверы на замок!

О то — бяседа!.. І жыццё істужкай
Раскручваецца зноўку ў маладосць:
Купала, і Міхоэлс, і Дзядзюшка,
А сам ён тут — як быццам толькі госць.

Прыйшоў паслухаць, пасядзець маўкліва
У гэтай ім жа створанай сям'і
І падзівіцца: як ляцяць імкліва
Зямныя дні — хутчэй самой Зямлі.

Куды яны спяшаюцца, навошта!..
Яшчэ цяпло сяброўскіх рук жыве
На гэтай далані, і зорнай поштай
Яшчэ іх думы шэпчуцца ў траве, —

А ўжо няма, даўно няма іх побач.
Вось толькі тут сышліся пад страхой:
Хто збег ад славы, хто з прычын асобых —
Схавацца ад нявыкруткі ліхой.

Філосафам, паэтам і героям —
Усім прытулак даў мастак Заір.
А збоку падазронасцю былою
Усіх пасе былы наш правадыр...

Вось тут яны — жывыя, а не цені,
Пакуль да іх спяшаецца мастак:
На стэлажах — нібы на авансцэне,
І слоў няма аб спаленых мастах.

Паслухай, майстра, і ўзлятай на крылах
Да сфер, дзе вечназзяюць іх агні, —
Яшчэ не ўсё ў душы адгаманіла —
І гліну бог узнёс на далані.

І наступае першы дзень тварэння
У эпоху з лёсам атамнай слаты, —
І прарастае з гліны азарэнне,
І чыйсьці голас чуцен з нематы.

Школьны перапынак. Але большасць вучняў застаецца ў класах. У цішыні аўдыторый старшакласнікі захоплена прадаўжаюць займацца справамі, пачатымі на ўроку: у адным класе канструіруюць модную сукенку, у другім працуюць над дрэварытам, там нехта задумаўся над скульптурным вобразам, там уносяць апошнія штрыхі ў малюнак, а тут юныя дызайнеры ўпрыгожваюць пакой да свята...

ДАВАЙЦЕ РАСЧЫНІМ ДЗВЕРЫ

Такую карціну можна бачыць штодня ў Мінскім міжшкольным навучальна-мастацкім камбінаце на вуліцы Якуба Коласа.

Камбінат — унікальны сярод усіх міжшкольных камбінатаў нашай рэспублікі і нават краіны.

З 1979 года, калі камбінат быў створаны, тут атрымалі эстэтычнае выхаванне каля 5 тысяч юнакоў і дзяўчат. Кожны год на камбінаце вучыцца адначасова да 900 старшакласнікаў з розных школ горада. Школьнікі могуць выбраць сабе спецыяльнасць па здольнасцях: мадэліраванне і канструяванне адзення, мастацкая вышыўка, кераміка, мастацкая апрацоўка дрэва, прамысловая графіка, дызайн, скульптура. Многія з выпускнікоў камбіната скончылі ў далейшым вышэйшыя мастацкія навучальныя ўстановы, сталі прафесійнымі мастакамі. Але не толькі і не столькі ў гэтым бачаць сваю задачу на камбінаце.

У чым яна, гэта задача? І якое месца займае наогул эстэтычнае выхаванне ў перабудове школы? Адказаць на гэтыя і іншыя пытанні карэспандэнт «ЛіМа» папрасіў дырэктара камбіната **Івана Пятровіча ЧУХРАЕВА.**

— Мне ўяўляецца, што перш за ўсё мы закліканы выхоўваць, выпрацоўваць эстэтычныя крытэрыі — і практычныя, і тэарэтычныя — у нашых дзяцей.

Мы гаворым сёння аб тым, што перавагі сацыялістычнага ладу неабходна аб'яднаць з самымі перадавымі дасягненнямі НТР. Гаворым і пра тое, што адным з галоўных паказчыкаў навукова-тэхнічнага прагрэсу з'яўляецца якасць прадукцыі. Але як аднабакова мы ўсё яшчэ разумеем якасць! Прадукцыя сучаснага прадпрыемства павінна быць канкурэнтаздольнай не толькі з функцыянальнага і канструктыўнага бакоў (іншымі словамі, яна павінна быць надзейнай і зручнай у рабоце), але і адпавядаць высокім эстэтычным патрабаванням.

У нашых школах на выяўленчае мастацтва адводзіцца гадзіна ў тыдзень, і толькі да шостага класа. Між тым, як сцвярджаюць псіхолагі, у дванаццаць год у дзяцей толькі з'яўляецца ўсвядомленая патрэба ў эстэтычным самавыяўленні.

Прыходзіць да нас на камбінат дзевяцікласнік, якога вучылі з дзяцінства быць у лепшым выпадку капіістам. У пятнаццацігадовага чалавека ўжо свае густы, звычкі, стэрэатыпы ўспрымання. І нам даводзіцца ламаць гэтыя стэрэатыпы. Вучыць думаць, разумець прыгажосць, вучыць творчаму самавыяўленню.

Прыходзяць да нас і пасля спецыялізаваных мастацкіх школ. Думаеце, такім вучням лягчэй? Нікольк. Бяда, на мой погляд, у тым, што і ў мастацкай школе вучаць не столькі ўменню, прафесіянальнаму майстэрству, колькі даюць гатовую інфармацыю. Вучню можа здавацца, што ён ужо ведае ўсё ў мастацтве — ад Леанарда да Вінчы і Рэмбранта да Пікасо і Далі. Ведаць гісторыю мастацтва, канечне, неабходна. Але ж і рукамі трэба нешта ўмець рабіць, прымяняць, так сказаць, веды на практыцы.

— Здавалася б, гэтаму ўменню дзеці могуць навучыцца на ўроках працы ў школе?

— Вытворчая праца, асабліва ў тым выглядзе, як яе выкладаюць цяпер, выклікае, як правіла, у вучняў сум і безыніцыятыўнасць. Дзецям на такіх уроках не хапае галоўнага — радасці творчасці. Мастацкая праца — вось дзе гарманічна спалучаецца эстэтычнае і працоўнае выхаванне. Цяпер многа, і не без падстаў, гавораць пра заняпад народных рамёстваў, мастацкіх промыслаў. Хіба ж гэта не вынік таго, што ў школах і асабліва вучылішчах абсалютна недастатковая ўвага надаецца мастацкай працы, эстэтычнаму выхаванню?

— Іван Пятровіч, эстэтычнае выхаванне — толькі частка ўсёй сістэмы выхавання ў савецкай школе. Рэформа школы — пра гэта не раз гаварылася з самых высокіх трыбун — буксуе. Наша школа, як адзначалася на лютаўскім (1987 г.) Пленуме ЦК КПСС, патрабуе не касметычнага рамонту, а сапраўды рэвалюцыйных пераўтварэнняў у адпаведнасці з задачамі перабудовы. Што ў гэтай сувязі ўяўляецца вам найбольш важным?

— На жаль, ёсць яшчэ многа праблем і перашкод. Найпершая — ведамаснасць. Далёка не ўсе кіраўнікі пераадолелі адносіны да выхавання і падрыхтоўкі спецыялістаў як да нечага другаснага. Вось прыклад. Наш камбінат, як і ўсе астатнія, існуе на базе некалькіх прадпрыемстваў. З мінскім Домам мадэляў, інстытутам тэхнічнай эстэтыкі мы наладзілі дзелавыя, узаемавыгадныя адносіны. Па заказах Дома мадэляў нашы вучні шыюць моднае адзенне, добра дапамагае інстытут. А вось кіраўніцтва НВА «Гранат» кожны раз пры заключэнні дагавора шукае спосабаў, як бы зняць з сябе любыя абавязацельствы перад камбінатам. Даводзіцца весці крыўдны «гандаль» вакол кожнага пункту дагавора. Ніводнага цюбіка з фарбай, ніводнага пэндзля не атрымалі мы пакуль ад «шэфаў» з «Граната».

І яшчэ адна балючая праблема. Мы літаральна адгароджаны частаколам інструкцый ад жывога жыцця.

Праграма навучання ў нас на камбінаце разлічана на 180 гадзін за два гады. Плюс вытворчая практыка летам. Многія хацелі б займацца ў нас дадаткова — напрыклад, вечарамі. Але мы вымушаны штовечар у 18 гадзін зачыняць дзверы на замок. Пустуюць аўдыторыі, прастойвае абсталяванне. Хіба гэта па-гаспадарску? На жаль, не можам мы працягваць заняткі і з тымі, хто скончыў дзесяць класаў.

Конкурсы на паступленне да нас растуць з кожным годам. Дзяцей да нас вязуць з самых розных канцоў горада. А філіялаў у нас няма. Педагагічная «загрузка» майстра мастацкага навучання вышэй чым у школьнага настаўніка. А зарплата — меншая. Адсюль кадравая нестабільнасць.

Не хапае памяшканняў для заняткаў. З-за гэтага мы прымаем вучняў толькі старэйшых класаў, хаця астатнія камбінаты прымаюць дзяцей пасля сямі класаў.

І яшчэ. Кожны, хто бываў на выстаўцы твораў нашых выхаванцаў, бачыў, якія там цудоўныя рэчы. Самыя звычайныя прадметы побыту — упакоўкі для лямпачак, кухонны спрат, кошыкі, календары — усё гэта нашы дзеці ўмеюць рабіць зручным, прывабным, прыгожым. Карысць ад продажу такіх прадметаў магла б быць і нам, і пакупнікам. Але збыт прадукцыі для нас пакуль сапраўдная праблема.

Даўно наспеў час ламаць састарэлыя інструкцыі, бессэнсоўныя абмежаванні, стэрэатыпы застойнага мыслення. Шлях для прыгажосці, да скарбаў мастацтва, да творчасці павінен быць свабодным.

Гутарку вёў
Віталь ТАРАС.

У майстэрні мастацкага мадэліравання адзення

Урок скульптуры вядзе П. Барамідзе.

ВІНШУЕМ!

Спаўняецца 50 гадоў паэту Іосіфу Скурко. Праўленне СП БССР накіравала юбіляру прывітальны адрас з пажаданнямі добрага здароўя і новых творчых пошукаў.

Супрацоўнікі «ЛіМа» таксама зычаць юбіляру ўсяго добрага ў жыцці і творчасці.

У ДОБРЫ ЧАС!

Выйшаў у свет першы нумар новага часопіса «Беларуская мова і літаратура ў школе»

МАЛА сказаць, што гэтае выданне ў рэспубліцы чакалі даўно. За яго выхад змагаліся на працягу некалькіх апошніх гадоў пісьменнікі і журналісты, настаўнікі і выкладчыкі вышэйшых навучальных устаноў — усе, каму дорага роднае слова, лёс нацыянальнай літаратуры, хто з трывогай бачыў, як скарачаецца колькасць гадзін на выкладанне беларускай мовы і літаратуры ў школе. Аб неабходнасці спецыяльнага навукова-метадычнага часопіса гаварылася на пісьменніцкіх пленумах і з'ездах, пасяджэннях творчых секцый, нарадах і канферэнцыях настаўнікаў.

З'яўленне часопіса «Беларуская мова і літаратура ў школе» — адно з практычных пацвярджэнняў пазітыўных змен у жыцці грамадства, сведчанне, што перабудова — працэс рэальны. У тым ліку і ў дачыненні да пытанняў нацыянальнай культуры.

Свайго роду візітнай карткай выдання з'яўляецца яго вокладка. Мастак С. Стальманоў добра справіўся з пастаўленай задачай. Традыцыйнае пяро, што нясе на сабе ледзь прыкметныя адзнакі нацыянальнага арнаменту, сімвалізуе веды, за якія змагаюцца настаўнікі, выхоўваючы ў вучняў любоў да роднай мовы і літаратуры. Выкладчыкам адрасуецца і шэраг метадычных матэрыялаў. У прыватнасці, пад рубрыкай «Методыка літаратуры і вопыт» прапануецца артыкул навукова-супрацоўніка НДІ педагогікі Міністэрства асветы БССР Н. Рашэтнікавай «Вывучэнне творчасці Васіля Быкава ў X класе». Як вядома, упершыню з творчасцю знакамітага пісьменніка школьнікі знаёмяцца на ўроках літаратуры ў сёмым класе, калі вывучаюць аповесць «Жураўліны крык». У восьмым, на ўроках пазакласнага чытання далучаюцца да «Альпійскай балады» і «Трэцяй ракеты». Дзесяты клас—вывучэнне аповесцей «Сотнікаў» і «Абеліск». Аўтар артыкула прапануе правесці ўрок-дыспут, што дазволіць лепш засвоіць вучэбны матэрыял.

Ёсць у нумары і рубрыка «Методыка мовы і вопыт». Змешчаны артыкул «Час патрабуе», аўтары якога загадчык аддзела методыкі навучання беларускай мовы НДІ педагогікі В. Протчанка і загадчык сектара родных моў і літаратур НДІ нацыянальных школ Міністэрства асветы РСФСР Л. Уздзенава разважаюць, як лепш прывіць дзецям любоў да мовы. Праўда, ці не занадта ўскладнёна аб гэтым гаворыцца?

Часопіс, як гэта відаць з яго назвы, у першую чаргу разлічаны на настаўнікаў роднай мовы і літаратуры сярэдняй школы. Аднак ён, як заўважае рэдакцыя ў звароце да чытача, «не павінен ператварацца ў паасобны зборнік метадычных артыкулаў». Відаць, невыпадкова і ў назве словы «Беларуская мова і літаратура...» мастаком выдзелены асобным, чырвоным шрыфтам. Чытач чакае матэрыялы самага рознага профілю, якія б, аднак, тычыліся галоўнай праблематыкі выдання. Гэта ў першым нумары ўлічана.

Характэрна, што менавіта з першага нумара рэдакцыя адкрывае клуб «Роднае слова», у пасяджэнні якога зможа прыняць удзел кожны, хто звернецца з пытаннем, якое цікавіць яго па праблемах мовы. Першае пасяджэнне вядзе прафесар Гродзенскага дзяржаўнага універсітэта І. Лепешаў. Адказы, думаецца, аказаў карысць і журналістам, і пісьменнікам. Па ўсім відаць, спадабаецца многім і рубрыка «У свеце слоў». На гэты раз растлумачваецца значэнне некаторых вайсковых тэрмінаў. Не пакіне абыякавым чытача і раздзел «З гісторыі назваў», дзе расказваецца пра паходжанне назваў месяцаў. Актывізуюць думку «Лінгвістычныя заданні»...

Важка заявіла аб сабе рубрыка «Сустрэчы для вас». На пытанні карэспандэнта П. Васючэнкі адказвае Кандрат Кандратавіч Крапіва. «Шанаваць і любіць родную мову» заклікае патрыярх нашай літаратуры. А дзе, калі не ў школе, любоў гэтую неабходна прывіваць, прадумана накіроўваць у рэчышча павагі да ўсяго нацыянальнага, адкуль, як вядома, пачынаецца шлях і да інтэрнацыянальнага?! К. Крапіва разважае аб некаторых сваіх творах, гаворыць аб сувязі літаратуры з жыццём, асабліва цяпер, калі набывае тэмпы перабудова.

Як відаць з артыкула «Вобраз чалавека працы ў сучаснай беларускай прозе» П. Дзюбайлы, адразу знайшоў свой твар раздзел «Літаратуразнаўства». Шукае гэты твар і раз-

„ІНДЫВІДУАЛЫ"

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 4).

саванне, самаакупляльнасць, што там збіраюцца лічыць кожную капейку?

Ведаеце, што я вам скажу? Калі паштурхаўся сярод «індывідуалаў», пацікавіўся дзейнасцю дзесятка кааператываў, прыйшла мне ў галаву крамольная думка: менавіта ў іх можна павучыцца і гаспадарчаму разліку, і ўменню берагчы кожную капейку, улічваць рыначную кан'юнктуру, працаваць без бюракратычна-адміністрацыйнага апарату, наладжваць рэкламу сваіх вырабаў і г. д.

АДЧУВАЮ, што сёй-той з чытачоў гатовы ўжо мяне ўпікнуць (ці абвінаваціць) за апалагетыку прыватнай прадпрымальніцкай дзейнасці. З'явілася шмат абаронцаў «чыстага сацыялізму», які, на думку гэтых дамарошчаных «тэарэтыкаў», не можа мець нічога агульнага з «гандлярамі». Тое, што на дзесяткі мільярдаў рублёў у краіне не задавальняецца, напрыклад, попыт насельніцтва на бытавыя паслугі, на добры абутак, моднае адзенне, прадукты харчавання — гэта іх мала непакоіць.

Фактычна, склалася кола людзей вельмі зацікаўленых у існаванні дэфіцыту. Пакуль ён ёсць, захоўваюцца іх прывілеі, бязмежная ўлада, што ігнаруе інтарэсы шырокіх мас, якім, маўляў, наканавана задавальняцца толькі прыгожымі ідэаламі. Але яшчэ Маркс і Энгельс папярэджвалі, што «ідэя заўсёды няславіла сябе, як толькі яна аддзялялася ад інтарэсаў».

Вядома, нікому не прыйдзе ў галаву параўноўваць дзяржаўны і кааператыўны сектары эканомікі. Слон і моська. Нават яшчэ большы кантраст. Восьвам адна лічба. У рэспубліцы створана менш як пяцьсот кааператываў, якія аказваюць толькі 0,34 працэнта агульнага аб'ёму паслуг.

Але ж давайце прызнаемся сабе, што як бы там ні было, але кааператыўны рух, каб яшчэ вельмі слаба, папаўняе рынак таварамі і паслугамі, у пошуках якіх мы яшчэ нядаўна гублялі нямала часу і нярэдка вымушаны былі звяртацца да паслуг спекулянтаў.

Неяк мне давялося пабыць на кірмашы мінскіх кааператараў, на якім яны рэкламавалі свае паслугі. Да прылаўкаў было не падступіцца. Было на што паглядзець, што паслухаць. Вось маляўнічая шыльда: кааператыў «Мадэль». «Любая цацка за 70 капеек». Ды якія, я вам скажу, цацкі! Вось з пластыку, вялізны, як ахапіць рукамі, зялёны мяч, на якім дзесяткі малюнкаў аб правілах дарожнага руху. Побач—мяч-глобус, з намаляванымі мацерыкамі і акіянамі, морамі і рэкамі. Мне пасля расказвалі, што такія цацкі зрэдку «выкідваюць» на прылаўкі дзіцячых аддзелаў універмагаў, дык за імі чарга, чарга...

Кааператыў «Аловак»: «У нас вы можаце заказаць любыя афармленчыя работы». Кааператыў «Астра»: «Калі вам трэба ўстанавіць або адрамантаваць тэлефонны апарат, звяртайцеся да нас». «Вас вітае і прапануе свае паслугі кааператыў «Інфармбюро». Каля яго асабліва людна. Многія перапісваюць на паперку пералік паслуг, абяцаных «Інфармбюро». Якія паслугі? Вам дапамогуць знясць жыллё, знойдуць перакладчыка з замежнай мовы, кансультанта для падрыхтоўкі навуковай працы, машыністку, каб аддрукаваць дысертацыю, літаратурнага кансультанта, нават адшукаюць вам пару для стварэння сям'і. Я праз пару дзён знайшоў тое «Інфармбюро» і праседзеў там цэлы вечар. У невялікі пакойчык (забеспячэнне кааператываў памяшканнямі — адна з вастрэйшых праблем) адзін за адным прыходзілі наведвальнікі. Я зразумеў, што гэты кааператыў, па сутнасці, своеасаблівая маклерская кантора. Вы скрывіліся, вам не падабаецца слова «маклер»? Яно не з нашага сацыялістычнага ўжытку? Пацярпіце. А пасрэднік вам падабаецца? Ну, хай будзе пасрэднік. У многіх жыццёвых сітуацыях ён зусім неабходны. Прыйшла жанчына, яна намервалася здаваць пакой камандзіровачным, якім не ўдалося трапіць у гасцініцу. Дагавор, які яны заключаюць з гаспадыняй пры дапамозе кааператыву, мае сілу юрыдычнага дакумента. Ці вам, напрыклад, тэрмінова спатрэбілася адрамантаваць мэблю. Званіце таксама ў «Інфармбюро». Пры мне зайшоў чалавек, каб прапанаваць менавіта такія паслугі. Пакінуў свой адрас, тэлефон. За ім завітаў майстар па рамонце швейных машын. Потым яшчэ дзве кабеты, якія таксама гатовы здаваць пакой прыезджым.

Мне расказвалі, як спрытна, хутка, якасна будуе кааператыў «Дачнік» садовыя домікі, як кааператыўны тэлемайстар выдатна адрамантаваў тэлевізар, які адмовіліся прыняць у дзяржаўным тэлеатэлье, якія выдатныя рэчы выраблююць у кааператыўным трыкатажным атэлье «Кружаўніца».

ШЧЫРА кажучы, я таксама чакаў ад Закона аб індывідуальнай працоўнай дзейнасці нечага больш прываблівага. Думаў, напрыклад, што «індывідуалы», каб прываблівыць пакупніка, «саб'юць» дзяржаўныя цэны на паслугі і тавары, будуць ужываць свой «дэмпінг». Атрымалася наадварот: у прыватнікаў амаль усё даражэй — ад штаноў да кубка кавы ў кавярні. Але калі паразважаць без эмоцый, пастарацца ўнікнуць у сутнасць эканомікі, якую складаюць таварна-грашовыя адносіны, дык можна зразумець, што вялікія цэны на паслугі кааператываў тлумачацца вялікім попытам на іх. А калі вялікі попыт, дык вялікія і заробкі кааператараў (я не маю на ўвазе выпадкі непрыхаванага ашуканства, калі тым кааператывам у пару заняцца органам унутраных спраў).

Пра вялікія заробкі «індывідуалаў». Скажам так — грамадская думка да іх не падрыхтавана, асабліва, калі яе ўзбуджаюць фантастычнымі лічбамі. У «Кружаўніцы», якую я ўжо ўспамінаў, адна працаўніца зарабляе ў месяц па пяцьсот-шэсцьсот рублёў. Але ведаеце, як яна працуе? У сем раніцы прыходзіць у цэх, у дзесяць вечара ідзе дахаты. Яна майстрыха экстракласа, модніцы запісваюцца да яе ў чаргу (дарэчы, у «Кружаўніцы» заўсёды чарга — заказы тут прымаюць толькі два дні ў месяц, тым не менш заказ выконваюць удвая хутчэй, чым у дзяржаўным атэлье).

Тую майстрыху я вось чаму ўспомніў. Хто зайздросціць яе заробку, хай паспрабуе стаць на яе месца. Ды столькі «паўкалываць» (дарыйце за грубае, але мне здаецца, досыць трапнае слоўца).

На юрыдычнай мове кааператыўныя цэны называюць дагаворнымі. Гэта значыць, як дагаварыўся, столькі і плаці. Шукаем у «індывідуалаў» мы тое, што не знаходзім у дзяржаўных магазінах, атэлье, дамах быту. Так, паўтараю, цэны ў кааператывах вельмі высокія. Што будзем рабіць? Чую падказку — забараніць! Гэта мы ўмеем...

Мне неяк давялося пабыць на нарадзе, скліканай упраўленнем грамадскага харчавання Мінгарвыканкома, на якую былі запрошаны старшыні шэрагу кааператываў горада. Асабліва запомнілася выступленне на гэтай нарадзе прадстаўніка органаў унутраных спраў, якое складалася з адных пагроз у адрас кааператараў, дарэчы, пагроз, не падмацаваных ніякімі фактамі. Так сказаць, дзеля «прафілактыкі». Рэфрэнам гучалі сказы: «Будзем узбуджаць крымінальныя справы», «Хто парушыць, атрымае «тэрмін», «Вас трэба правяраць на кожным кроку»...

Скажыце, а хіба дзяржаўная цана на прадукт не дыктуецца попытам? Хто з нас не псаваў нервы ў чэргах за дарагім абуткам, прыгожай мэбляй, смачнымі дзесяцірублёвымі цукеркамі?

Мая асабістая думка — кааператыўны рух не трэба абмяжоўваць. Па першым часе, нават падаткамі. Бо падатак — гэта кій з двума канцамі. Вы накладваеце яго на «індывідуала», а ён кампенсуе яго павышэннем цаны на рэч, якую выбрабляе. Я гаварыў пра гэта са старшынёй кааператыва «Кружаўніца», пажылым, пабачыўшым свет і жыццё чалавекам.

— Прывяду вам такі прыклад,— сказаў ён.— У нашым кааператыве бухгалтар атрымлівае 230 рублёў у месяц. Больш чым атрымлівае бухгалтар на вялікім заводзе. Нехта скажа — нельга столькі плаціць. Але ж яна яшчэ і касір, і кладаўшчыца, і прыёмшчыца заказаў, і прыбіральшчыца. Запатрабуюць з нас больш падатак, давядзецца менш плаціць працаўнікам. Паразбягаюцца.

Я думаю, што барацьба за зніжэнне кааператыўных цэн не павінна выходзіць за рамкі эканамічных мер. Чым больш, напрыклад, будзе кааператываў, чым больш актыўная будзе паміж імі канкурэнцыя, тым ніжэйшыя будуць цэны.

Адзін са старшынь кааператыва прызнаўся мне, што вымушаны быў знізіць цану на цукровую вату з-за канкурэнцыі саперніка, які, па яго словах, «залез» са сваім прадуктам на яго «тэрыторыю».

Дарэчы, хай вам не падасца, што кааператары ядуць лёгкі хлеб. Хапае ў іх клопатаў. Арганізаваць кааператыў пры існуючых магчымасцях і парадках няпроста. Зарэгістравана ў Мінску іх трыста з нечым, а дзейнічае крыху больш палавіны. То няма памяшканняў, то сыравіны, то яшчэ чаго-небудзь.

Наколькі я ведаю, існуе пастанова, згодна з якой дзяржаўным прадпрыемствам прапанавана аказваць дапамогу кааператывам рознымі матэрыяламі — тканінай, металам, дрэвам і г. д. Не за кошт, вядома, фондавых запасаў, а — неліквідаў, адыходаў вытворчасці і іншых рэзерваў. Разумна? Разумна. Тое, што раней часцяком ішло на сметнік, бяры, прыватнік, рабі з гэтага карысную рэч. На жаль, далёка не ўсе прадпрыемствы выказваюць жаданне прадаваць свае неліквіды, здаваць у арэнду абсталяванне або прадаваць яго кааператывам. Яны не бачаць у гэтым для сябе ніякіх выгод. Акрамя таго, трэба ўлічыць такі псіхалагічны момант. Для некаторых кіраўнікоў прадпрыемстваў прыватнік, калі можна так сказаць, фігура чужая, нават у нечым падазроная. Адным словам, кааператывы вельмі часта знаходзяцца ў становішчы, якое можна ахарактарызаваць словамі: «бяры, што даюць». А якую, скажыце, прадукцыю можна вырабіць з другаякаснай сыравіны?

Праўда, не такія яны ў гэтым сэнсе кааператары, бяскрыўдныя і бездапаможныя. Прыватная ініцыятыва, як вы разумееце, з гэтым «бяры, што даюць» змірыцца не можа. Яны пачынаюць дзейнічаць, як кажуць, з чорнага ходу. Маўляў, не жадаеце прадаць легальна, набудзем іншым шляхам...

Малады чалавек, які на Камароўцы гандляваў па патэнце прыгожымі жаночымі паясамі са скуразамяняльніка, расказаў мне цэлую адысею, як ён здабываў матэрыял на скургалантарэйнай фабрыцы імя Куйбышава.

— Там было шмат розных адыходаў вытворчасці. Гэта я дакладна ведаў ад хлопцаў, якім пашанцавала іх набыць,— расказваў ён.— Сунуўся і я, а мне на фабрыцы кажуць: «Трымай кішэню шырэй, спазніўся, ужо нічога няма». Тады мне параілі знаёмыя купіць цукерак, духоў, губной памады і ісці проста да бухгалтарак, забеспячэнак, уучотчыц. І што вы думаеце? Яны адразу далі мне ўсё, што я прасіў. Калі потым зайшоў на склад, дык чаго там толькі ні было, якіх толькі не-

дзел «Мовазнаўства». Артыкул дырэктара Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа АН БССР А. Жураўскага «Беларускае савецкае мовазнаўства: здабыткі, праблемы, шляхі развіцця» (змешчана першая частка) разглядае шлях, пройдзены мовазнаўствам за гады Савецкай улады. Шкада, што ў гэтым артыкуле шмат пералікаў прац і прозвішчаў.

Хораша адзначыў часопіс 150-годдзе з дня нараджэння К. Каліноўскага. У артыкулах М. Арочкі, В. Навуменкі, В. Самаля, Л. Дробава, Г. Куляшовай расказваецца, як воблік народнага героя ўвасоблены ў творах літаратуры, мастацтва, у тэатры, музыцы, кіно. З задавальненнем выкарыстаюць настаўнікі і матэрыялы літаратурнай кампазіцыі «З думай пра Беларусь» (падрыхтавала настаўніца СШ № 137 г. Мінска Е. Мацюш). Толькі ў далейшым, думаецца, падобныя публікацыі павінны з'яўляцца загадзя, каб педагогі маглі выкарыстаць іх у падрыхтоўцы да юбілеяў.

Рэдкалегія адразу ўзяла правільны накірунак — не замыкацца на праблемах «вузка цэхавых»: «У часопісе плануецца змясціць шэраг матэрыялаў па міжпрадметных сувязях — сувязі роднай літаратуры з рускай і іншымі літаратурамі, з нацыянальнай гісторыяй, музыкай і выяўленчым мастацтвам, тэатрам і кіно, фальклорам і этнаграфіяй, артыкулы па духоўнай і матэрыяльнай культуры беларусаў і братніх народаў па псіхалогіі і дыдактыцы». У бліжэйшых планах — зрабіць часопіс трыбунай педагогаў, метадыстаў і работнікаў народнай асветы (у нумары прыцягваюць увагу выступленне дэлегата Усесаюзнага з'езда настаўнікаў М. Хілько «Жадаю плённага пасеву» і развагі маладых настаўнікаў «Першыя крокі»), пісьменнікаў і дзеячаў культуры.

З першага нумара рэдакцыя абапіраецца на шырокія колы грамадскасці (у рэдакцыйны савет увайшлі пісьменнікі А. Руцкая і Б. Сачанка, літаратуразнаўцы Т. Грамадчанка, М. Лазарук, В. Смыкоўская, мовазнаўцы М. Бірыла, І. Лепешаў, Г. Малажай і іншыя, створаны грамадскія карэспандэнцкія пункты пры кабінетах беларускай мовы і літаратуры інстытутаў удасканалення настаўнікаў — рэспубліканскім, абласных, Мінскім гарадскім). Адразу бярэцца кірунак на калегіяльнасць у рабоце, на абмеркаванне важных пытанняў. Шлях, трэба думаць, і правільны і плённы.

Застаецца пажадаць часопісу традыцыйнага — «У добры шлях!».

НАШ АГЛЯДАЛЬНІК.

Памяці фальклярыста і кампазітара

Памёр Павел Восіпавіч Каруза, старэйшы беларускі фалькларыст - музыказнаўца, харавы дырыжор, аўтар песень.

Далёкія продкі Паўла Карузы паходзілі з Італіі. Дзед і бацька ўжо аралі і засявалі свой надзел на Глыбоччыне як карэнныя земляробы. П. Каруза нарадзіўся 25 лютага 1906 года. У 20-я гады, калі тутэйшы люд Заходняй Беларусі стаў усведамляць сябе народам і рупіцца аб сваіх палітычных правах і духоўных набытках, П. Каруза быў падхоплены шырокай хваляй грамадскага руху. Пад уплывам вядомага збіральніка і прапагандыста беларускай песні Антона Грыневіча пачаў запісваць фальклор. Паступіў у Віленскую кансерваторыю. Даволі актыўна супрацоўнічаў у вызваленчым друку. Стаў кіраўніком хору Беларускага інстытута гаспадаркі і культуры. Хутка заваяваў прызнанне як працаўнік на беларускай культурна-грамадскай ніве.

У 1928 годзе быў выбраны ў сейм Рэчы Паспалітай ад жыхароў Свянцяншчыны. Аднак новы склад сейма здаўся Пілсудскаму занадта радыкальным, і ён у 1930 годзе самачынна разагнаў яго.

Расчараваны ў магчымасцях культурнай і грамадскай працы ў Вільні, П. Каруза, як і тысячы іншых прадстаўнікоў заходнебеларускай моладзі, уцякае ў СССР. Аднак надзеі маладога культурніка выдаць сабраныя ім беларускія песні, апублікаваць арыгінальныя музычныя творы ў Савецкай Беларусі, у Мінску, куды даўно ўжо перабраўся яго настаўнік А. Грыневіч, не спраўдзіліся: быў пачатак 30-х гадоў, мінулі рэнесансавыя 20-я. Неўзабаве пасля пераходу польска-савецкай граніцы П. Каруза быў рэпрэсіраваны і толькі пасля Вялікай Айчыннай вайны здолеў вярнуцца ў Беларусь. Працаваў дырыжорам у Маладзечанскім ансамблі песні і танца. Аднак нядоўга. Толькі ў 1957 годзе быў цалкам рэабілітаваны. Пасяліўся ў Вільнюсе. Працаваў настройшчыкам музычных інструментаў і, як дырыжор і кампазітар, у Дзяржаўным ансамблі польскай песні і танца Літоўскай ССР.

Стала кантактаваў з беларускімі фалькларыстамі ў Мінску. Удзельнічаў у экспедыцыях, на падставе меласу пісаў даследаванне, прысвечанае этнагенезу беларусаў. У «ЛіМе», «Мастацтве Беларусі» выступіў з успамінамі пра энтузіяста беларускай песеннай культуры Грыневіча, падрыхтаваў да публікацыі фальклорную спадчыну гэтага падзвіжніка беларускай песні.

Пільную ўвагу ўдзяляў П. Каруза мастацкай апрацоўцы беларускай песні, асабліва глыбока ведаў, адчуваў стыхію каляндарна - абрадавай паэзіі. У апошнія гады П. Карузам былі напісаны творы на словы Янкі Купалы, Якуба Коласа, Ніла Гілевіча. Незадоўга перад смерцю фалькларыст прыслаў на суд А. В. Багатырову сваю камерную сімфонію.

Арсень ЛІС,
Галіна БАРТАШЭВІЧ,
Уладзімір ВАСІЛЕВІЧ,
Лія САЛАВЕЙ,
Мікола СТОМА.

ліквідаў — хапіла б на сотню «індывідуалаў».

ДЗІЎНА, але ў многіх слова «кааператыў» асацыіруецца толькі са словам «нажыва». Маўляў, «ведаем мы іх». Чаму мы не заўважаем, што са з'яўленнем кааператываў з'явілася і новая катэгорыя таленавітых людзей — сапраўдных генератараў дзяржаўных ідэй, ідэй, якія ўсім нам патрэбны, але якія мы адштурхоўваем, дзейнічаюць па прынцыпе «абы ціха».

У кааператыве «Арбіта» мне задалі пытанне, на якое я не мог даць адказу. Сутнасць яго? На многіх прадпрыемствах ёсць, так сказаць, падсобная або эксперыментальная прадукцыя, якую выпускаюць невялікімі партыямі. Для гэтага прыходзіцца адкрываць спецыяльныя цэхі, трымаць штат. Сабе, вядома, ва ўрон. Чаму б за выпуск такой прадукцыі (а яна бывае аднатыпная для некалькіх прадпрыемстваў) не ўзяцца кааператывам? Дзейнасць іх была б карыснай для дзяржавы, бо пазбавіла б ад выканання такіх заказаў іншыя прадпрыемствы, знізіла б агульныя выдаткі працы, паскорыла б фондазварот. Члены «Арбіты» выйшлі з такой прапановай у Савецкі райвыканком, але адказам было глухое маўчанне.

— Ну а калі б раптам вам пайшлі насустрач, дзе б вы ўзялі абсталяванне?

— Яго, нявыкарыстанага, на кожным прадпрыемстве ведаеце колькі? — пачаў я. — Гадамі ляжыць пад адкрытым небам, іржавее, псуецца. Хай прададуць нам. Мы купім...

Я слухаю падобныя гісторыі і думаю: а ці ёсць наогул такое месца, дзе б бюракрат не імкнуўся паказаць сваю ўладу? Вы памятаеце, колькі сатырычных стрэлаў было выпушчана па чыноўніках, гэтакіх столаначальніках, напрыклад, патрабавалі ад наведвальніка даведкі, што яму патрэбна даведка? Па цяперашніх мерках той «начпупс» — бяскрыўдны галубок. Ну, папрасіў яшчэ адну даведку, дык жа ў цябе ногі не адваляцца. Сучасны бюракрат дзейнічае куды больш вытанчана. Сам ён, вядома, за «перабудову», толькі няма на гэта, бачыце, адпаведнай інструкцыі...

Пры абутковым аб'яднанні «Праца» быў створаны кааператыў «Пластыкат», які падрадзіўся з адыходаў поліурэтану, з якога на фабрыцы робяць падэшвы, вырабляць для гэтай жа фабрыкі набоечныя пласціны (заўважым, што раней тыя адыходы вывозіліся на сметнік). Дык вось, каб кааператарам атрымаць дазвол на абрэзкі, трэба было абысці шэсць начальнікаў, каб кожны з іх паставіў на дакуменце сваю пячатку.

Гэта мне расказваў намеснік начальніка ўпраўлення па комплексным эканамічным і сацыяльным развіцці Мінскага гарвыканкома Віктар Цітавіч Пыко. Я слухаў яго і думаў, калі такая аўтарытэтная і ўплывовая арганізацыя, як Мінгарвыканком, не можа заклікаць да парадку тых уладальнікаў пячатак, дык пра што тады наогул можна весці гутарку?

Зараз пачалі шмат пісаць пра нізкую якасць кааператыўных тавараў і паслуг. Параўноўваюць яе з дзяржаўнай на карысць апошняй. У мяне гэта часам выклікае іранічную ўсмешку. Ды амаль у кожным нумары газеты вы знойдзеце матэрыял аб нізкай якасці абутку, адзення, тэлевізараў, бытавых паслуг. Але калі я кажу пра гэта, дык зусім не дзеля таго, каб неяк абяліць бракаробаў-«індывідуалаў». Калі я чую: «Купіла ў аднаго «патэнтшчыка» сукенку, якая пасля пральні ператварылася ў анучу», дык абураюся. Скажу больш. У дзяржаўны магазін мы ўсё-такі можам вярнуць бракаваны абутак, тэлевізар, веласіпед і г. д. «Патэнтшчыка» ж, які падсунуў табе дрэнь, ужо не знойдзеш. Як кажуць, шукай ветру ў полі. Кажуць, што за дзейнасцю «індывідуалаў» павінны сачыць фінорганы і органы ўнутраных спраў. Але ж сярод іх няма экспертаў па якасці тых жа штаноў ці куртак. Прадае чалавек і прадае, дакументы ў парадку — якія могуць быць прэтэнзіі? Дык мо абавязаць «індывідуалаў» прымацоўваць да сваіх вырабаў цэтлікі-пашпарты з нумарам патэнта, прозвішчам, адрасам і г. д.? Гэтым самым мы павысілі б адказнасць прыватнікаў і паставілі б шлагбаум на шляху дзялкоў, якія самі нічога не вырабляюць, а спекулююць таварамі, скупленымі ў кааператывах, а, бывае, і ў дзяржаўных магазінах.

Нам неабходна разумнае, справядлівае ўяўленне аб кааператывах і кааператарах.

— Алё! Кааператыўнае тэлеатэлье? Калі ласка, ці можна прыслаць майстра? Калі я буду дома? Сёння, пасля шасці вечара. Роўна а палове сёмай будзе? А хоць спрактыкаваны майстар? Дваццаць гадоў працуе? А колькі будзе каштаваць? Як дамовімся?..

Да гэтага я званіў у тэлеатэлье Мінбыту, дзе адказалі, што могуць прыслаць майстра толькі праз тыдзень. Што ж, буду чакаць сёння кааператыўшчыка. Свабода выбару — рэч немалаважная.

МУЗЕЯМ — КЛОПАТ І ЎВАГУ

На адным з апошніх пасяджэнняў сакратарыята СП БССР разгледжана пытанне: «Аб супрацоўніцтве Саюза пісьменнікаў Беларусі з літаратурнымі музеямі рэспублікі». Адкрываючы пасяджэнне, старшыня праўлення СП БССР М. ТАНК зазначыў важнасць менавіта такой гаворкі на сучасным этапе, калі ўзрастае цікавасць да гістарычнай спадчыны. Недаацэньваць ролю літаратурных музеяў мы не маем права, сказаў, працягваючы размову, першы сакратар праўлення Н. ГІЛЕВІЧ. Мы павінны разам абмеркаваць, як працуюць музеі, што зрабіць, каб у далейшым палепшыць іх работу. Дзейнасць музеяў, як вядома, звязана з гісторыяй, народнай спадчынай, і важна высветліць, як лепш ёй распарадзіцца.

Са становішчам, якое склалася ў рэспубліцы, з работай літаратурных музеяў, пазнаёміў прысутных дырэктар Аб'яднання дзяржаўных літаратурных музеяў г. Мінска Ю. ВАРАНКОЎ. Намеснік дырэктара Бюро прапаганды мастацкай літаратуры СП БССР Г. ДЗМІТРЫЕЎ расказаў аб тым, як пісьменнікі дапамагаюць музеям у стварэнні экспазіцый, найперш музеям, якія працуюць у школах рэспублікі, гаварыў аб шэфскіх выступленнях літаратараў, што таксама садзейнічае лепшаму далучэнню вучняў да культуры. На тым, што пісьменнікі павінны больш і лепш дапамагаць музеям, акцэнтаваў увагу і намеснік старшыні мемарыяльнай камісіі СП БССР Г. КІСЯЛЕЎ.

Гаворку прадоўжылі інспектар Міністэрства асветы БССР Л. НАЗУЛЬКА, дырэктар Літаратурнага музея Максіма Багдановіча Л. ХАДКЕВІЧ, намеснік дырэктара Аб'яднання дзяржаўных літаратурных музеяў па навуцы Г. ЛАЗОВІК, дырэктар Дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва БССР Г. СУРМАЧ, дырэктар Літаратурнага музея Янкі Купалы Ж. ДАПКЮНАС, дырэктар Літаратурнага музея Якуба Коласа З. КАМАРОЎСКАЯ і іншыя.

Адзначалася, што, нягледзячы на паляпшэнне работы музеяў, павелічэнне іх колькасці, нельга сказаць, што ўсё тут робіцца належным чынам. Не ўсюды мясцовыя органы разумеюць важнасць і значэнне музеяў, як сродкаў ідэалагічнага выхавання, таму неахвотна выдзяляюць для іх памяшканні. Лепшай арганізацыі патрабуе і работа школьных музеяў, куткоў, якія працуюць на грамадскіх пачатках. Недаравальна, што ў рэспубліцы пакуль што належным чынам не ўвекавечана памяць многіх вядомых літаратараў, у тым ліку і тых, хто загінуў у перыяд культа асобы.

Трывожнае становішча склалася з падрыхтоўкай да 100-годдзя з дня нараджэння М. Багдановіча, якое спаўняецца ў 1991 годзе. Да гэтага часу не створаны юбілейны камітэт, а да такой важнай даты неабходна рыхтавацца загадзя, тым больш, што работы шмат. Трэба зрабіць усё магчымае, каб філіял Літаратурнага музея М. Багдановіча адкрыўся ў Ракуцёўшчыне. Неабходна дбаць, каб арганізацыі, у якіх ёсць цікавыя матэрыялы, звязаныя з жыццём і творчасцю паэта, перадалі іх для папаўнення экспазіцыі музея.

Праяўляць клопат аб рабоце існуючых літаратурных музеяў, садзейнічаць стварэнню новых — адна з першаступенных задач Саюза пісьменнікаў рэспублікі. На гэтай думцы сышліся ўсе, хто прыняў удзел у абмеркаванні пытання.

НАШ КАР.

У БЕЛАРУСКІМ ФОНДЗЕ КУЛЬТУРЫ

У рэспубліканскім Доме кіно прайшоў дабрачынны вечар, прысвечаны 150-годдзю з дня нараджэння К. Каліноўскага і 125-годдзя паўстання 1863—1864 гадоў. Арганізаваны ён быў Саюзам кінематаграфістаў БССР і Беларускім фондам культуры. Адбылася прэм'ера дакументальнай стужкі «Кастусь Каліноўскі» і мастацкага фільма паводле аднайменнага твора У. Караткевіча «Хрыстос прызямліўся ў Гародні».

●

Савет садзеяння Беларускаму фонду культуры створаны на Мінскім заводзе аўтаматычных ліній. Яго членамі сталі шліфоўшчыкі, эканамісты, інжынеры. Калектыў прадпрыемства пералічыў на рахунак № 702 свой першы ўзнос. Сродкі пойдуць на рэканструкцыю Верхняга горада сталіцы рэспублікі.

●

Аб крыжы Ефрасінні Полацкай, страчаным у гады вайны, аб слуцкіх паясах, у якіх таксама выявіўся вялікі талент беларускага народа, аб згубленых рукапісах Францішка Скарыны ішла гаворка на пасяджэнні камісіі «Вяртанне».

В. КУДРАЎЦАВА.

БЕНЕФІС САЛІСТА ОПЕРЫ

У Дзяржаўным тэатры оперы і балета БССР адбыўся спектакль «Дон Паскуале» Г. Даніцэці, прысвечаны 30-годдзю творчай дзейнасці народнага артыста рэспублікі Віктара Чарнабаева. Гледачы гарачымі апладысментамі віталі эмацыянальнае выкананне партый бенефіцыянтам, а таксама народным артыстам СССР Аркадзем Саўчанкам, салісткай Тамарай Кучынскай. Прадстаўнікі тэатральнай грамадскасці Беларусі павіншавалі В. Чарнабаева, майстра вакальна-сцэнічнага мастацтва, які стварыў на беларускай опернай сцэне нямала яркіх вобразаў.

П. ГАРДЗІЕНКА.

ПОСПЕХ У КАЛОМБА

У Каломба з вялікім поспехам прайшлі выступленні Дзяржаўнага ансамбля танца Беларускай ССР. Народныя і сучасныя танцы, выкананыя майстрамі мастацтваў з Беларусі, паланілі сэрцы ланкійскіх гледачоў, што сабраліся ў зале Савецкага культурнага цэнтра. Канцэрт артыстаў ансамбля танца быў запісаны ў студыі тэлебачання Шры Ланкі.

І. АРЛОЎ.

ЮБІЛЕЙ ГАЗЕТЫ

У Магілёўскай абласной бібліятэцы імя У. І. Леніна праведзены літаратурна-мастацкі вечар «Газета і пісьменнік».

Адказны сакратар абласной журналісцкай арганізацыі М. Гарадзецкі расказаў аб 70-гадовым шляху абласной газеты «Магілёўская праўда». На сувязях газеты і пісьменнікаў спыніўся сакратар абласнога аддзялення СП БССР І. Аношкін. Мастацкія творы змяшчаліся ў газеце з яе першых нумароў. Творчае ажыўленне пачалося ў сярэдзіне 20-х гадоў, калі пры газеце была створана філія «Маладняка», якую ўзначальваў тагачасны выкладчык Магілёўскага педтэхнікума, у далейшым драматург В. Гарбацэвіч. У «Магілёўскай праўдзе» рабілі свае першыя крокі ў літаратуру Ю. Лявонны, І. Гутараў і іншыя пісьменнікі. У першыя пасляваенныя гады ў рэдакцыі працавалі М. Ткачоў, М. Гарулёў, Э. Валасевіч. Шмат год гэтай газеце аддалі В. Матэвушаў, А. Пысін, А. Кандрусевіч.

На вечары выступілі таксама пісьменнікі П. Шасцерыкоў, М. Шумаў, старшыня літаб'яднання «Прыдняпроўе» пры «Магілёўскай праўдзе» М. Рудкоўскі, загадчык сектара друку абкома партыі І. Знаткевіч, адказны сакратар абласной арганізацыі кнігалюбаў Я. Жалудко і іншыя.

Паэт А. Мельнікаў, работніца міліцыі член літаб'яднання «Прыдняпроўе» В. Габрусева і старшыня калгаса «Беларусь» член літаб'яднання «Узлёт» пры магілёўскай раённай газеце А. Капылоў прачыталі свае вершы.

А. НОВІК.

НА БЛАКІТНЫМ ЭКРАНЕ

З 29 лютага па 6 сакавіка

1 сакавіка, 21.50

«ЛІРА»

МАСТАЦКА-ПУБЛІЦЫСТЫЧНАЯ ПРАГРАМА

2 сакавіка, 19.25

«ПАЭЗІІ РАДОК ЧАРОЎНЫ...»

Вершы А. Пысіна чытае А. Падабед.

2 сакавіка, 19.30

«РОДНАЕ СЛОВА»

Пра гісторыю стварэння газеты «Дзянніца», яе ролю ў развіцці нашай мовы, фарміраванні нацыянальнай свядомасці пойдзе гаворка ў нарысе «Першая савецкая». Старонка прымеркавана да 70-й гадавіны ўтварэння БССР.

2 сакавіка, 23.15

«НАКЦЮРН»

Музыку старажытных майстроў выконваюць Г. Гедыльтэр (флейта) і К. Шароў (клавесін).

5 сакавіка, 18.00

«ЭКРАН: ПРАБЛЕМЫ, ГЕРОІ»

Дакументальны фільм «Тут быў Крылоў». Абмеркаванне ў Доме настаўніка.

6 сакавіка, 10.35

Спявае саліст ДАВТа І. Шупеніч.

У праграме рамансы Чайкоўскага, Танеева, Нікалаева, Цікоцкага.

6 сакавіка, 17.15

«ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ»

Праграма прысвечана новаму часопісу «Крыніца».

6 сакавіка, 18.15

«МІНСКІ МУЗЫЧНЫ»

Канцэрт лаўрэата міжнародных конкурсаў віяланчэліста І. Манігеці.

Прагучыць канцэрт для віяланчэлі з аркестрам Пендарэцкага.

6 сакавіка, 22.45

«СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ»

Інфармацыйна-музычная праграма.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АТ 03096 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Матэрыялы прымаюцца надрукаванымі на машынцы (праз два інтэрвалы). Рукапісаў рэдакцыя не вяртае.